

BOHEMISTYKA

1/2021

Rocznik XXI – ISSN 1642-9893

Redaktor naczelny

MIECZYŚLAW BALOWSKI

Sekretarz Redakcji

GRAŻYNA BALOWSKA

ROMAN SLIWKA

Rada Naukowa

Neil BERMEL (Sheffield)
Cristine BRAGONE (Pavia)
Marie ČECHOVÁ (Praga)
Žoržeta CZOŁAKOWA (Płowdiw)
Xavier GALMICHE (Paryż)
Anna GAWARECKA (Poznań)
Marie KRČMOVÁ (Brno)
Jan KOŘENSKÝ (Praga)
Alena MACUROVÁ (Praga)
Margerita MLADENOWA (Sofia)
Walery MOKIJENKO (Sankt-Peterburg)

Dobrava MOLDANOVÁ (Ústí nad Labem)
Stefan NEWERKLA (Wiedeń)
Galina NIESZCZIMIENKO (Moskwa)
Robert PORTER (Glasgow)
Danuta RYTEL-SCHWARZ (Lipsk)
Janusz SIATKOWSKI (Warszawa)
Jiří SVOBODA (Ostrawa)
Elżbieta SZCZEPAŃSKA (Kraków)
Svatava URBANOVÁ (Ostrava)
Józef ZAREK (Katowice)

Wydawca: Komisja Sławistyczna Polskiej Akademii Nauk,
Oddział w Poznaniu
Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu
im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydawnictwo „Pro”

Adres: ul. Aleksandra Fredry 10, 60–701 Poznań, tel. 61 829 4517

E-mail: bohemistyka@amu.edu.pl
mieczyslaw.balowski@amu.edu.pl

BOHEMISTYKA

1/2021

Rocznik XXI – ISSN 1642–9893

SPIS TREŚCI

Stanislava Kloferová (3.11.1955–5.07.2020)	1
Helena Confortiová (27.3.1934–6.10.2020)	3
Svatopluk Pastyřík (24.02.1944–6.10.2020)	5

ARTYKULY I STUDIA

Lucie Radková, Michal Místecký, <i>Words of Warfare: Life of Mission Soldiers in the Perspective of Quantitative Linguistics</i>	7
Pavel Sojka, <i>Prézentní časování sloves vzorů »kryje« a »kupuje« ve spisovné češtině: variantnost, nebo unifikace?</i>	27
Viktoria S. Kniazkova, Marina Yu. Kotova, <i>The Transfer of Imagos in Translation of Nationally Oriented and Transnational Texts (As Seen in the Novels of Czech, Slovak and Russian Writers)</i>	47
Людмила И. Даниленко, <i>Чешский фразеологизм »modré pondělí« 'синий понедельник' на иноязычном фоне: от архаики до неологии</i>	67
Наталия Е. Боева, <i>Имя собственное в составе современных белорусских пословиц на фоне чешских паремий</i>	81
Valerij Mokijenko, Tatjana Nikitina, <i>Axiologie koronavirových antipříslaví</i>	97

ZE ZJAWISK WSPÓŁCZESNEGO JĘZYKA CZESKIEGO

Milan Hrdlička, <i>Spočítal ty peníze jen od oka</i>	117
--	-----

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Jiří Zeman, <i>Ty jo, to seš dobrá!</i>	120
Mieczysław Bąłowski, <i>Kolejna publikacja słownikowa o czeskich kulturemach</i>	124

KRONIKA

Simona Khatěbová, <i>K životnímu jubileu prof. Marie Krčmové</i>	127
Jiří Hasil, <i>Ivana Bozděchová jubilující</i>	129
Jiří Hasil, <i>Milan Hrdlička šedesátníkem</i>	131
Jarmila Vojtová, <i>Vzpomínka na Stanislavu Kloferovou</i>	134
Jiří Hasil, <i>Zemřela Helena Confortiová</i>	137

Informacja o Autorach	139
--	-----

CONTENTS

Stanislava Kloferová (3.11.1955–5.07.2020)	1
Helena Confortiová (27.3.1934–6.10.2020)	3
Svatopluk Pastyřík (24.02.1944–6.10.2020)	5

ARTICLES & RESEARCHES

Lucie Radková, Michal Místecký, <i>Words of Warfare: Life of Mission Soldiers in the Perspective of Quantitative Linguistics</i>	7
Pavel Sojka, <i>Present timing of pattern verbs »cover«s and »buys« in standard Czech: variability or unification?</i>	27
Viktoria S. Kniazkova, Marina Yu. Kotova, <i>The Transfer of Imagos in Translation of Nationally Oriented and Transnational Texts (As Seen in the Novels of Czech, Slovak and Russian Writers)</i>	47
Людмила И. Даниленко, <i>Czech phraseological unit modré pondělí 'blue Monday' on a foreign background: from archaic to neology</i>	67
Наталия Е. Боева, <i>Proper name in the composition of modern Belarusian proverbs against the background of Czech paremiat</i> .	81
Valerij Mokijenko, Tamara Nikitina, <i>Axiology of coronavirus antiproverbs</i>	97

FROM THE PHENOMENON OF MODERN CZECH LANGUAGE

Milan Hrdlička, <i>As a rule of thumb</i>	117
---	-----

BOOK REVIEWS & DISCUSSIONS

Jiří Zeman, <i>Yeah, you're good!!</i>	120
Mieczysław Bąłowski, <i>Next dictionary about Czech cultural phrases</i>	124

CHRONICLE

Simona Khatěbová, <i>To the life anniversary of prof. Marie Krčmová</i>	127
Jiří Hasil, <i>Ivana Bozděchová jubilant</i>	129
Jiří Hasil, <i>Milan Hrdlička in his sixties</i>	131
Jarmila Vojtová, <i>Remembrance of Stanislava Kloferová</i>	134
Jiří Hasil, <i>Helena Confortiová died</i>	137

About the Authors	139
------------------------------------	-----

**Ústav pro jazyk český
Akademie věd České republiky
s lítostí oznamuje,
že 5. července 2020 zemřela**

PhDr. Stanislava Kloferová, CSc.

významná bohemistka a dialektoložka

PhDr. Stanislava Kloferová, CSc., pracovala od r. 1982 v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v letech 1992–2000 na pozici vedoucí oddělení. Pedagogicky působila na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, kde na Ústavu českého jazyka vyučovala především dialektologii. V letech 2000–2003 působila jako lektorka českého jazyka na Institutu slavistiky Vídeňské univerzity (Universität Wien).

Byla uznávanou znalkyní nářečí českého jazyka, věnovala se výzkumu mluveného jazyka v jeho zeměpisné diferenciaci. Ve své monografii *Mluva v severomoravském pohraničí* (2000) popsala formování běžné mluvy poválečného osídlení v této oblasti. Klíčový byl její podíl na šestidílném *Českém jazykovém atlase* (1992–2011) a na *Slovníku nářečí českého jazyka*. Významně se rovněž podílela na *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Ve své vědecké práci se věnovala zvláště jazykovému zeměpisu a kontaktní lingvistice.

Účastnila se též mnoha mezinárodních projektů: např. *Tschechisch-österreichische Sprachkontakterscheinungen* (1991–1994) a *Die Sprache der Wiener Tschechen* (1994–1997), jehož výsledkem byla kolektivní monografie *U nás ve Vídni. Vídeňští Češi vzpomínají* (1999). Odchodem Stanislavy Kloferové ztrácí česká lingvistika vynikajícího odborníka a výjimečného člověka.

**Ústav bohemistických studií
Filozofické fakulty Univerzity Karlovy**

**v zármutku oznamuje,
že 6. října 2020 zemřela**

PhDr. Helena Confortiová, CSc.

**Odešla od nás dlouholetá spolupracovnice
Ústavu bohemistických studií
a lektorka Letní školy slovanských studií.**

PhDr. Helena Confortiová, CSc. zahájila svou pedagogickou dráhu učitelky češtiny pro cizince krátce po druhé světové válce v tehdejší studijní středisku v Mariánských Lázních. Vystudovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze češtinu a ruštinu; a pak studium dalších jazyků (angličtina, španělština). Aspiranturu absolvovala v Ústavu pro jazyk český pod vedením prof. PhDr. Marie Těšitelové, DrSc. a prof. PhDr. Františka Daneše, DrSc., kde se věnovala matematické lingvistice. Přispívala vědecky také k české stylistice a kvantitativní lingvistice. Dlouhá léta vyučovala v Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy a spolupracovala i s Ústavem bohemistických studií (jako vyučující, oponentka kvalifikačních prací, členka zkušebních komisí), jako lektorka českého jazyka se účastnila dvaceti běhů Letní školy slovanských studií.

PhDr. Helena Confortiová, CSc. je autorkou či spoluautorkou odborných prací o češtině (např. *O češtině v číslech*) a především osvědčených učebnic češtiny pro cizince (např. *Seznam nejfrekventovanějších českých sloves*, *Čeština pro mírně pokročilé*, *Il ceco per i principianti*, *Češskij jazyk*, *Čeština pro pokročilé*, *Mluvíme česky* a další). Celý svůj život věnovala výuce zahraničních bohemistů.

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

oznamuje smutnou zprávu, že 6. října 2020 zemřel

Doc. PhDr. Svatopluk Pastyřík, Ph.D.

**lingvista a bohemista, dlouholetý člen
Katedry českého jazyka a literatury
Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové**

Doc. PhDr. Svatopluk Pastyřík, Ph.D. v roce 1966 vystudoval obor český jazyk – ruský jazyk na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Poté učil na řadě středních škol ve východních Čechách. V roce 1979 nastoupil na Katedru českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty v Hradci Králové. Na přelomu století působil jako lektor českého jazyka v Polsku. V roce 2002 byl jmenován docentem pro obor český jazyk. V roce 2014 odešel do penze, ale ve svém pedagogickém působení pokračoval i po odchodu do penze.

Doc. PhDr. Svatopluk Pastyřík, Ph.D. se zabýval jazykovědnou bohemistikou, antroponomastikou, onomastikou a didaktikou českého jazyka. Mezi jeho odborné záliby patřila i slavistika. Je autorem několika odborných monografií (např. *Vlastní jména v literatuře a škola*, 2000; *Studie o současných hypokoristických podobách rodných jmen v češtině*, 2003; *Rozhovory o češtině*, 2012; *Po stopách hradeckých lvů*, 2016) a řady vysokoškolských učebnic (např. *Česko-polské materiály pro seminář slovanské filologie*, 1991; *Cvičebnice mluveného projevu pro učitele*, 2006; *Onomastické vademecum pro učitele*, 2008). Odbornou činnost nepřerušil ani po svém odchodu do důchodu. Odborné studie publikoval také v řadě sborníků a časopisů doma i v zahraničí.

Byl členem asociace ICOS a Onomastické komise Akademie věd České republiky.

Words of Warfare: Life of Mission Soldiers in the Perspective of Quantitative Linguistics¹

Keywords: stylometry; keyword analysis; collocation analysis; military speech; Czech language

Abstract

The paper focuses on the analysis of a sample of military language from the stylistic perspective. The corpus is the chronicle of the 8th Czech Armed Forces Guard Company, which operated at the Bagram Air Field base (BAF). We work on the assumptions that in the corpus, there will be (A) a prominent presence of military slang; (B) a high proportion of abbreviations; (C) frequent linguistic devices expressing mutuality and collectiveness of the soldiers' enterprise. The texts were subjected to keyword and collocation analyses; these determined several stylistic features of theirs (such as use of English-based expressions, protocol-like language, or idiosyncratic collocations), which testify to the multifaceted character of the military chronicle genre.

1. Introduction

The goal of the paper is keyword and collocation analyses of military language, which will be exemplified upon the chronicle of the 8th Czech Armed Forces Guard Company at Bagram Air Field (BAF). The company was in function from April to October 2017, and its mission was part of the Resolute Support operation. Their main task was

to secure the northern part of the BAF security zone with the objective to avert inimical activities focused on BAF.

As military language has been only occasionally studied in general (Chaloupský 2005; Disler 2008; Taylor 2010; Footitt, Kelly 2012; Kelly, Baker 2013; Olagunju 2014; Mádrová 2020), the main intention of this paper is to sketch its basic stylistic features on the grounds of the aforementioned quantitative investigations. We presuppose the following characteristics of the studied corpus:

- (A) a high degree of expressions linked to mostly hermetic military slang;
- (B) a high proportion of abbreviations;
- (C) occurrence of expressions of mutuality and solidarity (e.g., using the first-person plural, possessive pronouns, etc.).

The findings presented in the article may be of use for experts on stylistics, but also for those who would like to penetrate into the mostly classified sphere of military language. Our analyses may also provide impetuses for psychology, sociology, and various disciplines dealing with deployed soldiers.

2. Methods and Material

As already mentioned, the corpus is formed by the chronicle of the given guard company, which was kept by the chaplain of the unit. The chronicle is written for the leader of the guard company, and it contains full names of the mission participants and their functions; it is a private material, which the soldiers can be provided with on their request.

The text was divided into 35 parts, which respect the original chapters (e.g., "End of Mission is to Come", etc.); sometimes, very short chapters forming a logical whole were merged (e.g., "Extraordinary Incidents"). Despite the name, the chronicle does not keep a strict timeline – most places focus on various elements of soldiers' life at the airfield (e.g., "Workshop", "Patrols", "Humint Team", "Shooting Contest", "A Memorial for a Lost Friend", etc.), with the narrative being framed by the start and the end of the mission.

¹ The paper is part of the grant project SGS05/FF/2020 *Mluva účastníků zahraničních armádních misí* (Language Devices of the Participants in Military Missions Abroad).

Unlike the chronicle, the corpus does not contain the main headlines of the chapters, visual material and its description, authors of the quotes (including people who were supposed to append their signatures at respective places), and the author of the chronicle and his personal data. What was not excluded were subheadlines – as they mostly form questions that are part of the text –, notes on the authors of the individual passages, auto-questions in interviews, and quotes.

The quantitative characteristics of the corpus are given in Table 1. The lemmatization was carried out by the QUITA (Quantitative Index Text Analyser) software, which was also used for detecting thematic words (see further; Kubát et al. 2014).

Table 1. Characteristics of the studied corpus

Tokens	9,393
Types	3,688
Lemmata	2,544

As for methods, keyword analysis will be carried out via the KWords software (see the References section), developed by the Czech National Corpus. It is based upon the comparison of the frequencies of the wordform in a studied corpus (“target corpus”) and in a pre-selected reference set of texts. For the sake of our analysis, we chose SYN2015 as our reference corpus – it is a body of written Czech including texts mostly from the period of 2010–2014. The texts come from the spheres of fiction, academia, textbooks, and opinion journalism (Křen et al. 2016).

The level of significance was set at 0.001, the minimal frequency of the wordform in the target corpus to be 5. We focused on autosemantic words only, excluding pronouns, numerals, prepositions, conjunctions, and interjections from the scope of the research. The level

of “keywordness” was stated according to the Difference Index (DIN), the formula of which is as follows –

$$DIN = 100 \times \frac{f_r(targ) - f_r(ref)}{f_r(targ) + f_r(ref)} ;$$

$f_r(targ)$ stands for the frequency of the wordform in the military corpus (= target corpus), and $f_r(ref)$ for the same in the SYN2015 corpus. In the investigation, only words with $DIN > 0.98$ were taken into account.

Next, the studied texts were analysed as to the collocations of selected lemmata, which were determined on the grounds of their position in the rank-frequency distribution of the corpus vocabulary. This distribution (for the first section of it, see Table 2) can be divided into two parts by h-point, which corresponds to the place where the rank of a word equals its frequency², namely –

$$h = r = f(r).$$

In the military corpus, $h = 34$ (in Table 2).³ The words used in the collocation analysis were autosemantic expressions with the frequencies higher than this value. These are also called thematic words.⁴

² If no such place is to be found, there is a formula to find out h-point. For more, see Popescu (2007), Tuzzi et al. (2010), or Místecký (2019).

³ Since we use the h-point as an auxiliary device for determination of the most frequent autosemantic expressions in the text, we have not worked with averaged ranks in the paper. If it had been so, very few words would have penetrated into the region over the h-point.

⁴ For more on thematic words and on pitfalls of their investigation, see, e.g., Čech, Kubát (2016). Autosemantic words are those that belong to the word-classes of nouns, adjectives, and verbs, functional ones (such as “be” and “have”) excluded.

Table 2. The rank-frequency distribution of the military corpus

Rank	Lemma	Translation	Frequency
1	a	and	345
2	být	be	343
3	v	in	250
4	na	on	219
5	se	oneself	195
6	který	who / which	106
7	s	with	100
8	z	from	97
9	ten	the / this	95
10	základna	base	94
11	i	as well as	78
12	četa	platoon	65
13	do	to	55
14	pro	for	55
15	můj	my	53
16	baf	BAF	49
17	voják	soldier	48
18	SR	GC	48
19	tým	team	47
20	mít	have	47
21	k	towards	46
22	úkol	task	45
23	velitel	commander	45
24	tento	this / this one	43
25	on	he	43
26	patrola	patrol	42
27	za	behind	41
28	při	next to	40

29	příprava	preparation	40
30	všechno	all	38
31	svůj	one's own	36
32	jeho	his	35
33	jednotka	unit	34
34	já	I	34
35	že	that [conj]	31
36	po	after [prep]	31
37	rota	company	30
38	tak	so	30
39	vozidlo	vehicle	29
40	mise	mission	29

As can be seen, there are 11 autosemantic lemmata to be found over h-point (“base”, “platoon”, “BAF⁵”, “soldier”, “GC⁶”, “team”, “task”, “commander”, “patrol”, “preparation”, “unit”). These expressions may be considered the content core that the chronicle revolves around; their collocation analysis will be based upon the Dice metric (Cvrček 2015), which does not take into account the size of the corpus and is not difficult for linguistic interpretation. Its formula reads –

$$\text{Dice (xy)} = \frac{2f(xy)}{f(x) + f(y)};$$

$f(x)$ stands for the frequency of lemma x , $f(y)$ for the frequency of collocate y , and $f(xy)$ for the frequency of their co-occurrence. The minimal frequency of the collocate was determined to be 3, and the span covers the area of +5/-5. Dice scores in the interval of <0; 1>, the top value meaning that the lemma and the collocate always cooccur. In our

⁵ The abbreviation for “Bagram Air Field”.

⁶ The abbreviation for “Guard Company”.

analysis, we focus on the Dice values over 0.2 only. The collocation analysis was carried out by the LancsBox software (Brezina et al. 2015).

3. Keyword Analysis

The results of the keyword analysis are presented in Table 3. The log-likelihood (LL) figure mathematicises the amount of difference in the frequencies of the given word in the two corpora. The explanation of the morphological abbreviations is given in the appendix to the study. The meanings of the abbreviated keywords are given only if they were translated into English with a different spelling. There are 55 keywords in total.⁷

Table 3. Keywords in the studied corpus

Form	Translation	LL	DIN	Fq (text)	Fq (ref)
eaglu	Eagle [gen; dat]	92	100	5	0
humint	Humint	130	100	7	0
baf	BAF	911	100	49	0
sr	GC	892	100	48	0
zo	FO [= foreign operation]	92	100	5	0
rs	RS [Resolute Support]	92	100	5	0
bagrám	Bagram	410	99	24	8
patrolách	patrols [loc]	102	99	6	2
cimic	CIMIC	117	99	7	3
explosive	explosive	79	99	5	5
úkolového	task [adj, gen]	79	99	5	5
patrol	patrols [gen]	308	99	20	26
medevac	MEDEVAC	75	99	5	8

⁷ As to the abbreviations BAF, SR, ZO, and RS, the KWords software confused them with homonymous Czech words. We have, therefore, carried out their analyses manually.

patroly	patrol [gen, sg; nom, pl; acc, pl]	159	99	11	26
ačr	ACR [= Army of the Czech Republic]	115	99	8	20
ied	IED	122	99	9	36
scan	scan	216	99	16	66
průzkumného	exploratory [masc, gen]	118	99	9	44
strážních	guard [adj, gen, pl]	101	99	8	54
obvaziště	dressing station	73	99	6	49
tlumočníci	interpreters	58	99	5	53
čet	platoons [gen]	199	99	17	185
eagle	Eagle	126	99	11	134
četař	platoon sergeant	79	99	7	90
četě	platoon [dat]	77	99	7	105
základně	base [dat]	407	99	37	581
čety	platoon [gen, sg; nom, pl; acc, pl]	261	99	24	399
incidenty	incidents	52	99	5	105
army	army	52	99	5	107
roty	company [gen, sg; nom, pl; acc, pl]	258	99	25	551
četu	platoon [acc]	51	99	5	117
zdravotník	medic	59	99	6	164
základny	base [gen, sg; nom, pl; acc, pl]	331	99	34	1029
strážni	guard [adj, fem – gen, sg; dat, sg; acc, sg; loc, sg; instr, sg; nom, pl; acc, pl]	184	99	19	587
cvičili	trained [3 rd person, pl]	48	99	5	156
kábulu	Kabul [gen; dat; loc]	47	99	5	177
nováčků	novices [gen]	45	99	5	213
koaličních	Coalition [adj – gen, pl]	63	99	7	303

praporu	battalion [gen; dat]	98	99	11	485
elektronického	electronic [gen]	88	99	10	476
četa	platoon	43	99	5	247
misi	mission [dat; acc; loc]	113	99	13	654
základnu	base [acc]	133	98	16	989
střelnici	firing range [dat; acc; loc]	40	98	5	331
afghánistánu	Afghanistan [gen, loc]	146	98	18	1224
rotace	rotation	47	98	6	452
výcvik	training	103	98	13	988
zpravodajské	intelligence [adj, fem – gen, sg; dat, sg; nom, pl; acc, pl]	55	98	7	543
specialista	specialist	62	98	8	638
velitele	commander [gen; acc]	116	98	15	1243
veliteli	commander [dat]	53	98	7	615
mise	mission	98	98	13	1181
zraněných	wounded [noun – gen, pl]	37	98	5	478
prostějova	Prostějov [gen]	37	98	5	483
výcviku	training [gen; dat; loc]	57	98	8	869

As can be inferred from the list, most of the vocabulary focuses on the everyday life of the military personnel (“training”, “rotation”, “base”, “mission”, etc.), with a special attention paid to the people who form the unit (“commander”, “medic”, “company”, “platoon sergeant”, “interpreters”, etc.), whose work and duties are extensively presented in the chronicle. This corresponds to its character, as indicated in Part 2. The used vocabulary is, in general, understandable even to outsiders, and the chronicle does not seem to overemploy impenetrable military slang. This can also be connected to the fact that the chronicle serves for the leader of the company, who needs a general outline of the events and activities only.

Linguistically, the assumption concerning the prominence of abbreviations seems a sound one, as they make important appearances among the keywords (8 out of 55, i.e. 15%); some of these may not be easily decipherable for a casual user of language (e.g., “CIMIC”, “RS”, “ZO”, “IED”), some others may have been spotted in journalism texts (“MEDEVAC”, “AČR”).⁸ It seems that use of abbreviations forms the stylistic backbone of the chronicle, as they are generally well-known among the soldiers, speed up the communication process, and may also create a bond among those who understand them. The same conclusions were made during the research of the specific vocabulary used in an elite police unit which focuses on investigating corruption and financial crime (cf. Radková 2018).

Despite this, some of the abbreviations need to be explained in the text, too (see example 1). Sometimes, they even prove productive in Czech and form new words (see example 2).

[1]

Another specialist of the 8th GC BAF is the EOD (*Explosive Ordnance Disposal*), which is also called CIED (*Country Improvised Explosive Devices*). It is an expert on explosives of the IED type (*Improvised Explosive Devices*).⁹

[2]

An inseparable part of the 8th GC BAF is an operative of civil military cooperation, abbreviated as CIMIC (*Civil Military Cooperation*). As the name implies, the workload of a “Cimicker” is to establish and keep good relations and cooperation with the local civil population.¹⁰

⁸ As to the use of abbreviations in military slang, see Taylor (2010).

⁹ Dalším odborníkem 8. SR BAF je specialista EOD (*Explosive Ordnance Disposal*) označovaný také CIED (*Country Improvised Explosive Devices*). Je to znalec přes výbušniny a nástražné výbušné systémy IED (*Improvised Explosive Devices*).

¹⁰ Nedílnou součástí 8. SR BAF je pracovník civilně-vojenské spolupráce, zkráceně CIMIC (*Civil Military Cooperation*). Jak z názvu vyplývá, pracovní náplní „cimi-káře“ je navazovat a udržovat dobré vztahy a spolupráci s místním civilním obyvatelstvem.

What is connected to the use of abbreviations, but forms a separate field of study, is the employment of the English-origin expressions (anglicisms). The very workings of the mission seems to have been formatted upon the system used in the US Army. Some of the expressions (especially concerning daily duties, see examples 3 and 4) are translated (or paraphrased) into Czech, some are not; both the reasons are why some English or English-like words (“Eagle”, “Humint”, “explosive”, “scan”) penetrated into the list of the keywords. Dealing with anglicisms is thus very varied, as is testified to by the following examples; however, in most cases, after the term is explained, preference is given to the English expression (see examples 5 and 6).

[3]

Before each departure of the platoon on a patrol off the base, the intelligence officer carries out *poučení* (*Patrol Rebrief*). [...] After comeback from the patrol, s/he meets the platoon and carries out its *informační vytěžení* (*Patrol Debrief*).¹¹

[4]

[...] the exact identification of the cause of the threats (*Targetting*).¹²

[5]

In order to achieve the aforementioned goals, the ISR unit has three means. The first and the most important means is human resources intelligence (HUMINT) [...]. The HUMINT team (*Human Intelligence*) fulfils the objectives of human resources intelligence in favour of the decision process of the commander.¹³

[6]

Scan Eagle is able to fly, day or night, up to 24 hours non-stop. [...] The

¹¹ Před každým výjezdem čtyry na patrolu mimo základnu zpravodajec provede poučení (*Patrol Prebrief*). [...] Po návratu z patroly se opět s četou sejde a provede její informační vytěžení (*Patrol Debrief*).

¹² „[...] přesné určené původce hrozeb” (*Targetting*).

¹³ Jednotka ISR má k naplnění výše zmíněných činností tři prostředky. Prvním a nejdůležitějším prostředkem, je zpravodajství z lidských zdrojů (HUMINT) [...]. Tým HUMINT (*Human Intelligence*) provádí úkoly zpravodajství z lidských zdrojů ve prospěch rozhodovacího procesu velitele.

members of Scan Eagle can cover for each other in their functions, if needed. [...] The greatest enemy of the Scan Eagle team is strong wind.¹⁴

As to the C assumption, generally, verbs did not occur prominently in the keyword analysis (except for the past tense “[they] trained” and the past participle “wounded”); no expressions of mutuality have thus been detected. It is probable that the forthcoming collocation analysis will shed more light upon the situation in this respect.

4. Collocation Analysis

The collocation analysis has been carried out on the grounds of the aforementioned principles. Moreover, the synsemantic collocates (i.e., prepositions, conjunctions, and particles), altogether with some two-word groupings, which the programme determined faultily (e.g., “z čtyry” – “from-platoon”), have been excluded from the research. As to pronouns, only personal and possessive ones were investigated, as they are connected to assumption C (see Part 1). The results are presented in Table 4.

Table 4. Collocation analysis of the military corpus

Lemma	Translation	Position	Collocate	Translation	Dice	Fq (coll)	Fq (corp)
BAF	BAF	L	SR	GC	1.00	46	44 ¹⁵
SR	GC	R	BAF	BAF	1.00	46	48

¹⁴ Scan Eagle je schopen létat ve dne i v noci až 24 hodin bez mezipřistání. [...] Členové Scan Eaglu se v případě potřeby na svých funkcích zastupují. [...] Největším nepřítelem týmu Scan Eagle je silný vítr.

¹⁵ This seemingly paradoxical situation has been caused by the fact that at two places in the text, the lemma “BAF” collocates, within the given span, with two occurrences of “GC”:

“Who is the 8th GC BAF? – The 8th GC BAF is 159 soldiers (...)”

“(...) official handing over of the operational task between the 7th GC BAF and the 8th GC BAF.”

A similar situation has brought about the unusual Dice value of the “GC – BAF” collocation (the second line of the table).

SR	GC	L	8	8	0.92	43	49
BAF	BAF	L	8	8	0.89	43	49
příprava	preparation	L	fáze	phase	0.58	15	12
příprava	preparation	R	byla	was [3 rd fem]	0.42	13	22
příprava	preparation	L	příprava	preparation [gen, sg; nom, pl; acc, pl]	0.35	11	22
základna	base	R	Ba- grám	Bagram	0.35	19	23
úkol	task	L	plnění	fulfilment	0.34	9	9
jednotka	unit	M	jednot- ky	unit [gen, sg; nom, pl; acc, pl]	0.30	8	21
patrola	patrol	L	čety	platoon [gen, sg; nom, pl; acc, pl]	0.30	9	21
příprava	preparation	L	třetí	third	0.24	6	9
příprava	preparation	L	jsme	are [1 st person, pl]	0.24	9	36
tým	team	R	scan	scan	0.23	7	16
příprava	preparation	L	individuální	individual	0.23	5	3
patrola	patrol	R	základ- nu	base [acc, sg]	0.21	6	16
velitel	commander	R	SR	GC	0.21	9	44
velitel	commander	L	října	October [gen, sg]	0.20	5	7

It is visible that 9 out of 11 thematic words participate in the top-scoring 18 collocations; one exception is “soldier”, which is used with certain collocates (e.g., the past tense “[he] injured”, or “a while”) none of which score over 0.2. This can be explained by the fact that “soldiers” emerge in the descriptions of various activities (incidents, trainings, etc.), which differ as to their developments, this necessitating varied vocabulary. Compare the following examples (7, 8, 9).

[7]

Along with him, two other soldiers were injured, one of whom slightly.¹⁶

[8]

The soldiers of the guard platoons were acquainting themselves with their new weapons [...]¹⁷

[9]

The soldiers were taught how to navigate a helicopter and practised helicopter airdrops.¹⁸

The same logic seems to be responsible for the low-value results of the “platoon” lemma. It is linked to many collocates with the values of Dice below 0.2 (such as “our”, “platoon sergeant”, “guard patrol [gen, pl]”, etc.), this indicating the changeable surroundings of the word (see examples 10, 11, and 12). The number of collocates may also point at the various activities of the soldiers, this stressing out both their hard work, and the fact that their profession is not monotonous. This approach contrasts to the position of “preparation” (see later), which, on the other hand, collocates with activities that are strictly protocolled and do not give much space to modifications.

[10]

The guard platoon fulfils the tasks of patrolling and guarding the assigned space in the surroundings of the Bagram base.¹⁹

[11]

Since the handover of the operational task, our platoons have carried out up to eighty patrols around the base.²⁰

[12]

The platoon members do not solve useless personal conflicts, everyone may

¹⁶ Spolu s ním byli zraněni ještě dva vojáci, z toho jeden lehce.

¹⁷ Vojáci strážních čet se seznamovali s novými zbraněmi [...]

¹⁸ Vojáci se učili navádět vrtulník a cvičili vrtulníkový výsadek.

¹⁹ Strážní čtyři plní úkoly patrolování a hlídkování v přiděleném prostoru v okolí základny Bagrámu.

²⁰ Od chvíle převzetí operačního úkolu naše čtyři provedly téměř osmdesát patrol kolem základny.

lean on the experienced platoon core whenever they like, and everyone likes to put their shoulders to the wheel.²¹

The strongest bond has been found in between the manifoldly treated components of collocation “8th GC BAF”, which stands for the main military unit. The fact that “GC” and “BAF” are also thematic words point at the importance of the unit for soldiers’ lives, and its frequent repetition in the text underlines its almost family-like character. It is to be noted that deployment is a very unusual period in a soldier’s life, during which an individual acquires different values and behaviour patterns (cf. Štrobl 2018). The viewpoint on the unit as the second family is also perceptible in examples 13 and 14.

[13]

Being certain that in the gravest moments, we will be able to rely on our closest combatant.”²²

[14]

What I especially like about our platoon is our headquarters, which rather looks like a leadership of a group of friends, but [it is] despite this at a very professional level when approaching individual members.²³

Moreover, the fact that the words denoting the guard company are abbreviations not only supports our assumption B, but it may also produce a certain magical aura connected to it.

The tendency to repeat core expressions is also visible in case of the “preparation – preparation” and “unit – unit” pairs (the Dice values of 0.35 and 0.3, respectively). Examples 15, 16, and 17 show typical lexical repetitions, some of which even stretch over the given collocation span. An influence of the clear-cut style of military reports may have played a role in this practice, but it also indicates desire for preci-

²¹ Příslušníci čtyry neřeší zbytečné osobní spory, kdykoliv se může každý opřít o zkušené jádro čtyry a každý rád přiloží ruku k dílu.

²² S jistotou, že v těch nejtěžších chvílích se vždy budeme moct spolehnout na svého nejbližšího spolubojovníka.

²³ Na četě se mi hlavně líbí naše velení, které spíše připomíná vedení kamarádské party, ale i přes to na velmi profesionální úrovni přístupu k jednotlivým příslušníkům.

sion and unambiguousness. With a certain licence, it is possible to say that the meticulously planned course of the mission is paralleled, at the language level, by the exact wording of the procedure. In this perspective, it is not without surprise that “preparation” is the lemma with most collocates (6).

[15]

The second phase of preparation was focused on individual preparation of a soldier.²⁴

[16]

The phase of individual preparation was ended at the moment of fulfilling all objectives and launching the third phase of preparation – collective preparation of the unit.²⁵

[17]

Both the unit, and the headquarters participate in the training. The units also carry out instructive health trainings for the members of Afghan National Defense and Security Forces (ANDSF).²⁶

One of the “preparation” collocates – “are” – brings us to check whether the collocation analysis has produced any expressions testifying to the importance of solidarity and mutuality in the chronicle. “Are” seems to be a solitary example of these (see example 18), but they tend to occur, scoring lower values (such as “our platoon” [0.14], “our task” [instr; 0.13], “our preparation” [0.11], “base – [we] are” [0.05], etc.; see examples 19 and 20). There is thus some presence of these expressions, but they do not notably appear with the thematic words of the text. In case of the first-person of the verb “be”, it may be due to the fact that it tends to occur within the contexts of functional words, which were not in the scope of our research.

²⁴ Druhá fáze přípravy byla zaměřena na individuální přípravu vojáka.

²⁵ Fáze individuální přípravy byla ukončena ve chvíli splnění všech zadaných povinností a zahájením třetí fáze přípravy – společné přípravy jednotky.

²⁶ Výcviku se účastní zejména jednotky, ale i štáb. Jednotky také provádí instruktážní zdravotní výcvik pro příslušníky *Afghánských bezpečnostních složek* (ANDSF).

[18]

Before the very deployment, we went through intensive preparation.²⁷

[19]

Although our preparation was not always easy, and we struggled with many difficulties, we always did manage to solve them.²⁸

[20]

I would say that our platoon is specific thanks to its relaxed atmosphere – it is not needed to reprimand people, as what prevails is complete self-reliance and responsibility when the tasks are fulfilled.²⁹

Last but not least, it is of importance to check whether the collocation analysis has revealed any expressions of hermetic military slang (assumption A). Abbreviations put aside, it seems that the peaking collocations are not of the secretive nature, and though they denote the activities typical of the deployment (task fulfilment, preparation, patrolling, etc.), they do so using widely understandable lexis.³⁰ This intelligibility may also be ascribed to the fact that many of these expressions have penetrated into journalism and became widespread especially when grave incidents happened – e.g., the phenomenon of patrolling was discussed when Czech soldiers were killed in August 2018. However, there is an essential difference in using these lexical units in the chronicle and in casual conversation – in the former, they stand for exactly defined processes, whereas in the latter, they are understood only to a certain extent.

²⁷ Před vlastním vysláním do zahraniční operace jsme absolvovali intenzivní přípravu.

²⁸ Ačkoli naše příprava nebyla vždy jednoduchá a potýkali jsme se s mnoha těžkostmi, nakonec se nám je vždy podařilo vyřešit.

²⁹ Řekl bych, že naše četa je specifická uvolněnou atmosférou, kdy není potřeba jednotlivce napomínat, protože převládá naprostá samostatnost a zodpovědnost při plnění stanovených úkolů.

³⁰ For details in the function of the specific vocabulary used by deployed soldiers, see Radková – Mádrová (in the review process).

5. Conclusions

It has been shown that the military chronicle is an idiosyncratic genre, which can be characterized as a collection of texts written in a mixture of styles. The main outcomes of the paper will be summed up in the following points.

- 1) It has been manifested that assumptions A and B are mutually connected – military slang usually materializes in abbreviations, which tend to score very high in keywords and they do appear as both thematic words, and collocates (“GC”, “BAF”, etc.). Moreover, use of abbreviations is linked to English-origin expressions (“HUMINT”, “MEDEVAC”, “CIMIC”, etc.), which have been proved an important feature of the studied corpus.
- 2) As to assumption C, some degree of mutuality has been detected in collocation analysis, but usually in rigid combinations of words. In case of keywords, these expressions were quasi-absent. As the chronicle is actually a patchwork of texts of different natures, it may not have been possible for this feature to surface in the frequency-based research. A more detailed analysis would be needed in this case.
- 3) Besides these reasonings, there are some features of the chronicle that co-define it from the stylistic and content viewpoints, namely:
 - a) the central position of the unit that was deployed (“8th GC BAF”);
 - b) varied character of the texts, which is responsible for a rather low number of firm collocations – the stories alter with very official language focused on predefined routines;
 - c) linguistically, the tendency to show precision in fulfilling objectives is reflected in lexical repetitions, sometimes producing very unusual collocations (such as “preparation – preparation”, “unit – unit”).

There are many ways of developing the research further – various other stylistic indicators may be computed, more chronicles in different languages may be subjected to comparison, and the chronicle it-

self may be compared to other texts connected to military life (e.g., soldiers' personal journals, protocols).

Shortcuts

acc	Accusative Case
adj	Adjective
adv	Adverb
conj	Conjunction
dat	Dative Case
fem	Feminine Gender
gen	Genitive Case
imp	Imperative Mood
instr	Instrumental Case
loc	Locative Case
masc	Masculine Gender
neu	Neuter Gender
nom	Nominative Case
past part	Past Participle
pl	Plural Number
prep	Preposition
sg	Singular Number

References

- Brezina Vaclav, McEnery Tony, Wattam Stephen. (2015). Collocations in context: A new perspective on collocation networks. *International Journal of Corpus Linguistics*, 20(2), pp. 139–173.
- Cvrček Václav. Asociační (kolokační) míry [Association (Collocation) Measures]. Available at: https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:asociacni_miry [quoted 20-07-21].
- Čech Radek, Kubát Miroslav. (2016). Text length and the thematic concentration of text. *Mathematical Linguistics*, 2, pp. 5–13.
- Disler Edith. (2008). *Language and Gender in the Military: Honorifics, Narrative, and Ideology in Air Force Talk*. New York: Cambria Press.
- Footitt Harry, Kelly Michael. (2012). *Languages and the Military (Palgrave Studies in Languages at War)*. New York: Palgrave Macmillan.
- Chaloupský Ladislav. (2005). *A sociolinguistic interpretation of military slang and vernacular expressions*. Dissertation. Brno: Masarykova univerzita.

- Kelly Michael, Baker Catherine. (2013). *Interpreting the peace: peace operations, conflict and language in Bosnia-Herzegovina*. New York: Palgrave Macmillan.
- Křen Michal, Cvrček Václav, Čapka Tomáš, Čermáková Anna, Hnátková Milena, Chlumská Lucie, Jelínek Tomáš, Kovářiková Dominika, Petkevič Vladimír, Procházka Pavel, Skoumalová Hana, Škrabal Michal, Truneček Petr, Vondříčka Pavel, Zásina Adrian. (2016). SYN2015: Representative Corpus of Contemporary Written Czech, [in:] *Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'16)*, pp. 2522–2528. Portorož: ELRA.
- Kubát Miroslav, Matlach Vladimír, Čech Radek. (2014). *QUITA. Quantitative Index Text Analyzer*. Lüdenscheid: RAM-Verlag.
- KWords. The Czech National Corpus, 2015. Available at: <https://kwords.korpus.cz> [quoted 20-07-21].
- Mádrová Jarmila. (2020). *Lexikum účastníků mezinárodních zahraničních operací a pozorovatelských misí (terénní výzkum)* [The Lexicon of Participants in International Foreign Operations and Observation Missions (Field Research)]. MA thesis. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Místecký Michal. (2019). Využití rankové frekvenční distribuce při výzkumu antroponym v literárních dílech [Using the Rank-Frequency Distribution in Analysing Proper Names in Fiction]. *Linguistica Brunensia*, 67(1), pp. 27–38.
- Olagunju Tosin. (2014). *Language interactions between soldiers and corps members on NYSC camp*. Saarbrücken: Scholar's Press.
- Popescu Ioan-Iovitz. (2007). The ranking by the weight of highly frequent words, [in:] Grzybek, Peter, Köhler, Reinhard (eds.). *Exact Methods in the Study of Language and Text*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pp. 555–565.
- Radková Lucie. (2018). *Ráfek a cépézetka*. Proč ne informátor a cela předběžného zadržení? Funkce policejní mluvy z pohledu jejich uživatelů [Ráfek ('nark') and cépézetka ('clink'). Why Not informátor ('informer') and cela předběžného zadržení ('police cell')? The Function of Police Language from the Perspective of Its Users]. *Naše řeč*, 101(1), pp. 17–27.
- Radková Lucie, Mádrová Jarmila. Militärische Missionen in Kriegsgebieten: Funktionen milieuspezifischer Wortschätze. *Die Welt der Slaven*. Currently in the review process.
- Štrobil Daniel. (2018). *Psychologické aspekty zabíjení* [Psychological Aspects of the Act of Killing]. Praha: Triton.
- Taylor E. Kelly. (2010). *America's Army and the language of grunts: understanding the army lingo legacy*. Bloomington: AuthorHouse.
- Tuzzi Arjuna, Popescu Ioan-Iovitz, Altmann Gabriel. (2010). *Quantitative Analysis of Italian Texts*. Lüdenscheid: RAM-Verlag.

Prézentní časování sloves vzorů *kryje* a *kupuje* ve spisovné češtině: variantnost, nebo unifikace?

Keywords: Czech, historical grammar, conjugation

Klíčová slova: český jazyk, historická mluvnice, časování

Abstract

The morphological variation in the present-tense conjugation of the *kryje* and *kupuje* conjugation types (3rd verb class) as a result of gradual vowel shifts has been in progress since the 15th century. The gradual back shift towards the endings *-u* and *-ou* used to be explained as a result of paradigm levelling within the conjugation types of the 1st, 2nd and 3rd verb class. In 1993, these endings were codified alongside with the endings *-i* and *-í*. However, this codification act hasn't met with general approval, because the incidence of the endings *-u* and *-ou* in standard language is not equal: while the ending *-u* has been standardizing, the ending *-ou* has still retained its markedness or can be even regarded as colloquial, in particular in written standard language. In this paper, we aim to answer the question how the endings *-u* and *-ou* are applied in present-day TV journalism, namely in the *Interview ČT24* show.

Tvarová konkurence v prézentním časování sloves vzorů *kryje* a *kupuje* jako výsledek hláskových změn (v 1sg *kryjí/kupují* vs. *kryju/kupuju*; ve 3pl *kryjí/kupují* vs. *kryjou/kupjou*) existuje v češtině již od 15. století. Progrese koncovek *-u* a *-ou* se tradičně vysvětlovala jako projev tvarového vyrovnávání uvnitř 1.–3. slovesné třídy. V roce 1993 byly proto u vzorů *kryje* a *kupuje* koncovky *-u* a *-ou* přijaty do kodifikace spisovného jazyka. Toto rozhodnutí se však nesetkalo s všeobecným souhlasem, neboť pozice obou koncovek ve spisovných textech není stejná: zatímco koncovka *-u* se postupně neutralizuje, koncovka *-ou* si stále zachovává značný stupeň příznakovosti, či dokonce nespisovnosti (zejména v psaných textech). V tomto příspěvku si klademe otázku, jak se tato tvarová konkurence projevuje v dnešní televizní publicistice, konkrétně v diskusním pořadu *Interview ČT24*.

1. Úvod

V současném spisovném českém časování existuje několik důležitých případů tvaroslovné variantnosti, přičemž v některých případech se tato variantnost projevuje i v kodifikaci: patří sem například přechod některých sloves vzorů *bere* a *maže* ke vzoru *dělá* (typ *češu/česám – češ/česej*), pronikání variant podle vzoru *mine* do přičestí činného rodu mužského sloves vzorů *tiskne* a *začne* (typ *bodl/bodnul – zabal/zajmul*) či konkurence typu *oni sázejí – oni sází*.

Pozoruhodným příkladem tvaroslovné variantnosti jsou však bezesporu i dublety v indikativu prézentu aktiva sloves 3. prézentní třídy, tedy sloves vzorů *kryje* a *kupuje*. Variantnost se zde projevuje jednak v 1. osobě singuláru (dále jen 1sg), jednak ve 3. osobě plurálu (dále jen 3pl). V 1sg lze v souladu s kodifikací použít u obou vzorů nejen původně kodifikovanou koncovku *-í*, nýbrž i nověji kodifikovanou koncovku *-u*. Ve 3pl je situace analogická: vedle dříve kodifikované koncovky *-í* připouští novější kodifikace také koncovku *-ou*. Cesta k těmto kodifikovaným dubletám byla poměrně komplikovaná a především kodifikace koncovky *-ou* vyvolala a dosud vyvolává protichůdné reakce.

V tomto příspěvku pojednáváme o tvaroslovné variantnosti ve 3. prézentní třídě z pohledu teoretického i empirického. Především hodláme osvětlit, jak se dnes tato variantnost projevuje v jednom konkrétním typu mluvených spisovných projevů. Nejprve však zasadíme problém do kontextu tvaroslovného vývoje slovanských jazyků, samozřejmě s důrazem na vývoj v češtině.

2. Historický vývoj tvarů 1sg a 3pl

Zakončení tvarů 1sg a 3pl se vlivem hláskových změn vyvíjelo. Ve staroslověně, odrážející stav v pozdní praslovanštině, existovalo v 1sg tematických sloves jednotné zakončení *-ъ* a u sloves atematických zakončení *-ь*. Ve 3pl pak měla slovesa tematická i atematická zakončení *-ь* (s předcházejícím *ъ*, nebo *ъ*; viz Večerka 2006, s. 174n.). Další hláskový vývoj vedl v jednotlivých slovanských

jazycích k odlišným výsledkům, a to jak ve tvaru 1sg, tak i ve tvaru 3pl. Dnešní situaci ve spisovných útvarech slovanských jazyků – s omezením na slovesa pravidelná – přibližuje Tabulka 1.

Tabulka 1. Zakončení tvarů 1sg a 3pl pravidelných sloves

Skupina jazyků	Jazyk	Zakončení				
		1sg			3pl	
Západoslovan- ské jazyky	Čeština	-u	-i	-m	-ou	-í
	Polština	-ę		-m	-ą	
	Slovenština			-m	-ú	-ia
	Lužická srbština	-u		-m	-u	-a
Východoslovan- ské jazyky	Ruština	-y			-т	
	Běloruština	-y			-іць	
	Ukrajínština	-y			-ть	
Jihoslovanské jazyky	Slovinština			-m	-o	-e
	Chorvatština/ -Srbština			-m	-u	-e
	Bulharština	-a		-М	-т	
	Makedonština			-М	-т	

Z tabulky vyplývá, že z hlediska zakončení¹ tvaru 1sg existují v dnešních slovanských jazycích tři možnosti:

1. pouze samohláskové zakončení (východoslovanské jazyky²),
2. pouze souhláskové zakončení *-m* (slovenština, slovinština, chorvatština, srbština, makedonština),
3. obě možnosti, a to v závislosti na konjugačním typu (čeština, polština, horní i dolní lužická srbština, bulharština).

¹ Pod pojmem *zakončení* zde rozumíme invariantní finální část tohoto zakončení: to je důležité u samohláskových zakončení, v nichž mohou samohlásky předcházet různé souhlásky. Pro nás je však podstatný pouze onen samohláskový invariant, nikoli souhláska před ním.

² Předchází-li samohláskové finále souhláskoj, zapisuje se tato kombinace jako *io*.

Při pohledu na tabulku je však zároveň zřejmé, že čeština sice obecně patří do třetí skupiny, přísně vzato však tvoří samostatný typ, neboť samohlásková zakončení (koncovky) zde existují dvě: *-u* a *-i* (o příčinách viz dále). Koncovky *-u* a *-i* spolu zároveň systémově souvisejí: s výjimkou nepravidelného slovesa *chtít*, u něhož je ve spisovné češtině pouze koncovka *-i*, obecně platí, že lze-li u konjugačního typu použít koncovku 1sg *-i*, lze u něj použít i koncovku 1sg *-u*. Opačně to však neplatí: u některých konjugačních typů lze v 1sg použít pouze koncovku *-u*. Tato okolnost se v dalším průběhu výkladu ukáže jako velmi podstatná.

Ve tvaru 3pl je situace poněkud odlišná. Obecně zde můžeme vydělit dvě skupiny:

1. jazyky s jedinou koncovkou (východoslovanské jazyky, bulharština, makedonština, polština),
2. jazyky se dvěma koncovkami, a to v závislosti na konjugačním typu (čeština, slovenština³, horní i dolní lužická srbština, slovinština, chorvatština a srbština).

V jazycích se dvěma možnými koncovkami se pak ještě vydělují dvě podskupiny:

- a) jazyky, v nichž ve 3pl neexistuje dubleta,
- b) jazyky, v nichž ve 3pl některých konjugačních typů dubleta existuje.

Do této druhé podskupiny patří vedle horní a dolní lužické srbštiny⁴ a slovinštiny⁵ také čeština, kde se tato tvarová synonymie týká především vzorů *kryje* a *kupuje* (a kromě toho i některých sloves vzoru *maže*).

³ Ve slovenštině existuje pravidlo o rytmičtém krácení samohlásek. Proto má koncovka 3pl *-ú* v některých případech podobu *-u* (např. *oni vedú* vs. *oni píšú*).

⁴ Viz Bígl 2019, s. 20. Tvarová synonymie se vyskytuje především v dolní lužické srbštině, a to u několika konjugačních typů, např. 3pl *daju/daže*, *powěže/powěžeju*.

⁵ „Glagoli, ki se v 3. os. množine končujejo na *-ljo*, namesto tega končaja rabijo tudi *-é*: *sedljo – sedé*” (Toporišič 2000, s. 369; viz též De Bray 1969, s. 416).

Celkově tedy můžeme konstatovat, že z hlediska variantnosti ve tvarech 1sg a 3pl představuje čeština v kontextu slovanských jazyků anomálii, neboť variantnost se zde týká obou dotyčných tvarů. Dubleta *-u/-i* v 1sg a dubleta *-ou/-í* ve 3pl jsou totiž v češtině systémově propojeny: možnost (byť třeba v řečové praxi nevyužívaná) použít v 1sg koncovku *-i* nabízí možnost použít ve 3pl koncovku *-í*. Jak se tento zajímavý jev v češtině vyvinul, vysvětlíme v následující části.

3. Vývoj tvarů 1sg a 3pl v češtině

Tematická slovesa měla původně v 1sg jednotné zakončení *-u*, jež vzniklo z původního praslovanského *-q* (atematická slovesa měla zakončení *-m*). V průběhu 14. století proběhla u sloves s měkkou souhláskou v konci základu přehláska *u > i*, takže již koncem 14. století se v psaných textech běžně objevují varianty typu *teši, proši, kupuji*. Posléze se však vývoj obrací zpět k původnímu zakončení *-u*, a to působením variant typu *nesu*, u nichž přehláska neproběhla. Od 17. století se původní *-u* šíří do té míry, že „v jazyku nynějším *-i* již jen v řeči knižné se drží; a i sem vniká novotné *-u* víc a více...” (Gebauer 1898, s. 7).

Ve 3pl vznikají z původního jednotného *-ú* vlivem přehlásky dvě různá zakončení: po tvrdých souhláskách *-ou*, po měkkých souhláskách *-í*. Posléze se toto *-í* vlivem variant typu *nesou* mění v *-ou*, ale pouze tam, kde se koncové *-í* neodsouvalo (to se týkalo i vzorů *kryje a kupuje*).⁶ Od 17. století se tento vývoj zintenzivňuje, takže „koncovka *-í* nyní již jen v řeči knižné se drží; a i sem vniká novotné *-ou* poněkud” (Gebauer 1898, s. 25).

Pro situaci v tvarech 1sg a 3pl sloves 3. přítomné třídy vyplývají z uvedených Gebauerových výroků dva důležité závěry: 1. mezi členy obou dubletních párů existuje stylový rozdíl: koncovky *-i* a *-í* jsou sty-

⁶ Např. místo 3pl *kupují* nemohlo být pouhé *kupuj*, ke změně v *-ou* zde tudíž došlo, čímž vznikla podoba *kupujou*. Naopak místo *dělají, umějí* apod. mohlo být *dělaj a uměj*, proto zde zakončení *-í* zůstalo zachováno.

lově vyšší než koncovky *-u* a *-ou*, 2. koncovka 1sg *-u* se ve spisovném jazyce šíří poměrně rychle, zatímco koncovka *-ou* jen pozvolna.

4. Variantnost v 1sg a 3pl jako problém deskriptivní a kodifikační⁷

Existence variantních tvarů v 1sg a 3pl sloves vzorů *kryje a kupuje* se pochopitelně odráží i v mluvnických popisech češtiny, a to již od 17. století (blíže o tom viz Sojka 2017, s. 183–188). Pro vývoj moderní spisovné češtiny má samozřejmě největší význam stanovisko Dobrovského: ten ve své mluvnici zařazuje koncovku 1sg *-u* a koncovku 3pl *-ou* do obecné mluvy (gemeine Rede) a zároveň uvádí, že ve vytříbeném knižním jazyce používají Češi (Böhmen⁸) s oblibou koncovky *-i* a *-í* (viz Dobrovský 1809, s. 289). Autoři pozdějších mluvnic toto stanovisko vesměs respektují, ale například matiční Brusy (jejichž vliv byl nezanedbatelný především v oblasti školní jazykové výchovy) nezavrhují po měkkých souhláskách ani koncovky *-u* a *-ou*.

Počínaje devadesátými lety 19. století, tedy obdobím Gebauerovy kodifikace, se však přístup ke koncovkám *-u* a *-ou*, tedy k variantám *kryju/kupuju* a *kryjou/kupujou*, postupně zpřisňuje. V roce 1900 konstatuje Gebauer ve své nejpodrobnější školské mluvnici, že koncovka *-u* vniká namnoze i do jazyka spisovného, avšak u koncovky *-ou* se to týká pouze některých sloves vzoru *tesati* (viz Gebauer 1900, s. 156n.). V prvním vydání *Pravidel českého pravopisu* (dále jen PČP), obsahujícím úvodní Gebauerův mluvnický výklad, se však stanovisko zpřisňuje i u koncovky *-u*: ta podle PČP 1902 proniká do spisovného jazyka

⁷ Výklad zde zužujeme na 3. přítomné třídu. Z historického hlediska je samozřejmě zajímavý i vývoj daného problému u sloves vzoru *maže*. Podle Havránka tu byla kodifikace koncovek *-i/-í* v některých případech bezpředmětná: „Tvary *oří, páří, káří, stíní* zůstaly jen umělými příklady gramatické kodifikace” (Havránek 1936, s. 124). O dnešní situaci v tvarech 1sg a 3pl vybraných sloves vzoru *maže* viz Štícha et al. 2013, s. 465.

⁸ Regionální hledisko hrálo v mluvnických popisech důležitou roli. Například Rosa ve své mluvnici (1672) připisuje koncovku *-u* po měkkých souhláskách Moravanům (viz Sojka 2017, s. 183).

jen u některých sloves vzoru *tesati*.⁹ A konečně PČP 1941 toto stanovisko stvrzují zcela jednoznačným výrokem:

Máme jen: *kryji, kryjí, laji, lají, kupuji, kupují*. V těchto případech spisovný jazyk odchylek nedopouští (*Pravidla...* 1941, s. XLV).

Po druhé světové válce se pak začíná zvýšenou měrou diskutovat o tom, zda lze varianty 1sg typu *kryju/kupuju*, případně i varianty 3pl typu *kryjou/kupujou* považovat za součást hovorové vrstvy spisovného jazyka. V příspěvcích na toto téma lze identifikovat dva názory:

1. hovorový charakter má u vzorů *kryje* a *kupuje* pouze koncovka 1sg *-u*,
2. hovorový charakter má u obou vzorů jak koncovka 1sg *-u*, tak i koncovka 3pl *-ou*.

První názor zastává např. Kopečný:

Z dvojice *pracuju, pracujou* je za hovorový možno pokládat jen tvar první, kdežto tvar *kupujou* je spíše **lidový (obecně český)** (Kopečný 1949, s. 19).¹⁰

Naproti tomu Jelínek je přesvědčen, že by budoucí kodifikační úprava měla u obou vzorů zahrnout i koncovku 3pl *-ou*:

Nutnost sladit kodifikaci se stavem běžně mluveného jazyka si vyžaduje i úpravu v 1. sg. a 3. pl. sloves typů *kryje, kupuje*, a to dubletami *kryji/kryju, kupuji/kupuju*, *kryjí/kryjou, kupují/kupujou* (Jelínek 1963, s. 53).¹¹

Zajímavou variací na druhý názor (hovorovost koncovek *-u* i *-ou*) je formulace z prvního i dalších vydání *České mluvnice*: podle autorů se pronikání obou koncovek do spisovného jazyka odehrává především u vzoru *kryje*, a to u sloves, která se „svým významem týkají

⁹ „Jinde však zachovává spisovný usus náležitě *-i, -í*“ (*Pravidla...* 1902, s. 57). Vzorů *kryje* a *kupuje* se toto konstatování týká bezvýhradně, což později potvrzují i PČP 1941 (viz v textu).

¹⁰ Podobně i Bělič 1958, s. 70 (posléze např. Brabcová 1987, s. 60).

¹¹ Podobně i Jedlička 1978, s. 106. Jedlička však zároveň – ve shodě s Gebauerovými výroky, citovanými zde v části 3 – upozorňuje na „jemný rozdíl mezi tvarem singuláru a plurálu“ (Jedlička 1978, s. 106).

běžného života, jako *zuju se, obujou, plejou, vyplejou* apod” (Havránek, Jedlička 1951, s. 145). Autoři tedy naznačují, že koncovky *-u* a *-ou* se ve spisovném jazyce prosazují u různých sloves různou měrou: lze tu tedy hovořit o tzv. lexikální difuzi. Stejné hodnocení nalézáme později i v *Mluvnici češtiny 2*, avšak v rozšířené podobě:

Pouze slovesa knižní a na druhé straně slovesa s inherentním příznakem hovorovosti či expresivity, popř. slovesa vysloveně nespisovná mají jen tu z obou koncovek, která je v souladu s jejich celkovým slohovým zabarvením jako lexému (Komárek et al. 1986, s. 458).

K přijetí variant 1sg typu *kryju/kupuju* a variant 3pl typu *kryjou/kupujou* do kodifikace nakonec skutečně došlo, i když poněkud zvláštním způsobem: v případě sloves vzoru *kryje* se tak stalo již prvním vydáním *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (dále jen SSČ) v roce 1978, v případě sloves vzoru *kupuje* explicitně až druhým vydáním SSČ (1994).¹² Hodnocení této úpravy však nebylo a není jednoznačné. Zatímco kodifikace koncovky *-u* byla přijata s pochopením, v případě koncovky *-ou* se názory rozcházel¹³ a tento stav trvá dodnes. Například *Akademická gramatika spisovné češtiny* (dále jen AGSČ), popisující jazyk publikovaných psaných textů, hodnotí koncovku 3pl *-ou* u sloves 3. přítomné třídy jako prostředek nespisovné obecné češtiny.¹⁴

¹² V PČP 1993 jsou koncovky *-u* a *-ou* uvedeny pouze u sloves vzoru *kryje*, u sloves vzoru *kupuje* nikoli (podrobněji viz Sojka 2019, s. 269n.).

¹³ S kodifikací koncovky *-ou* vyslovil nesouhlas Uličný: podle jeho názoru tato koncovka nesplňuje v případě sloves 3. přítomné třídy požadavek stylové bezpříznakovosti a noremnosti (viz Uličný 1995, s. 66). Jelínek naopak kodifikaci koncovek *-u* i *-ou* přivítal, připustil však, že koncovka 3pl *-ou* si zachovává silnější příznak hovorovosti než singulárová koncovka *-u* (viz Jelínek 2004, s. 70).

¹⁴ Viz Štícha et al. 2013, s. 452. Přímou ve výkladech o 3. třídě slovesné se pak u obou vzorů uvádí, že zatímco koncovka 1sg *-u* se stále častěji prosazuje i v psaných textech, výskyt koncovky 3pl *-ou* je v psaných textech malý: v případě vzoru *kryje* „téměř zanedbatelný“ (Štícha et al. 2013, s. 481), v případě vzoru *kupuje* „zanedbatelný“ (Štícha et al. 2013, s. 484).

Z výkladu v této části vyplývá, že pozice nověji kodifikovaných prezentních koncovek u sloves 3. třídy, tedy koncovky 1sg *-u* a koncovky 3pl *-ou*, není ve spisovné češtině stejná: zatímco koncovka 1sg *-u* jeví silnější tendenci pronikat do spisovných textů (podle AGSČ i do spisovných textů psaných), koncovka 3pl *-ou* nese zřetelnější příznak neformálnosti, a proto do spisovných textů proniká s menší intenzitou (do textů psaných podle AGSČ jen zanedbatelně).

5. Popis výzkumného vzorku

V empirické části příspěvku hodláme popsat variantnost v tvarech 1sg a 3pl sloves 3. prezentní třídy v mluvených spisovných projevech, konkrétně na materiálu získaném analýzou publicistického pořadu Interview ČT24.¹⁵ Tento pořad je k danému účelu vhodný hned z několika důvodů:

1. většina hostů zde zřetelně usiluje o spisovnost,
2. hosty pořady jsou společensky významné osoby, většinou uvyklé veřejnému vystupování,
3. hosté v pořadu obvykle nevystupují jako soukromé osoby, nýbrž jako zástupci institucí,
4. soubor témat, o nichž se v pořadu diskutuje, podporuje užívání spisovného jazyka¹⁶,
5. pořad je vysílán živě, mluvený projev hostů je tedy spontánní, byť na předem známé téma,
6. moderátoři pořadu, jsouce vázáni Kodexem ČT, zpravidla hovoří důsledně spisovně,
7. rozhovor většinou probíhá ve věcném tónu, téměř zde nedochází k emocionálně vypjatým momentům (ty by podporovaly nespisovnost).

¹⁵ Tento pořad se na veřejnoprávní stanici ČT24 vysílá od září 2006, a to pravidelně každý všední den odpoledne.

¹⁶ Jde o témata, která Uličný souhrnně nazývá tématy civilizačními: řadí k nim vědu, techniku, vzdělání, právo, informační prostředky, náboženství, členství v Evropské unii aj. (viz Uličný 2018, s. 337).

Pro analýzu jsme shromáždili dva dílčí vzorky: první pochází z období září 2006 – květen 2007, druhý z období září 2019 – květen 2020.¹⁷ Maximální možný časový odstup mezi dílčími vzorky (13 let) jsme zvolili proto, abychom mohli posoudit, zda se v tomto – z hlediska jazykového vývoje pravda krátkém odstupu – frekvence využití jednotlivých koncovek v rámci sledovaného pořadu změnila, či nikoli.

Dílčí vzorek z období 2006–2007 (dále jen V1) obsahuje 103 vysílání s celkem 239 výskyty tvaru 1sg a 120 vysílání s celkem 439 výskyty tvaru 3pl. Nestejný počet vysílání v dílčím vzorku je způsoben tím, že v některých vysíláních se vyskytly pouze tvary 3pl, ale nikoli tvary 1sg (výjimečně tomu bylo naopak). Dílčí vzorek z období 2019–2020 (dále jen V2) obsahuje 77 vysílání s celkem 192 výskyty tvaru 1sg a 100 vysílání s celkem 475 výskyty tvaru 3pl.¹⁸ V obou dílčích vzorcích jsme uplatnili stejnou zásadu: každý host vystoupí pouze v jednom vysílání a ani mezi dílčími vzorky V1 a V2 se hosté nebudou opakovat (mladší vzorek V2 tedy obsahuje projevy jiných respondentů než starší vzorek V1).

Jako srovnávací zdroj jsme využili přepisy vybraných publicistických textů z korpusu DIALOG: 39 vysílání pořadu 7 čili Sedm dní (převážně texty z let 2003–2004) a 10 vysílání pořadu Otázky Václava Moravce (2004–2006). Tyto texty jsou žánrově poměrně blízké pořadu Interview ČT24 a pocházejí přibližně ze stejného období jako dílčí vzorek V1.

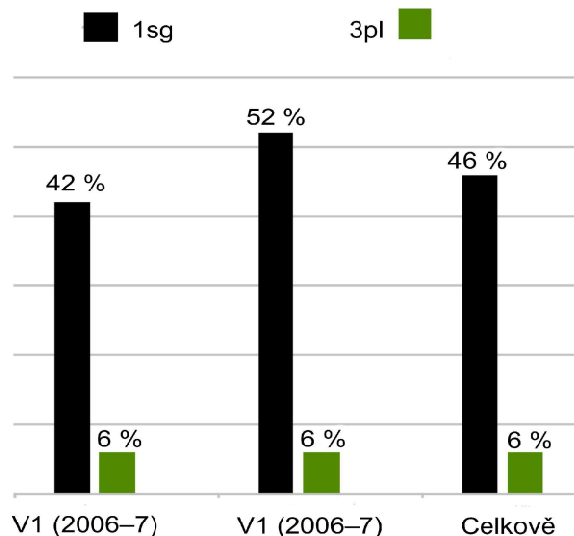
6. Výsledky

V analyzovaných vysíláních pořadu Interview ČT24 jsme v promluvách hostů zaznamenali všechny výskyty tvarů 1sg a 3pl sloves

¹⁷ Všechna vysílání jsou dostupná na <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10095426857-interview-ct24/dily>.

¹⁸ Sečteme-li oba dílčí vzorky, dospějeme k těmto hodnotám: 180 pořadů s 431 výskyty tvaru 1sg, 220 pořadů s 914 výskyty tvaru 3pl.

vzorů *kryje* a *kupuje*. Graf 1 podává informaci o tom, jak se v 1sg a 3pl těchto sloves realizovala konkurence stylově vyšších koncovek *-i/-í* a stylově nižších, nověji kodifikovaných koncovek *-u/-ou*.

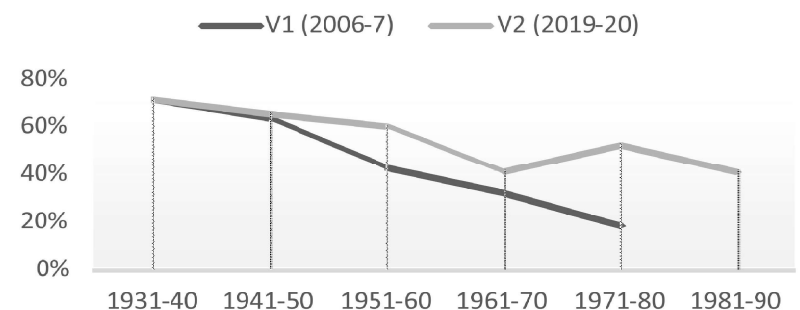
Graf 1. Koncovky *-u* (1sg) a *-ou* (3pl) v sondě Interview ČT24

Z grafu jednoznačně vyplývá, že v rámci dubletních párů *-i/-u* a *-í/-ou* můžeme o skutečné konkurenci hovořit pouze v případě tvaru 1sg: výskyt koncovek *-i* a *-u* byl v obou dílčích vzorcích zcela rovnocenný, i když s mírným nárůstem podílu koncovky *-u* v mladším vzorku V2.¹⁹ Ve tvaru 3pl měla naopak v obou dílčích vzorcích výraznou převahu koncovka *-í*.

Vyrovnaný podíl koncovek 1sg v obou dílčích vzorcích a její vyšší podíl v mladším vzorku nabízí možnost srovnat oba dílčí vzorky

¹⁹ Vyšší podíl koncovky 1sg *-u* v mladším vzorku V2 však vzhledem k nevelkému rozsahu výzkumné sondy nelze přeceňovat. Na druhou stranu nelze vyloučit, že rozsáhlejší vzorek porovnávající data z obou časových období (2006–2007 a 2019–2020) by mohl tuto tendenci potvrdit.

i z hlediska generační příslušnosti respondentů. Vzhledem k časovému odstupu třinácti let, který oba vzorky dělí, je přirozené, že věkové složení je v obou případech jiné: ve vzorku V1 dominují osoby narozené v rozmezí 1950–1970, ve vzorku V2 jsou to osoby narozené v rozmezí 1960–1980. Dohromady obsahují vzorky 133 lexémů, přičemž 37 lexémů se vyskytuje v obou vzorcích (z hlediska výskytu tvarů představuje však těchto 37 lexémů²⁰ celých 70 % všech výskytů tvaru 1sg v obou vzorcích). Graf 2 obsahuje přehled výskytu koncovky 1sg *-u* v obou dílčích vzorcích, a to podle dekády narození respondentů:

Graf 2. Koncovka *-u* (1sg) v sondě Interview ČT24 (podle dekády narození)

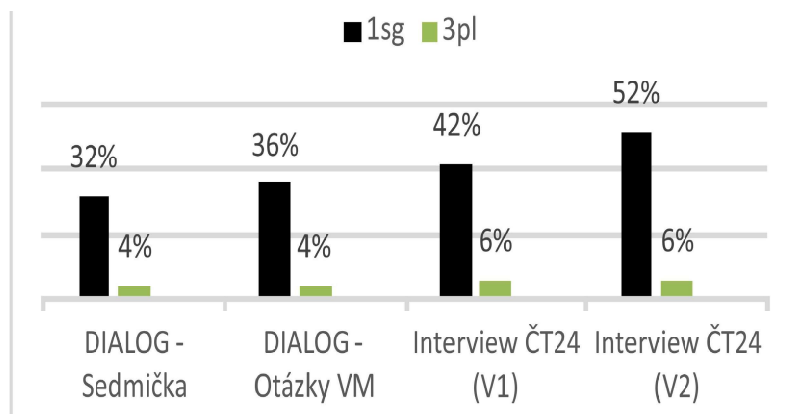
Údaje v grafu mohou působit poněkud překvapivě, neboť ani v jednom z dílčích vzorků se u mladších respondentů podíl koncovky *-u* nezvyšuje. Ve vzorku V2 (2019–2020) však pozorujeme od dekády 1951–1960 mírně vyšší a zároveň přece jen poněkud stabilnější výskyt koncovky *-u*. To by mohlo znamenat, že koncovka *-u* je ve spisovných projevech tohoto typu perspektivní. V případě tvaru 3pl jsme

²⁰ Většinou jde o lexémy velmi frekventované: 27 z nich uvádí AGSČ jako nejfrekventovanější slovesa příslušných vzorů (viz Šticha et al. 2013, s. 480n. a 484).

vzhledem k výrazné převaze koncovky *-i* od grafického znázornění upustili, generační faktor se tu však rovněž projevil: tendenci užívat koncovku 3pl *-ou* jeví spíše starší mluvčí, počínaje dekádou 1951–1960 je však převaha koncovky 3pl již velmi výrazná, a v dalších dekáдах dokonce téměř absolutní (podíl konkurenční koncovky *-ou* nepřekračuje hranici tří procent).

Celkově lze říci, že výsledky v naší sondě odpovídají výše citovaným formulacím v AGSČ: zatímco nověji kodifikovaná koncovka 1sg *-u* představuje ve spisovných textech reálnou a zřejmě stále silící alternativu k dříve kodifikované koncovce *-i*²¹, ve 3pl se nověji kodifikovaná koncovka *-ou* téměř neprosazuje. Tento výrazný rozdíl v pozici koncovek *-u* a *-ou* u sloves 3. přítomní třídy se v další části pokusíme vysvětlit.

Ještě dříve však srovnáme výsledky naší sondy s doklady získanými z korpusu DIALOG: v něm jsme tvarovou synonymii posuzovali v žánrově spřízněných publicistických pořadech (7 čili Sedm dní, Otázky Václava Moravce). Výsledky představujeme v Grafu 3.

Graf 3. Koncovky *-u* (1sg) a *-ou* (3pl) v sondě Interview ČT24 a v korpusu DIALOG

²¹ Ačkoli počet tvarů 1sg je v obou dílčích vzorcích relativně nízký, bližší pohled ukazuje, že koncovka *-u* se neprosazuje u všech sloves stejnou měrou: např.

Data získaná z korpusu DIALOG se od výsledků naší sondy zásadně neodlišují: i v korpusu DIALOG se konkurence mezi dříve a nověji kodifikovanými koncovkami výrazně projevuje pouze v 1sg, kdežto ve 3pl výrazně převažuje koncovka *-i* (viz Čmejrková, Hoffmannová 2011, s. 201n.). Vyšší podíl koncovky 1sg *-u* v naší sondě (navíc s nárůstem jejího podílu mezi dílčími vzorky V1 a V2) by mohl svědčit o probíhající progresi této singulárové koncovky u sloves vzorů *kryje* a *kupuje*, avšak na základě dvou dílčích sond nelze takový závěr vyslovit s určitostí. V následující části se proto pokusíme vysvětlit toliko nejdůležitější fakt, jenž z naší sondy a ze srovnání s korpusem DIALOG vyplynul, tedy zcela odlišný projev tvarové konkurence ve tvaru 1sg a ve tvaru 3pl.

7. Interpretace výsledků

Teze o rozdílné pozici singulárové koncovky *-u* a plurálové koncovky *-ou* u sloves vzoru *kryje* a *kupuje* nemá oporu pouze ve výsledcích naší sondy, nýbrž i v mnohých starších i novějších bohemistických textech (mj. na tento jev upozorňoval již Gebauer). Protože výsledky naší sondy, zahrnující jeden konkrétní typ mluvených spisovných textů, v zásadě odpovídají situaci v publikovaných psaných textech (o nich hovoří AGSČ, viz výše), je namísto položit si otázku, proč se singulárová koncovka *-u* prosazuje v některých žánrech spisovných textů dosti výrazně, zatímco koncovka *-ou* téměř vůbec ne. Nyní se tedy pokusíme pojmenovat faktory, které u sloves vzorů *kryje* a *kupuje* posilují pozici singulárové koncovky *-u*, a faktory, které u týchž sloves posilují pozici plurálové koncovky *-i* (čímž oslabují pozici koncovky *-ou*).

Pozici singulárové koncovky *-u* posilují především následující faktory:

u slovesa *pamatovat si* měla koncovka *-u* v obou vzorcích převahu (celkově 69 %), u slovesa *považovat* bylo zastoupení obou koncovek vyrovnané a u slovesa *opakovat* byl podíl koncovky *-u* poněkud slabší, i když nezanedbatelný (33 %).

- a) Koncovka 1sg *-u* má oporu v jiných konjugačních typech: u sloves 1. třídy (s výjimkou některých sloves vzoru *maže*) a sloves 2. třídy je koncovka *-u* v 1sg jedinou možnou variantou. Koncovka *-i* tuto oporu nemá: s výjimkou nepravidelného slovesa *chtít* neexistuje žádné české sloveso, u něhož by v 1sg byla použitelná výlučně koncovka *-i*.²² Progresi koncovky *-u* můžeme proto u vzorů *kryje* a *kupuje* považovat za projev meziparadigmatického vyrovnávání v přítomném časování sloves 1.–3. třídy. Toto meziparadigmatické vyrovnávání míří k odstranění dublety *-u/-i*, a tedy výhledově ke snížení počtu koncovek ve tvaru 1sg ze tří na dvě (v 1.–3. třídě *-u*, ve 4. a 5. třídě *-m*).
- b) Koncovka *-u* má u sloves 1.–3. třídy oporu v běžné mluvě, a to téměř na celém území (viz např. Bělič 1972, s. 188). Koncovka *-i* je zde naopak zcela bez opory.
- c) Koncovku *-u* posiluje u sloves 3. třídy i faktor pragmatický. Z hlediska fonologické kombinatoriky je totiž ve spisovné češtině spojení *ju* expresivní. V první osobě singuláru je tato expresivnost přijatelná, neboť první osoba označuje mluvčího, a je tedy inherentně expresivní (viz Uličný 2000, s. 214n.).

Pozici plurálové koncovky *-í* posilují následující faktory:

- a) Koncovka 3pl *-í* má oporu ve slovesech 4. a 5. třídy, u nichž je ve spisovném jazyce tato koncovka jediná možná. To je skutečnost velmi závažná: zatímco totiž progrese singulárové varianty *-u* vede výhledově ke snížení počtu koncovek v 1sg ze tří na dvě (*-u*, *-m*), v případě tvaru 3pl k redukci počtu koncovek dojít nemůže. I kdyby totiž u sloves 3. třídy převážila ve 3pl koncovka *-ou*, nic by to nezměnilo na tom, že koncovka 3pl *-í* bude nadále existovat u sloves 4. a 5. třídy. Jinak řečeno: koncovka 3pl *-ou* nemůže vyvinout na koncovku *-í* tak silný tlak, jaký vyvíjí koncovka 1sg *-u* na koncovku *-i*.

²² V některých nespisovných útvarech lze koneckonců koncovku 1sg *-u* použít i u slovesa *chtít*.

- b) Distribuce koncovek ve tvaru 3pl je v běžně mluvené češtině složitější než v případě 1sg. V běžně mluvené češtině „východního“ typu, zahrnující střední a východní Moravu a rovněž Slezsko, se totiž koncovka 3pl *-ou* uplatňuje i u sloves 4. a 5. třídy (typy *prosíj-ou*, *dělaj-ou* atd.²³). Tyto varianty nesou zřetelný příznak nespisovnosti, stejně jako „západní“ varianty typu *prosej*, *dělaj* atd. Koncovka 3pl *-í* je tedy u sloves 4. a 5. třídy jedinou spisovnou variantou, tedy variantou splňující požadavek celonárodní přijatelnosti. Z této skutečnosti si dovoluujeme vyvodit následující závěr: vědomí nespisovnosti variant typu *prosíj-ou*/*dělaj-ou* může u mluvčích „východní“ češtiny posilovat ve spisovných projevech tendenci k užívání koncovky 3pl *-í* nejen u sloves 4. a 5. třídy, ale i sloves vzorů *kryje* a *kupuje*, a to kvůli analogickému hláskovému zakončení variant typu *prosíj-ou* – *dělaj-ou* – *kryj-ou*/*kupuj-ou* (hláskové spojení *jou* je navíc expresivní, viz dále bod d).
- c) Pozici variant typu *kryjí*/*kupují* posiluje podle našeho názoru i shoda se slovesnými adjektivy typu *kryjící*/*kupující* (ve shodě s typem *dělající*, *sázející*).²⁴ Podoby typu **kryj-oucí* a **kup-oucí* jsou sice teoreticky možné, avšak patrně zcela neuzuátní. Tento argument může mít ale jen dočasnou platnost: např. u slovesa *psát* zní slovesné adjektivum *píšící* (nikoli **píš-oucí*), a přesto se tu koncovka 3pl *-ou* používá dosti často.
- d) Expresivní fonematické spojení *jou* je ve třetí osobě plurálu méně přijatelné než expresivní spojení *ju* v první osobě singuláru. Třetí osoba totiž neoznačuje mluvčího, a tudíž na rozdíl od osoby první není inherentně expresivní (viz Uličný 2000, s. 214n.). Navíc je

²³ Podle Bláhy je to jeden z progresivních (inovativních) rysů „východní“ češtiny (viz Bláha 2009, s. 65), neboť vede k unifikaci tvaru 3pl všech slovesných tříd. Bláhovu pojetí dáváme přednost před tradičním dialektologickým popisem, v němž se situace ve tvaru 3pl jeví jako ještě rozmanitější (viz Bělič 1972, s. 189).

²⁴ Tradičně se za východisko těchto slovesných adjektiv považuje tvar přechodníku přítomného pro singulár rodu ženského a středního (tedy *kryjíc* > *kryjící*). Protože však přechodník nepatří k běžně užívaným slovesným tvarům, lze vycházet i z tvaru 3pl (tedy *kryjí* > *kryjící*; viz Štícha et al. 2018, s. 836).

třeba připomenout, že souhláska *j* stojící před koncovkou 3pl spojuje vzory *kryje* a *kupuje* s početně velmi silným vzorem *dělá* (*dělají*, *kryjí*, *kupují*; shoda je tu i v imperativu: *dělej*, *kryj*, *kupuj*).²⁵

8. Závěr

Konkurence kodifikovaných dubletních koncovek v 1sg a 3pl u sloves vzorů *kryje* a *kupuje* se v našem vzorku (vysílání pořadu Interview ČT24) neprojevovala jednotně. Zatímco v případě tvaru 1sg byl podíl koncovek *-i* a *-u* celkově zcela vyrovnaný, byť s rozdíly u jednotlivých sloves (projev lexikální difuze), v případě tvaru 3pl měla téměř absolutní převahu koncovka *-í*. V případě tvaru 1sg můžeme proto v našem vzorku hovořit o variantnosti (možná s mírnou progresí koncovky *-u*)²⁶, zatímco v případě tvaru 3pl o téměř naprosté unifikaci. Slovesa vzorů *kryje* a *kupuje* se tedy v našem vzorku projevovala jako s m í š e n é k o n j u g a č n í t y p y: progresivní koncovka 1sg *-u* je spojuje se slovesy 1. a 2. třídy²⁷, koncovka 3pl *-í* naopak se slovesy 4. a 5. třídy. Odlišnou pozici nověji kodifikovaných koncovek (v 1sg *-u*, ve 3pl *-ou*) lze vysvětlit závažnými systémovými faktory: pozici koncovky 1sg *-u* posiluje především skutečnost, že konkurenční koncovka *-i* je v českém konjugačním systému nesamostatná (u pravidelných sloves to nikdy není jediná možná koncovka 1sg); pozici koncovky 3pl *-ou* naopak zásadně oslabuje skutečnost, že konkurenční koncovka *-í* je jedinou spisovnou koncovkou ve 3pl sloves 4. a 5. třídy.

²⁵ Viz již Kopečný 1949, s. 19. Kopečný upozorňuje i na shodu s tvary typu *umějí* (od r. 1993 je však ve 3pl kodifikována i varianta s nulovou kmenotvornou příponou, tedy *umí*).

²⁶ Máme tím na mysli skutečnost, že v dílčím vzorku V2 (tedy ve vzorku obsahujícím texty z let 2019–2020) byl podíl koncovky 1sg *-u* o 10 % vyšší než ve starším vzorku V1 (texty z období 2006–2007) i než ve vybraných textech z korpusu DIALOG (texty z období 2003–2006).

²⁷ A rovněž tvar 1pl, v němž vedle základní koncovky *-me* (typ *kryjeme*, *kupujeme*) existuje i stylově nižší koncovka *-m* (typ *kryjem*, *kupujem*). Tato tvarová synonymie je společná slovesům 1.–3. třídy.

Za nesporný považujeme rovněž vliv faktoru pragmatického a uvažovat lze podle našeho názoru i o vlivu faktoru regionálního.

Výsledky naší sondy zároveň naznačují, že v jednom konkrétním žánru mluvených spisovných projevů se distribuce koncovek 1sg a 3pl může velmi podobat situaci v publikovaných psaných spisovných textech (jak ji popisuje AGSČ) – v tom případě tedy distribuce koncovek neprobíhá na ose psanost – mluvenost, nýbrž je řízena výše popsanými faktory.

Shrnujeme tedy. V případě tvaru 1sg můžeme v naší sondě hovořit o skutečné konkurenci mezi koncovkami *-u* a *-i*, přičemž vývoj zde zřejmě pomalu míří k převaze koncovky *-u*.²⁸ Tuto skutečnost můžeme interpretovat jako meziparadigmatické vyrovnávání v rámci sloves 1.–3. slovesné třídy a zároveň jako součást obecnějšího procesu zjednodušování spisovného českého tvarosloví.²⁹ Ve tvaru 3pl je situace u vzorů *kryje* a *kupuje* zcela jiná: dominance koncovky *-í* otevírá prostor pro úvahu, zda koncovka *-ou* nebyla do kodifikace vnesena uměle, tedy v rozporu se spisovnou řečovou praxí.

Literatura

- Bělič J., 1958, *Vznik hovorové češtiny a její poměr k češtině spisovné*. In: Havránek B., ed. *Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*. Vyd. 1. Praha: ČSAV, s. 59–71.
- Bělič J., 1972, *Nástin české dialektologie*. Vyd. 1. Praha: SPN.
- Bigl R., 2019, *Vývoj lužickosrbského časování a slovo tvorby*. Vyd. 1. Praha: Karolinum.
- Bláha O., 2009, *Funkční stratifikace češtiny*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta.

²⁸ Nepředpokládáme však, že koncovka 1sg *-i* u sloves 3. prezntní třídy v příštích několika desetiletích zcela ustoupí (tak jako zcela neustoupila ani u některých sloves vzoru *maže*). Domníváme se, že zvláště v projevech s vyšší mírou oficiálnosti bude její výskyt stále významný.

²⁹ Již v 50. letech konstatoval Dokulil, že česká tvaroslovná norma dospěje ke stabilitě teprve tehdy, až „projde obdobím jistého, a to dosti hlubokého zjednodušení“ (Dokulil 1952, s. 137).

- Brabcová R., 1987, *Mluvený jazyk v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova.
- Čmejrková S., Hoffmannová J., 2011, *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Vyd. 1. Praha: Academia.
- De Bray R. G. A., 1969, *Guide to the Slavonic languages*. Vyd. 2., revidované. Londýn: J. M. Dent.
- Dobrovský J., 1809, *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenen Kenntniß für Böhmen*. Vyd. 1. Praha: Johann Herrl.
- Dokulil M., 1952, *K otázce normy spisovného jazyka a její kodifikace. (Příspěvek k diskusi)*. „Slovo a slovesnost“ 13, č. 3–4, s. 135–140.
- Gebauer J., 1898, *Historická mluvnice jazyka českého. Díl III, Tvarosloví. Část II. Časování*. Praha a Vídeň: F. Tempský.
- Gebauer J., 1900, *Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé*. Vyd. 1. Praha: Nákladem F. Tempského.
- Havránek B., 1936, *Vývoj spisovného jazyka českého*. In: *Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*. Praha: Sfinx, s. 1–144.
- Havránek B., Jedlička A., 1951, *Česká mluvnice. Základní jazyková příručka*. Vyd. 1. Praha: Slovanské nakladatelství.
- Jedlička A., 1978, *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Vyd. 2., nezměněné. Praha: Univerzita Karlova.
- Jelínek M., 1963, *K poměru mezi hovorovou češtinou a spisovným jazykem*. „Slovo a slovesnost“ 24, č. 1, s. 47–54.
- Jelínek M., 2004, *Osvědčily se úpravy českého spisovného časování od roku 1957?* „Universitas. Revue Masarykovy univerzity v Brně“, č. 3, s. 67–71.
- Komárek M. et al., 1986, *Mluvnice češtiny 2*. Vyd. 1. Praha: Academia.
- Kopečný Fr., 1949, *Spisovný jazyk a jeho forma hovorová*. „Naše řeč“ 33, č. 1–2, s. 14–22.
- Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů*, 1941, Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu.
- Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů*, 1902, Praha: Císařský královský školní knihosklad.
- Sojka P., 2017, *Spisovné tvarosloví u dětí staršího školního věku*. Praha: Vydavatelství Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy.
- Sojka P., 2019, *Tvaroslovná norma a kodifikační autorita*. „Naše řeč“ 102, č. 4, s. 265–276.
- Štícha Fr. et al., 2013, *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Vyd. 1. Praha: Academia.
- Štícha Fr. et al., 2018, *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie. Druhy slov. Tvoření slov*. Vyd. 1. Praha: Academia.

- Toporišič J., 2000, *Slovenska slovnica*. Vyd. 4., přepracované a rozšířené. Maribor: Založba Obzorja.
- Uličný O., 1995, *Spisovná čeština a hodnotová orientace*. In: J. Jančáková (ed.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23.–27.8.1993*. Praha: FF UK, s. 65–71.
- Uličný O., 2000, *O funkčních aspektech některých morfologických prostředků českého národního jazyka*. „Stylistika“ IX. [Česká stylistika], s. 209–215.
- Uličný O., 2018, *Lingvální a lingvistická situace češtiny k r. 2018*. In: O. Bláha (ed.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 2018*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 327–338.
- Večerk R., 2006, *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

The Transfer of Imagos in Translation of Nationally Oriented and Transnational Texts (As Seen in the Novels of Czech, Slovak and Russian Writers)

Keywords: Czech, Russian, Slovak, foreign insertions, identity, realia, imago, translation, transnational fiction

Abstract

This work is an attempt to highlight the specific features of nationally oriented and transnational prose texts. Nationally oriented texts reflect history, culture and identity of one nation (e.g. prose by Solzhenitsyn and Křišťufek), transnational texts compound two or more national culture codes (e.g. prose by Brežná, Kaminer, Moníková and Škvorecký). The goal of this study is to identify specific difficulties in the process of their translation and transfer of imagos, that is stereotypical images of other identities. With the use of stylistic method, some typical ways of transmitting these imagos in literary texts are demonstrated.

I. Introduction

There are different amounts of national cultural code features in different types of literary texts. On the axis showing these conventional amounts, there can be found polar points with texts using a minimum of these features and texts using these features as their basis of literary expression. The first type of fiction talks about universal questions of being that do not depend on national specificities of culture. The second type considers national questions as a central theme of the narration. This type can in turn be divided into those that are characte-

rized as nationally oriented, that is, rooted in one national culture, and those that are characterized as transnational, compounding two or more national culture codes.

This work is an attempt to highlight the specific features of nationally oriented and transnational prose texts. The selected material are texts by contemporary Slavic authors comprising the above-mentioned features that have not been considered in this light before. The goal of this study is to identify specific difficulties in the process of their translation and transfer of monocultural and transcultural stereotypes, or more precisely – imagos. In imagology studies, terms ‘stereotype’, ‘cliche’, ‘image’ and ‘imago’ are often used as synonymous ones, but the term ‘imago’ can be considered as the most neutral and precise one (Kášová 2014, 11–13). According to Lippmann (1997), the term ‘stereotype’ is considered as a culturally-derived picture or image in a person’s mind, passed from one generation to the next and resistant to alteration. In this study, the term ‘imago’ is used to describe the image of another in his own, the form of a foreign one in the home one, fixation of the first one in the second one. These imagos do not reflect absolute reality, but become their own clichés and stereotypes. They are created consciously (based on a particular event or information) or subconsciously (by education, the environment) and show cultural diversity - whether close or distant. The main task of imagology is the effect and interpretation of imagos in their aesthetic, literary and cultural contexts.

II. Transfer of Monocultural Imagos in the Literary Translation

1. Russian nationally oriented prose (Solzhenitsyn’s *Matryonin Dvor*)

The term ‘nationally oriented text’ with regard to fiction was introduced by Milyutina in her work *Natsyonal’no orientirovannyi tekst* devoted to Rasputin’s prose (2006, 8). Nationally oriented texts were also identified and described in detail by Prokhorova and Vorontsova, but these concerned mostly didactic and educational texts (1992,

91–92). The main characteristics of a nationally oriented text relevant for fiction are the following: a large amount of realia information and its main function being to present and understand national traditions, history and culture.

This term can be fully applied to prose by Aleksandr Solzhenitsyn (1918–2008). His language is characterized by innovations: he introduces a large amount of non-literary elements (archaisms, dialect forms, vernacular, jargon, author's own peculiar words) and he works for “the maximum possible semantic and expressive filling of the word, for its complication and transformation” (Urmanov 2000, 131). The task of the translator in this case is to study all types of content in an occasional word or phrase and reproduce them in the target language as accurately as possible (see Knyaz'kova 2007; 2009).

Let us turn to one of the aspects of the writer's literary language, namely, an epithet in the story *Matryonin dvor* (1959) and its translations into Slovak (*Matrionina chalupa*, 1964) and English (*Matryona's House*, 1971).

The story presents an image of the Russian village of the 1950s. The exact epithets tell the readers what kind of Russia the narrator is looking for: “Мне хотелось затесаться и затеряться в самой *нутряной* России – если такая где-то была, жила” (MD, 112). After exploring the meanings of the adjective *нутряной* (meaning “most internal”) in the *Dictionary of modern Russian literary language* (1958, VII, 1455) and Dahl's *Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language*, on which Solzhenitsyn relied when updating the vocabulary of Russian literary language (Solzhenitsyn 1995), this word gave us a sense of something contained deep inside, in the core, and which, in addition, came from the soul and focused on the soul. This epithet says that the old Russia remained only somewhere in the hinterland and that only this Russia is spiritual and true.

Did the Slovak translator manage to convey what the author tells us with the help of the epithet *нутряная Россия*? In the Slovak translation – “Túžil som sa zahrabať a stratiť **v srdci Ruska** – ak také niečo niekde bolo, žilo” (MCh, 5) – there is no epithet at all, only the phrase

“v srdci Ruska”. After checking the meaning of this expression in the dictionary (SSJ 1963, IV, 215), it appears that the use of the word *srdce* (the concentration of spiritual life, located in the centre) practically corresponds to the original Russian. But the conversion of the dialect lexeme into a literary one reduces its expressiveness. In addition, unlike the epithet *нутряной*, which illuminates the noun *Россия*, the expression *v srdci* does not characterize Russia. Moreover, because the words *srdce* and *Rusko* belong to the neuter gender in Slovak, the personification of Russia in the image of a Russian woman, expressed by the verb *жила* and being the basis of the Russia-Matryona parallel, unfortunately does not remain. This can be achieved in Slovak by using, for example, *ruská krajina*.

It is important to emphasize that the English translation also uses the lexeme *heart*: “I just wanted to creep away and vanish in the very *heartland* of Russia – if there were such a place” (MH, 9).

The already presented image of the desired Russia is further deepened with the appearance of the next epithet *кондовая*:

А дальше целый край идет деревень: Часлицы, Овинцы, Спудни, Шевертни, Шестимирово – все поглуше, от железной дороги подале, к озерам. Ветром успокоения потянуло на меня от этих названий. Они обещали мне *кондовую* Россию. (MD, 114)

The epithet *кондовая* is also perceived in this context. According to the dictionaries mentioned above, the adjective can have direct meanings of ‘strong’, ‘solid’, ‘excellent’, and ‘healthy’ and figurative meanings of ‘ancient’ and ‘primordial’. Here, both figurative and direct meanings are actualized, creating an image of Russia that stands on its centuries-old past and has the power to resist Soviet political and spiritual violence. The difficulty of transmitting all shades of the meaning of such an epithet to a foreign language is undeniable. Consider the Slovak translator's solution: “A potom nasleduje plno dedín: Časlice, Ovince, Šopka, Ševertné, Šestimirovo – všetky pánubohu za chrbtom, ďaleko od železnice, skôr smerom k jazerám. Dych pokoja zavial na mňa z ich názvov. Sľubovali mi *prapôvodné* Rusko” (MCh, 7). In the Slovak equivalent, the figurative meanings ‘primordial’ and

to some extent ‘ancient’ are realized, but such shades as ‘excellent’ and ‘healthy’ are lacking.

In the English translation, two adjectives are used to compensate for the polysemy of Solzhenitsyn’s epithet: “And beyond it a whole string of villages with names like Chaslitsy, Ovintsy, Spudni, Shevert-ni, Shestimirovo – each one more remote than the next as they stretched further and further away from the railway and nearer to the lakes. The names wafted over me like a soothing breeze. They held a promise of the *true, legendary Russia*” (MH, 11–12).

The culture-specific epithets considered here remain dialectical in form but realize the literary and artistic metaphor in meaning. Thanks to this, they not only serve as a faithful background to the image of the heroine and the described environment, but indirectly express the author’s vision of Russia. In translation, it is possible to realize only one of the meanings, so the lost balance is restored by compensations.

2. Slovak nationally oriented prose (Krištúfek’s *Dom hluchého*)

The Slovak writer Peter Krištúfek (1973–2018) was deeply interested in the national identity question – a burning issue in Slovak literature in the last three decades (Pynsent 1999; Chmel 1999). His most translated novel, *Dom hluchého* (2012), can be considered as a nationally oriented text.

Let us focus on the most important features of this novel and see the translators’ strategies in its Czech (*Dům hluchého*, 2016) and English translations (*The House of the Deaf Man*, 2014) (see also Knyaz’kova 2019).

Krištúfek treats typical Slovak realia in untypical way – the words and expressions for culture-specific material elements are used not to add authenticity; quite the opposite, they appear as theatrical scenery:

V ten deň sa mal konať *Salón*, takže si pani Natália nakoniec popoludní predsa len požičala personál z grófskeho *kaštieľa*. Kuchára a dve služby. Konal sa zvyčajne v jej milovanej *Slovenskej izbe*, kde nechýbali *valašky*, *vyrezávaný maľovaný nábytok na mieru*, obrazy, sadrový *bača* s ovčiarskym psom a typický *brežiansky kroj*. (DH, 58)

V ten den se měl konat *Salón*, takže si pani Natália odpoledne nakonec půjčila personál z hraběcího *zámku*. Kuchaře a dvě služby. Salón se obvykle konal v její milované *Slovenské jizbě*, kde nechyběly *valašky*, *na míru vyřezávaný malovaný nábytek*, obrazy, sádrový *bača* s ovčáckým psem a typický *brežanský kroj*. (DHCZ, 91)

As this was the day of Natalia’s *regular salon*, she had no choice but to borrow domestics from the *manor* of the local count. A cook and two maids. She usually held her salon in her beloved *Slovak Room*, replete with *shepherds’ hatchets*, *custom-carved folk-style wooden furniture*, a plaster *shepherd* with a sheepdog and an example of *the local costume*. (HDM, 59)

The translators’ strategies differ in the way they treat the Slovak realia. The lexeme *kaštieľ* refers to one of the types of aristocracy (mainly Hungarians) dwelling in Slovakia, which does not have an equivalent in the Czech Republic. Treating the phrase *slovenská izba* (‘Slovak room’) as a name, the Czech translator Petra Hůlová has not merely changed *izba* to the neutral Czech equivalent *pokoj* (‘room’), but offered the obsolete *jizba* which is phonetically close to the Slovak lexeme. Thanks to this compensation, the translator was able to show that all these pieces of traditional culture served only as decoration. The translator had to leave all the other realia in the text, because they are familiar to Czech readers as specific items of traditional Slovak culture. The English translators used the description method when translating *valašky*, *vyrezávaný maľovaný nábytok* and *kroj*, and the generalization method when translating *bača* just as *shepherd* (see Vlakhov – Florin 1980, 90–91). All these realia items are used to show the artificiality of traditional Slovak national culture.

Krištúfek was looking for true Slovakia, and an epithet he used to describe the Slovak nation is *holubičí národ* (DH, 387); this is rendered as *národ holubičí* (DHCZ, 583) in Czech and, more explicitly, as *nation of peace-loving doves* (HDM, 443) in English. This very phrase is frequently used by other Slovak writers, e.g. in the novel *Die beste aller Welten* (which is analyzed below) by the Swiss-Slovak writer Irena Brežná.

The child narrator, which is another common feature of both novels, gives the opportunity to show history from another point of view: the Second World War and the tragic events of the communist period

are perceived more as a game. Popular Slovak children's games and rhymes, which are culture-specific terms, are also brought to our attention by Krištúfek:

A ako sa pomaly na ceste predou mnou vynára náš starý dom, v hlave mi ako ozvena znie detský pokrik *Čik-čik, domček!* Volali sme tak, keď sme konečne dobehli do bezpečia. Bolo to zaklínadlo. Neúčinné zaklínadlo. (DH, 15)

A jak se pomalu na cestě přede mnou vynořuje náš starý dům, v hlavě mi jako ozvěna zní dětský pokřik *čik-čik, domeček!* Tohle jsme volali, kdy jsme konečně došli do bezpečí. Bylo to zaklínadlo. Neúčinné zaklínadlo. (DHCZ, 28)

As our old house gradually materializes in front of me, I hear the echo of us children shouting *čik-čik, domček!*, *Home, home, our very own!* We used to chant this when we finally reached the haven of our house. It was our private spell. A spell that didn't work. (HDM, 9)

As he becomes older, Adam, the narrator, repeats this rhyme every time he returns to the house. This popular Slovak children's rhyme was indeed made into a kind of spell by Krištúfek that he uses to refer to the bond between his heroes and the family house. The idea of the safety of the home, which this rhyme should have symbolized, turned out to be an illusion, as the house did not save the heroes from ending their lives split up and lonely.

The Czech translator uses the method of literal translation by emphasizing the realia with italics. The English translators use a borrowing in italics followed by their own equivalent rhyme in English. The next time this phrase is used in the text, the borrowing is used without any translation or explanation.

When talking about traditions or the situation in Slovakia, the author refers to it as Europe or Central Europe, which is much more than just the country. This corresponds with the ideas of another contemporary Slovak writer, Pavel Vilikovský, on Slovak national identity as a part of Central European mentality that are expressed in his novel *Ever Green is...* (1989), but which are probably most fully outlined in his short story *Everything I know about Central-Europeanism (with a little friendly help from Olomouc and Camus)* (1996) (see Knyaz'kova 2017a).

Krištúfek's description of the narrator's son's origin turns out to be a quintessence of the author's ideas on the Slovak identity question:

V konečnom dôsledku je môj syn Bony naozaj *echt pravý Slovák*, pretože v jeho tele koluje česká, maďarská, nemecká, poľská, židovská a nakoniec aj slovenská krv, tak to má byť. *Stredoeurópske cuvee*. (DH, 34)

V konečném důsledku je můj syn Bony skutečně *echt pravý Slovák*, protože v jeho těle koluje česká, maďarská, německá, polská, židovská a koneckonců i slovenská krev, tak to má být. *Středoevropské cuvee*. (DHCZ, 54).

Ultimately that makes my son Bony an *echt Slovak* because in his veins there flows Czech, Hungarian, German, Polish, Jewish and, not least, also Slovak blood. A proper *Central European cuvee*. (HDM, 31)

In the Slovak text, two words are emphasized by the writer in italics: *echt* and *cuvée*. Both of them are clearly of foreign origin, but are nonetheless used in Slovak. Using these foreign loanwords while characterizing the Slovak nation gives linguistic proof for the expressed literary idea.

The English translation mostly has a familiarization function, and the Czech one brings new ideas into old knowledge. The Slovak realia in the English text are mostly reproduced with the method of borrowing followed by explanation and serve as exoticisms. For a Czech reader these realia are familiar, though if read in Slovak, the whole text of the novel would have been perceived as realia. That is why Slovak borrowings in the Czech text reflect the author's intention to depict Slovak life not as it appears on the surface but what its real gist is.

3. The Transfer of Transcultural Imagos in Literary Translations

The prose of writers with Czech, Slovak or Russian roots who emigrated from their native countries for economic, political or other reasons and who have created their works in their mother tongue or in foreign languages can be referred to as transnational prose. A conclusion was reached in some previous research that this genre has the following literary and philosophical typological features: it is autobiographical, the national-cultural identity of the author and heroes is am-

biguous, and it covers the problems of the integration of immigrants, the transformation of cultural memory, and the correction of stereotypes and value systems, together building a new type of national-cultural identity imago for the writer and the character of his works (Kotova 2014; 2016). The literary works, analysed in this study, always concern the “East-West” issue (Ulbrecht – Ulbrechtová 2009) as they are rooted in two cultures (Slavonic and Germanic). And through this opposition, interpreted differently by each of the authors, the imagos of both cultural identities are arised in the literary text.

From the stylistic and linguistic point of view in transnational prose, as a rule, there is intertextuality in the form of semantic allusions and foreign language insertions, which are included by the author in the text not only intentionally, as speech characteristics of the actors, but also spontaneously in the author’s speech, exposing the contradictory nature of the author’s system of expression, transformed under the influence of a foreign language environment. That is why their interpretation should contain intertextual analysis (Suhih 2018). These two aspects, which are the most vivid linguistic embodiments of national-cultural identities in transnational prose, must be considered in more detail. Using literary translations of transnational prose for analysis, evidence can be found of the uniqueness of a number of methods of code-switching, which have been described from other points of view by many researchers before (see e.g. Emelyanova 2019; Hostová 2017; Mareš 2003; 2012; Rusan 2016f).

III. Transfer

1. Czech transnational prose

Works written in Czech or in the language of the author’s environment (for example, German or English) can be referred to as Czech transnational prose. Taking into account the results of the studies of Czech identity by such researchers as Boldyreva (2017; 2018), Čmejrková (2011), Furdal (2004), Khudyakova (2018), Korovitsyna (2011), Kreisslová (2013), Pynsent (1994; 1999), Rusan (2016b), Vlachová

and Řeháková (2004) and others, we can highlight here the most typical forms of the linguistic embodiment of Czech identity using the examples of two works of transnational prose and their translations.

A) English insertions in the Czech text (Škvorecký’s *Příběh inženýra lidských duší*)

English insertions in the Czech text of Škvorecký’s novel *Příběh inženýra lidských duší* are presented either as English inserts or as Czech graphics in accordance with Czech word-formation models, for example:

“Paní Santnerová nemůže přijít, má *previous engagement*” (SCzII, 152);
 “Jsem živoucí *stream of consciousness*” (SCzII, 26);
 “Byla sem *atrly šokt*” (from *utterly shocked*) (SCzI, 144);
 “*Nečrly* sem byla *enkšes vědět*” (from *naturally and anxious*) (SCzI, 154).

English insertions in the Czech text are considered by Rusan, who identified 953 examples of switching from Czech to English in her study of the novel. According to her conclusions, firstly, the bilingualism of the characters and the specifics of code-switching in this novel are directly related to the author’s bilingualism (62% of all intra-phrase switches within a phrase or a simple sentence are contained in the author’s speech); secondly, the code switches represent units of different levels of the English language (word, phrase, sentence, replica) in the Czech-language discourse; and thirdly, the specific function of code-switching is the creation of the effect of communication in English (stylization of speech in English) (Rusan 2016a). In the English translation of this Czech-language novel, English insertions are not highlighted at all.

B) Czech insertions in the German text (Moníková’s *Die Fassade*)

Czech insertions in the German text of Moníková’s novel *Die Fassade* are analyzed by Anna Boldyreva (2017; 2018). Two types of Czech insertions are recorded in the novel. The first type was earlier

written in German, but the author renders it in Czech, for example, *Die Babička* by Němcová (M, 209) (this was published in Germany in 1858 as a translation of the story *Die Großmutter*). This type includes Czech works of art and names, which are important for the culture of the Czech Republic, some household items that have parallels in the German language, and geographical and historical names, the meanings of which are characterized by a deeper connection with the Czech Republic, for example: *Šumava* (M, 139) (German *Der Böhmerwald* – a national forest in the mountain range that runs along the border of the Czech Republic, Germany and Austria) and *Zámek Hluboká* (M, 139) (German *Schloss Frauenberg* – a Czech castle, first mentioned in the 13th century). An important layer is the transfer of Czech names and surnames. For example, the Czech spelling of the name of the ancient Czech ruler, the wise princess who predicted the construction and greatness of Prague, is Libuše (M, 34) (cf. Libussa or Libuscha). Despite the presence of a German variant spelling of her name, in the novel it appears with the Czech spelling. The first type also includes other names that are important for Czech cultural memory, such as Jaroslav Hašek, Leoš Janáček, Jan Žižka, Svatopluk Čech, Alois Jirásek, Božena Němcová, Bedřich Smetana, Jan Amos Komenský, Karel Čapek and others.

The second type of Czech insertions in the German text includes untranslatable and untranslated realities and elements of cultural and social life, for example: *laskonka* (M, 138) – traditional Czech and Slovak cakes or cookies; *polárka* (M, 99) – a flavour of ice cream in the Czech Republic; *deko* (M, 137) – a measure of weight equal to ten grams; the names of Czech and Slovak magazines, e.g. *Mladá fronta* (M, 173), *Lidová demokracie* (M, 173), *Práce* (M, 173), etc.; and the names of works of art, e.g. the 1965 Czechoslovak musical *Kdyby tisíc klarinetů* (English *If a Thousand Clarinets*) (M, 310).

The study of the literary translations of Škvorecký's Czech-language novel into English (SEng) and Moníková's German-language novel into Czech (MCz) leads us to a conclusion about the significant losses that occur when transferring the semantic connotations of fo-

reign insertions in the originals, which are often assimilated in the translated texts (English insertions in the English translation, Czech insertions in the Czech translation) since they are not highlighted by the translators in the text.

2. Russian transnational prose (Kaminer's *Russendisko*)

Wladimir Kaminer was born in Moscow in 1967 and moved to Berlin in 1990. He published his first collection of short stories in German, *Russendisko*, in 2000. All the events of this autobiographical work concern the family or friends of Kaminer, thereby immersing the reader in the period of the author's youth. Kaminer writes in literary German, avoiding the use of expressive and emotional vocabulary.

Let us look at some unexpected features of the Russian translation of *Russendisko*. The first example is: "Die vielen Händler, die jede Woche aus Moskau nach Westberlin und zurück flogen..." (K, 9). In the Russian translation, a different word – *челнок* (shuttle) – is used, which refers to a specific profession of a person during the Soviet Union who went back and forth with goods and sold them: "Благую весть принесли челноки..." ("The good news was brought by the shuttles") (KRus, 5).

We next turn to an explication of the semantics of a German word in the Russian translation of the following passage from another story from *Russendisko* – *Die russische Braut*:

Kommt dir dein Leben langweilig vor? Bist du arbeitslos? Hast du Minderwertigkeitskomplexe oder Pickel? (K, 62)

Если тебя угнетает зеленая тоска, хроническая безработица, прыщи или комплекс неполноценности – заведи себе русскую невесту. (KRus, 47)

[If you are depressed by *green longing*, chronic unemployment, acne or inferiority complex, get yourself a Russian bride.]

The translators of the Russian version use the phrase *зеленая тоска* (*green longing*), which undoubtedly brings more colour to the text and thus gives the reader the opportunity to imagine the real situa-

tion. According to Ozhegov's explanatory dictionary, the noun *тоска* (*longing*) has a deeper connotative meaning than the lexeme *скука* (*boredom*): *тоска* – “душевная тревога, соединенная с грустью; унынием” (“mental anxiety, combined with sadness; despondency”) (1983, 715); *скука* – “томление от отсутствия дела или интереса к окружающему” (“yearning from a lack of business or interest in the environment”) (646).

The translator of this sentence also adds new words to the end of the phrase – “заведи себе русскую невесту” (“get yourself a Russian bride”) – which are absent in the German-language original. The translator's stylistic purpose is the same: to enhance the expressiveness and concretization of the evaluation.

In many theoretical works of translation studies, it is noted that “in translation, as a rule, the true meaning of the image is lost, the hint not only does not give the reader a specific idea, but not even a general concept of the subject” (Levý 1998, 135). However, in this case, the opposite is true. The Russian translation turned out to be more expressive and emotional, and the created images are even more vivid and clear.

Thus, the hints, the understatements, the restraint of Kaminer's text are deciphered, unfolded, and retold by the translators – and this is an important feature of the Russian mentality of translators as recipients of Kaminer's work: the desire to give a comment, explanation, recommendation, or emotional assessment by actively participating and empathizing.

3. Slovak transnational prose (Brežná's *Die beste aller Welten*)

The writer and journalist Irena Brežná was born in Slovakia in 1950, and emigrated with her parents to Switzerland in 1968. The language of Brežná's works is German, but their subject matter always touches on painful aspects of life in her native Slovakia: issues of emigration and relations between peoples.

Her first novel *Die beste aller Welten* (2008) (Slovak *Na slepačích krídlach*, translated from the manuscript and published in 2007) presents the Slovak reality of the 1950s through a naive and at the same time profound description of the daily life and personal experiences of a teenage girl. The novel mentions various countries, cities, peoples, their languages, and their rulers, but does not name them directly, implying them in coded descriptions.

Es ist *die Sprache unseres Brudervolkes*, mit dem wir in einem Land zusammenleben. (BW, 61)

Je to *reč nášho bratského národa*, s ktorým žijeme v jednej krajine. (SK, 80)

Wir sind ein kleines Land mit einem großen Freund. (BW, 126)

Sme malá krajina s veľkým priateľom. (SK, 168)

A Slovak reader of the book can easily decipher such states as Slovakia, Czech Republic, Hungary, the Soviet Union, USA, Japan, Cuba, Ukraine, and Germany, the cities of Bratislava, Trenčín, and Budapest, and various peoples and their languages.

In this regard, there are two questions: what is this technique used for, and how is it perceived in the original text by the German-speaking reader? In the transnational novel, the author describes her life in her first homeland while utilizing the language of her second homeland. This is a common phenomenon among expatriate writers, based on a conscious detachment from what was native and now feels like a painful experience, to overcome the past in search of a new identity. Brežná herself says, “Yes, I had to write about it in German, because otherwise I would not have been able to do it at all – to pull memories out of deep cells” (Hrdličková 2012, 134–135). Thus, not only the choice of a foreign language, from the point of view of the described phenomena, but also the encrypted realia is a kind of euphemism for the author for describing the negative load of the text.

As for the perception of the original German text, the writer herself notes that the German book is more literary, more abstract, more fictional (Hrdličková 2012). In addition, the German text uses auxiliary

lexemes to explain some insertions and realia (see also Knyaz'kova 2017b):

Als Großvater jung war, ging er wie der *Held Janko* in die Welt. (BW, 54)
 Keď bol dedko mladý, šiel do sveta ako *Janík*. (SK, 71)

IV. Conclusion

Despite the contradictions and differences between Russian prose of the middle of the 20th century and Slovak prose of the beginning of the 21st century, there are many common typological features resulting from the national orientation of Solzhenitsyn's and Krištúfek's novels. Krištúfek was not interested in 'souvenir' Slovakia but in true Slovakia, just as Solzhenitsyn was looking for true Russia. Special lexemes serving the carriers of this national cultural code represent certain difficulties for a translator: either the inevitable losses should be compensated for, or borrowings and explanations should be used.

Both transnational and nationally oriented works of fiction are highly interested in the identity question and use different linguistic means to investigate the notion of mentality and its reflection in a text.

Nationally oriented fiction uses different marked lexemes for this purpose: archaisms, obsolete and dialect words, vernacular, jargon, and realia words. The adequacy of the translation depends on how close the target cultural code is to the original one. This means not so much the proximity of the languages but rather that of the cultural and historical experience. It is manifested in the translations of culture-specific terms, so such lexemes as children's rhymes or wordplays are easily translated from Slovak into Czech, but some historical terms that have different backgrounds are more difficult to transfer, even between such closely related languages. The situation is the same for other pairs of languages; for example, the use of dialect lexemes has a deep tradition in both Russian and Slovak literature, which means a higher degree of adequacy in their transfer than in the translation of jargon from Russian into Slovak, which has no tradition in works of fiction.

Transnational prose uses more foreign insertions and realia words. Translation strategies differ regarding the target language. If the target language coincides with the original's culture code, then the translation is perceived as the original. If the target language differs, it deals with two foreign cultural codes in one text. Such texts should thus be interpreted on the basis of intertextual analysis before being translated.

Nationally oriented texts express a collective identity (Hostová 2017, 5–6) imago; accordingly, the translator's goal is to present this collective identity imago in the fullest possible way. However, transnational works are always a clash of two or more imagos of collective identities, and the translator needs to convey the tension that arises between them.

Sources shortcuts

BW	Brežná I., 2008, <i>Die beste aller Welten</i> . Berlin: Edition Ebersbach.
DH	Krištúfek P., 2012, <i>Dom hluchého</i> . Bratislava: Marenčin PT.
DHCZ	Krištúfek P., 2016, <i>Dům hluchého</i> , trans. P. Hůlová. Brno: Větrné mlýny.
HDM	Krištúfek P., 2014, <i>The House of the Deaf Man</i> , trans. J. Sherwood, P. Sherwood. Cardigan: Parthian.
K	Kaminer W., 2000, <i>Russendisko</i> . München.
KRus	Kaminer W., 2008, <i>Russendisko</i> , trans. N. Klimenyuk, I. Kivel'. Moscow.
MCh	Solzhenitsyn A., 2003, <i>Matrionina chalupa</i> , trans. Z. Jesenská. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
MCz	Moníková L., 2004, <i>Fasáda. M.N.O.P.Q.</i> Praha: Argo.
MD	Solzhenitsyn A., 1990, "Matryonin dvor." In <i>Rassказы</i> , 112–146. Moskva: Sovremennik.
M	Moníková L., 1987, <i>Die Fassade. M.N.O.P.Q.</i> München: Carl Hanser Verlag.
MH	Solzhenitsyn A., 1974, "Matryona's House", trans. M. Glenny. In <i>Stories and Prose Poems</i> , 9–47. London: Penguin Books.
SCzI	Škvorecký J., 1989, <i>Příběh inženýra lidských duší, I</i> . Toronto: Sixty-Eight Publishers.
SCzII	Škvorecký J., 1989, <i>Příběh inženýra lidských duší, II</i> . Toronto: Sixty-Eight Publishers.

- SEng Škvorecký J., 1999, *The Engineer of Human Souls*, trans. P. Wilson. Normal, IL: Dalkey Archive Press.
- SK Brežná I., 2010, *Na slepačích křídlech*. Bratislava: Aspekt.

References

- Boldyreva A. N., 2017, "Cheshskaya identichnost" i transnacional'nyj roman Libushe Monikovej «Die Fassade» ["Czech identity and the transnational novel «Facade» by Libushe Monikova"]. *Mirovaya literatura na perekrestye kultur i tsivilizatsiy* 3, p. 21–34.
- Boldyreva A. N., 2018, "Rol' elementov russkoj kul'tury v romane Libushe Monikovej «Die Fassade» («Fasad»)" ["The role of the elements of Russian culture in the novel «Facade»"]. *Lingua Viva* 26, p. 35–43.
- Chernyshyova V. I., ed., 1948–1965, *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka: V 17 t.* [Dictionary of modern Russian literary language: 17 vols.]. Moskva, Leningrad: Izd-vo AN SSSR.
- Chmel R., 1999, "The Slovak Question in the 20th Century." [in:] *Scepticism and Hope. Sixteen Contemporary Slovak Essays*, ed. by Miro Kollar, p. 59–95. Bratislava: Kalligram.
- Čmejrková S., 2011, *Řec a konstrukce identity mluvčích (v narativním inter-viu)*. [in:] *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*, ed. by S. Čmejrková – J. Hoffmannová, p. 115–127. Praha: Academia.
- Dahl V. I., 1998, *Tolkovyj slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka: V 4 t.* [The Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language: 4 vols.]. Moskva: Citadel'.
- Emelyanova Ya. B., 2019, *Specifika processa pereklyucheniya kodov v perevode* [The specific character of code-switching in translation]. [in:] *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Yazyk i literatura* 16, No 2, p. 214–228.
- Furdal A., 2004, *Jazyk a národní identita*. [in:] *Bohemistika*, No 4, p. 241–245.
- Hostová I., ed., 2017, *Identity and Translation Trouble*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Hrdličková J., 2012, *Der Slowakeidiskurs bei Irena Brežná und Zdenka Becker*. [in:] *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik* 26, 1–2, p. 127–136.
- Kášová E., 2014, *Slovak Prose in German Translations after 1968 (Reception as a Way of Building the Picture of Slovak Culture and Identity)* [diploma thesis]. Charles University in Prague. Faculty of Arts and Philosophy. Department of Central European Studies. Supervisor: Doc. PhDr. Rudolf Chmel. Prague.
- Khudyakova E. S., 2018, *Konstruirovanie identichnosti v cheshskih publicnykh narrativah: gruppovoe vliyanie* [The Making of Identity in Czech Public Narratives: Group Influence]. [in:] *Stephanos* 4, 30, p. 22–37.

- Knyaz'kova V. S., 2007, *Rossiya v rasskaze A. Solzhenitsyna «Matrenin dvor» i v ego slovackom perevode* [Russia in A. Solzhenitsyn's short story "Matrenin Dvor" and in his Slovak translation]. [in:] *Slavyanskaya filologiya* 9, p. 108–119.
- Knyaz'kova V. S., 2009, *Recepcia diela A. Solzhenitsyna v Rusku a na Slovensku*. [in:] *Slovanstvo na križovatke kultur a civilizácii*, p. 57–63. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Fakulta humanitných vied.
- Knyaz'kova V. S., 2017a, *Poisk identichnosti v tvorchestve slovackogo pisatelya P. Vilikovskogo (na materiale rasskaza "Vsy, chto ya znayu o central'no-evropeizme")* [Search for identity in the work of the Slovak writer P. Vilikovsky (based on the story "All I Know about Central Europeanism")]. [in:] *Filologicheskie nauki* num. 3, part 2, p. 31–34.
- Knyaz'kova V. S., 2017b, *Zashifrovannye toponimy v nemeckoyazychnom romane Ireny Brezhnoj «Die beste aller Welten» i ego perevode na slovackij yazyk* [Encrypted place names in the German-language novel Die beste aller Welten by Irena Brezhna and its translation into the Slovak language]. [in:] *Filologicheskie nauki* num. 10, part 2, p. 23–26.
- Knyaz'kova V. S., 2019, *Slovak Realia in the Czech Translation of the Novel The House of the Deaf Man by Peter Křišťfek in Contrast to its English Translation*. [in:] *Bohemistika*, No 1, p. 90–107.
- Korovitsina N. V., 2011, *Cheshskij chelovek v pervom desyatiletii 2000-h godov (analiz materialov CIOM IS AN ChR)* [Czech Man in the First Decade of the 2000s (Analysis of Materials by the Center for the Study of Public Opinion of the Institute of Sociology of the Academy of Sciences of the Czech Republic)]. Moscow.
- Kotova M. Yu., ed. 2014, *Segmenty identichnosti v tvorchestve zarubezhnykh slavyanskikh pisatelej* [Segments of Identity in the Creative Activity of Foreign Slavonic Writers]. Sankt Petersburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
- Kotova M. Yu., 2016, *Specifika inokul'turnogo koda v transnacional'nom romane (na materiale prozy Mariny Levickoj)* [The specificity of foreign cultural code in the transnational novel (based on the prose of Marina Lewycka)]. [in:] *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki* 11 (65), part 2, p. 106–108.
- Kreisslová S., 2013, *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Levý J., 1998, *Umění překladu*, 2 vols. Praha: Ivo Železný.
- Lippmann W., 1997, *Public Opinion*. New York: Free Press.
- Mareš P., 2003, *«Also; Nazdar!» Aspekty textové vícejazyčnosti*. Praha: Karolinum.

- Mareš P., 2012, *Nejen jazykem českým. Studie o vícejazyčnosti v literatuře*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Milyutina T. A., 2006, *Natsionalno orientirovannyj tekst (cheshskij perevod povestej Valentina Rasputina)* [Nationally oriented text (Czech translation of the stories by Valentin Rasputin)]. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Ozhegov S. I., 1983, *Slovar' russkogo yazyka* [Dictionary of the Russian Language]. Moskva.
- Peciar Š., ed. 1959–1968, *Slovník slovenského jazyka: I–VI diely*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- Popovič A., 1983, *Originál / Preklad. Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran.
- Prokhorova S. M. – Vorontsova E. G., 1992., *Russkij tekst, orientirovannyj na kul'turu Belorussii* [Russian text focused on the culture of Belarus]. [in:] *Yazyk i kul'tura: materialy I Mezhdunarodnoj nauchnoj konf*, Kiev, 9–12 June 1992, p. 90–91.
- Pynsent R. B., 1994, *Questions of Identity: Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality*. New York: Oxford University Press.
- Pynsent R. B., 1999, *What about the Slovaks*. [in:] *Scepticism and Hope. Sixteen Contemporary Slovak Essays*, ed. by Miro Kollar, p. 9–25. Bratislava: Kalligram.
- Rusan A. V., 2016a, *Smeshenie i pereklyuchenie kodov v rechi cheshskikh emigrantov* [Code-mixing and code-switching in the speech of Czech emigrants (based on Josef Skvorecký's prose)]. [in:] *Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal* 6 (48), part 4, p. 56–60.
- Rusan A. V., 2016b, *Anglijskie vkrapleniya v romane Jozefa Shkvoreckogo »Příběh inženýra lidských duší«* [English inclusions in the novel »The engineer of human souls« by Josef Skvorecký]. [in:] *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*. No 7-1 (61), p. 128–130.
- Řeháková B. – Vlachová K., 2004, *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*. [in:] *Sociologické studie* 9, p. 1–39.
- Solzhenitsyn A. I., 1995, *Russkij slovar' yazykovogo rasshireniya. Ob'yasnenie*. [Russian dictionary of language enlargement. Explanation]. Moskva: Golos.
- Suhii I. N., 2018, *O granitsah intertekstualnosti: Chehovskij tekst i »intertekst«* [On the boundaries of intertextuality: Chekhov's text and 'intertext']. [In:] *Intertekstualnyj analiz: printsipy i granitsy*, ed. by A. A. Karpov – A. D. Stepanova, p. 26–35. St. Petersburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.

- Ulbrecht S. – Ulbrechtová H., 2009, *Die Ost-West-Problematik in den europäischen Kulturen und Literaturen. Ausgewählte Aspekte. Problematika Východ – Západ v evropských kulturách a literaturách. Vybrané aspekty*. Slovanský ústav AV ČR/Neisse Verlag, Praha/Dresden. 800 s.
- Urmanov A. V., 2000, *Poetika prozy Aleksandra Solzhenitsyna* [Poetics of prose by Aleksandr Solzhenitsyn]. Moskva: Prometej.
- Vlakhov S. – Florin S., 1980, *Neperevodimoe v perevode* [Non-translatable in translation]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya.
- Zambor J., 2000, *Preklad ako umenie*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Чешский фразеологизм *modré pondělí* ‘синий понедельник’ на иноязычном фоне: от архаики до неологии

Keywords: phraseology, etymology, Czech-German contacts, semantic borrowing, dialects, custom of Ukrainian non-working Monday, new phraseological meaning

Ключевые слова: фразеология, этимология, чешско-немецкие контакты, калька, диалекты, обычай украинского нерабочего понедельника, новое фразеологическое значение

Abstract

The article is dedicated to the origin of the Czech phraseological unit *modré pondělí* ‘blue Monday’ within its two meanings: an archaic one ‘not to work on a Monday’ and a new one ‘the most depressing day of the year’. Through the study of documents and works on the history of crafts in Bohemia, as well as dialect vocabulary, the origins of this custom are clarified. The author develops the etymological hypothesis by the Brothers Grimm. The name ‘blue’ is connected with the rites of medieval carnival before the beginning of the Lent. For the first time, a comparison is made with the tradition of a work-free Monday, which existed in Ukrainian folk culture only for married women, and this right was stipulated in the marriage contract. Based on a combination of linguistic, historical and ethnographic data, the author comes to a conclusion that the common theme of a „Blue Monday” for Germanic and Slavic people has developed twice: in one case, as a fragment of the medieval tradition, and in the other, as an element of the modern marketing technique, taking into account the blue symbols and a superstitious view of Monday as a hard day of the week.

Статья посвящена вопросу о происхождении чешского фразеологизма *modré pondělí* ‘синий понедельник’ в двух его значениях: архаическом ‘не работать в понедельник’ и новом ‘самый депрессивный день в году’. Благодаря изучению документов и работ по истории ремесел в Богемии, а также

диалектной лексики выясняются истоки обычая. Автор развивает этимологическую гипотезу братьев Grimm. Название „синий” связано с обрядами средневекового карнавала перед началом Великого поста. Впервые проводится сопоставление с традицией свободного от работы понедельника, которая существовала в украинской народной культуре только для замужних женщин, причем это право оговаривалось в брачном договоре. На основе совокупности лингвистических, исторических и этнографических данных автор приходит к выводу, что общий для германцев и славян мотив „синего понедельника” развивался дважды: в одном случае как фрагмент средневековой традиции, а в другом – как элемент современного маркетингового приема с учетом символики синего цвета и суеверного представления о понедельнике как тяжелом дне недели.

Чешский фразеологизм *modré pondělí* ‘синий понедельник’ по своему происхождению связан с давними историческими реалиями. Этимологическое изучение этого образного выражения насчитывает более ста лет. Выдвинуто несколько гипотез, в которых предпринимались попытки объяснить, почему нерабочий день когда-то был понедельником да еще „синим”, но ни одна из них не может претендовать на абсолютную точность и достоверность, хотя в качестве определенных шагов к накоплению материала такие лингвистические раскопки по крупице воссоздают картину языка в проекции на его культуру (см. напр., Мокиенко 1990). Общим местом в изучении проблемы стало признание того, что в чешском языке оборот *modré pondělí* или *modrý pondělek* – калька немецкого *der blaue Montag*. Такая преемственность вполне убедительна, поскольку соседи-немцы в разные исторические периоды оказывали влияние на социально-экономическое развитие Чехии, что закономерно отразилось на лексике и фразеологии чешского языка. Для самого же немецкого языка история фразеологизма о синем понедельнике окончательно не раскрыта. И эту неопределенность унаследовал его чешский преемник.

Проследить историю „синего понедельника” удастся благодаря изучению документов и работ по истории ремесел в древней Богемии. Так, в них имеется указание, что уже в 1410 г.

пражские подмастерья не работали в понедельник (*světili pondělí*) (Winter 1906, с. 746). Важный комментарий находим в уставе 1446 г., который регулировал взаимоотношения мастеров и ремесленников и подмастерьев:

С давних времен „по важным причинам” сохраняется право подмастерьев отдыхать кроме воскресения еще и в понедельник (в послеобеденное время с 3–4 часов). От того, что этот день праздновали, понедельник называли „праздничным”, по-немецки *der gute (blaue) Montag* (Winter 1906, с. 746).

Таким образом, в средневековой Чехии обычай отмечать или праздновать понедельник сложился к середине XV века. В средневековой Германии традиция складывалась таким образом, что сначала понедельник назывался *der gute, lustige Montag*, а затем получил определение „синий” – *der blaue Montag* (Winter 1906, с. 216). Авторитетный чешский этнограф Ченек Зибрт отмечал, что обычай неукротимого празднования подмастерьями „добрых понедельников” был известен во всей центральной Европе: „Bujnostem nezbedné čeládky nebylo míry, ani konce” (Zíbrt 1889, с. 185). Вышеупомянутые „важные причины” празднования понедельника, его обозначение как веселого, смешного (*der lustige Montag*) позволяет предположить, что речь шла о традиции средневекового карнавала или славянского масопуста (чеш. *masopust*) – праздника, связанного с маскарадом, весельем, переодеваниями, пиршествами перед Великим постом (детальнее см. Даниленко 2000, с. 36–39). Кульминацией масопуста являлись три последние дня: воскресение, понедельник и вторник. Масопуст (у чехов период от Tří králů до Popeleční středy) имел официальную и неофициальную части: первая была связана с выполнением определенных церковных ритуалов, а вторая заключала в себе народно-развлекательные формы. Согласно официальной части в масопустный понедельник (*masopustní pondělí*) алтари в храмах украшали тканью синего цвета (или фиолетового: не будем останавливаться на проблеме их соотношения). Отсюда название понедельника – синий. Версию о таком происхождении выражения *der blaue Montag* в немец-

ком языке предложили в своем словаре братья Якуб и Вильгельм Гримм:

Синий понедельник, первоначально понедельник перед Пепельной средой, так назван по цвету покрывала алтарей в церквях [*der blaue Montag, ursprünglich der Montag vor Aschermittwoch, so genannt von der Farbe der Altarumhängung in den Kirchen*] (DWG).

Такое же объяснение находим и у чешских авторов: *udělat si tučné pondělí* (Zaorálek 2000, с. 274; Flajšhans 2013, с. 210), во Франции эти дни назывались *Mardi gras*, в немецких странах – *Fastnacht*. М. М. Бахтин подчеркивал существенную генетическую связь карнавала с древними языческими празднествами аграрного типа, включавшими в свой ритуал смеховой элемент (Бахтин 1990, с. 244). Энциклопедия Й. Отто приводит толкование:

Синий понедельник – народные гуляния во время масопустного понедельника, название, заимствованное у немцев, связано с церковным обычаем украшать во время поста алтарь синей тканью в понедельник после *Esto mihi* [*Modrým pondělkem slul po Němcích pondělek masopustní, provázený slavnostní lidovými. Jméno odvozuje se od zvyku církevního ověšovat v postě oltáře modrou látkou již v pondělí po Esto mihi*] (Otto 1903, с. 212),

где *Esto mihi* – в католической церкви обозначение 7-го воскресенья перед Пасхой по началу мессы этого дня. Украшение же алтаря тканью синего цвета могло корениться в том обстоятельстве, что понедельник согласно древним, еще языческим верованиям считался днем Луны (лат. *dies lunae, secunda sabbati*) (DWG), отсюда и нем. *der Montag*, англ. *Monday* от *Mond* ‘луна’, *Tag, day* ‘день’.

Стоит отметить, что синий цвет имел свою символику также в иудейской религии. Национальный еврейский праздник Пурим содержит элементы языческой карнавальной культуры, а синий цвет связан с одной из заповедей, по которой предписывается прикреплять к краям еврейского молитвенного покрывала (таллита) прямоугольной формы особые кисти: хотя бы одна из ее нитей должна быть синей или голубой. Облачение в таллит рассматривается как символическое подчинение воле

Бога. Возможно, карнавал и Пурим в древние времена имели какую-то генетическую связь.

Естественно, что с принятием христианства церковь, провозгласив незыблемыми законы нравственности, вела борьбу со вседозволенностью карнавальных традиций. А символику синего цвета сумела подчинить своим догматам: он воплощал идею небесной силы, вечности, Божественного присутствия.

Средневековую традицию синего понедельника разъяснял чешский журнал „Обнова“:

[...] kolem r. 1500 panoval obyčej, že řemeslníci v čase postním prodlužovali svoji pobožnost ve fialově zdobených chrámech od neděle na pondělek i dovolovali také mistři svým tovaryšům, aby v pondělí od práce ustáli a modrými látkami ozdobení chrámy navštěvovali. Zvyk tento nazýval se držeti modrý pondělek. To rozšířilo se po všech chrámech a modrý pondělek zachovával se i mimo čas postní („Obnova” 1903, с. 5).

О синем понедельнике народ слагал шуточные рассказы, притчи и даже анекдоты, напр.:

- „Houžvičko, vyjmenuj všechny velké posty”.
- „Zelený čtvrtek, velký pátek, bílá sobota – a modrý pondělek”.
- „Cože, modrý pondělek?! Co chceš tím říci?”
- „Prosím to: udělá-li si tatínek o svátcích modrý pondělek, že nezbude mamince nic na oběd” (Duch času 1899, с. 457).

О том, что семантика чешского фразеологизма *modré pondělí* связана с определенным праздником, свидетельствует также глагольный синонимический ряд этого выражения, ср.: **slavit, držet, světit modrý pondělek / modré pondělí** (SČFI 673) со значением ‘праздновать, придерживаться традиции, проживать день согласно установившемуся обряду’.

Высказывалась также гипотеза, что средневековые подмастерья, чрезмерно обремененные работой, требовали не сокращения рабочего дня, а увеличения количества свободного времени в форме предоставления им дополнительного, кроме воскресения, выходного дня на неделе. Почему им стал именно понедельник? Как отмечала в своем исследовании В. В. Стоклицкая-Терешкович,

[...] наиболее вероятным кажется нам предположение, объясняющее требование свободного понедельника тем, что это был традиционный день всех цеховых собраний, а, следовательно, по мере того как союзы подмастерьев получили законное признание, и всех собраний подмастерьев. [...] Каково бы ни было происхождение указанного требования, факт тот, что оно неизменно выдвигалось подмастерьями и наделало много шума. Идея из глубины средних веков, оно перешло в XVI и XVII вв. (Стоклицкая-Терешкович 1933, с. 46–47; Лаптева 1999, с. 227–238).

В развитие этой версии служит объяснение, что название *modré pondělí* происходит от ежегодного цехового воскресного торжества, после которого в понедельник цеховое братство устраивало так называемую синюю литургию в память о товарищах, которые с ними раньше работали. Цвет понедельника в этом случае был назван по цвету синего облачения священнослужителя (SNČ 2006, с. 234).

Можно предположить, что одними из первых право на выходной день в понедельник получили подмастерья-портные. В центральных чешских диалектах, в районе Кладно, синий понедельник назывался *ševcovský den*: [f poděli maj šeucoʊskej den] (Kubín 1913, с. 171). Эту же тему актуализирует чешская пословица *Každá víra jinač světi: Turci v pátek, židé v sobotu, křesťané v neděli a ševci v pondělí* (Čelakovský 1949, с. 615), сходную мотивацию имеют пословицы в украинском и польском языках: *Понеділок – шевський празник* (Жайворонок 2018, с. 499), *W poniedziałek wszyscy szewcy świętują* (Adalberg 1889–1894, с. 421).

Со временем традиция бурно проводить синий понедельник, обязательно с употреблением алкоголя, прочно вошла в быт всех ремесленных цехов – пекарей, мясников, золотарей, шляпников и т. п. – и превратилась в плохую привычку (*zlozvyk*), против которой власти стали вести борьбу, издавая запреты и законы:

Jelikož se však řemeslníci místo modlení a pobožnosti později pití a zahálce oddávali, dal císař Maxmilián II. (1564–1567) rozkaz, aby se tomuto zlořádu přítrž učinila. Rozkaz ten zůstal však bez účinku a až po dnešní den slaví se u nás až příliš oblíbený „modrý pondělek” („Obnova” 1903, с. 5);

[...] ač státy zakročovaly proti této zvyklosti po staletí, udržela se až po naši dobu (Otto 1903, с. 212).

Таким образом, первичная положительная „маскарадная” семантика фразеологизма *modrý pondělek* получила дополнительную коннотацию „не работать в понедельник после воскресных кутежей; прогуливать рабочий день”, ср.: „blau” má zde význam expr. ‘podnapilý, neschopný práce (po nedělní pitce)’ (Holub, Lyr 1968, с. 384), *Pondělek jest nedělin bratr* (Čelakovský 1949, с. 167), нем. *blau sein* „быть вдребезги пьяным” (Бинович 1995, с. 104). В комедии Йозефа Каэтана Тыла „Фидловачка” (Josef Kajetan Tyl, *Fidlováčka*) имеется замечательный диалог мастера и подмастерья: „Švec tovaryš: Víš, co modré pondělí? – Švec učeník: Když se starej ochmeli” (Tyl 1880, с. 252).

Характерно, что в чешском языке отмечено несколько слов, ныне архаичных, связанных с семантикой фразеологизма *modrý pondělek*: это глаголы *modřiti* и *pondělkovati* ‘držet modrý pondělek, nic nedělat, nebýt v práci’: *pondělkovat* ‘blauen Montag halten’ (Jungmann 1837, с. 287), *Zítřa budeme modřit* (Bolech 1913, с. 308), *Tovaryš nepřišel, a nikdo se tomu nedivil, věda, že drží modré pondělí anebo že pondělkuje, jak se také říká* (PSJČ), ср. нем. *blauen Montag machen* ‘прогулять, не выйти на работу’ (Бинович 1995, с. 104), пол. *poniedziałkowanie* ‘pijatyka majstrów rzemieślniczych (szewskich) w poniedziałki’ (Karłowicz 1906, с. 254), *Wón trzymá dzys szewiecki póniedzélk* (Adalberg 1889–1894, с. 421).

В современном чешском языке фразеологизм *mít, držet modré pondělí* расширил свое значение, в котором присутствует нейтральная коннотация ‘иметь выходной день’, напр.: *Práce je na muzikálu tolik, že si plánujeme, jak bychom si užili svůj volný den. Já mám modré pondělky – jediný den, kdy nehraju* (ČNK, syn v8). Поэтому, отвечая на вопрос А. А. Парфеновой „Синий понедельник – пьяный или ленивый?” (Парфенова 2015), можно ответить, что семантика развивалась по цепочке: праздничный и веселый < нерабочий и пьяный < обычный выходной.

В плане типологического сопоставления мотива отдыха в понедельник представляет интерес украинская лексема *понеділкувати*. Кроме значения ‘не работать, а отдыхать в понедельник’, как, например, в пословице *Захотіла баба, понеділкувавши, трудодень мати* (УНПП 1955, с. 392), традиция понедельничать в украинской народной культуре, известная до начала XX в., имела три важные черты, заставляющие глубоко задуматься над ее истоками, а именно: во-первых то, что понедельничество не приурочивалось к каким-либо праздникам или постам, а совершалось без очереди, каждый понедельник; во-вторых, что оно практиковалось только среди женщин и притом исключительно замужних; в третьих, и что особенно достойно замечания, право понедельничать закреплялось особой статьей в предбрачном договоре. Во время сватания родители невесты объявляли сватам, какое приданое дают за дочерью, и сразу же выговаривали для нее право понедельничать, то есть быть свободной в понедельник от обычной домашней работы. „По установившемся обычаю, самый строгий и взыскательный супруг не имел права заставить жену исполнять хозяйственные работы в понедельник. Так установилось „с предков” (Василенко 1887, с. 181). На поддержании понедельничания особенно настаивали матери, мотивируя тем, что их „бабки и матери понедельничали и нам наказали”. При этом женщины в понедельник не сидели дома, сложа руки. Они шли на базар торговать всякими продуктами своего подсобного хозяйства – мукой, горохом, фасолью и т.п., а затем отправлялись на гуляния „для выпивки. В летнее время все эти „понедельничающие” женщины усаживаются на открытом воздухе, а зимой в хате, и начинается круговая...” (Василенко 1887, с. 182).

Анализируя обычай украинского понедельничания, распространенного до начала XX в. только в г. Борисполе Полтавской губернии, Н. Чернышев высказал гипотезу, что его возникновение своими корнями уходит в отдаленнейшую первобытную эпоху жизни человечества, при которой все женщины данного

племени считались состоящими в браке со всеми мужчинами того же племени (брак так называемого „первобытного коммунизма”). „Что в жизни славянского племени была эпоха, в которую брачные отношения носили характер очерченного выше общинного брака, – пишет Н. Чернышев, – можно было предполагать уже из преданий, занесенных в хроники; таким является, например, предание чешского народа, записанное Козьмой Пражским” (Чернышев 1887, с. 767). Истоки понедельничания Н. Чернышев усматривает в первоначальном обычае заключать брак „на три четверти”, согласно которому женщина в определенный день освобождалась от супружеских обязанностей. После того, как брачные отношения окончательно сложились по моногамному типу, эротический элемент исчез, а на смену ему пришел трудовой или экономический. С течением времени и эта форма свободы от труда претерпела изменения, превратившись в обычай соблюдать пост в понедельник. В середине XIX в. в украинском языке было распространенным выражение *поне-ділкова жінка* – ‘женщина, придерживающаяся обычая понедельничания’ (Грінченко 1958, с. 310). Однако уже в начале XX в. известный этнограф Н. Сумцов констатировал отмирание обычая понедельничания среди женщин: „Соблюдение поста по понедельникам... ныне местами практикуется старыми женщинами, с личным приурочением *старого обычая* (выделено нами – Л. Д.) к Святому Понедилку” (Сумцов 1905, с. 27). У православных христиан „святым” или „рождественским” назывался первый понедельник после Крещения, когда надлежало соблюдать пост, отсюда пословица *Святий понеділку, не сварись на мене, що я н’ю горілку!* (Воропай 1991, с. 178). Следует подчеркнуть, что данный пост не был церковным, а связывался исключительно с символикой понедельника. Первый понедельник после православного Крещения (19 января) в хронологическом плане соответствовал началу мясопуста в католической церкви: праздник Трех королей приходится на 6 января („*Tři krále 6. ledna*”, PSJČ), а католический мясопуст (*masopustní ra-*

dovánky), как выше упоминалось, начинался именно с праздника Трех королей. Учитывая разницу между юлианским и григорианским календарями, можно утверждать, что *святой понедельник* и *мясопуст* первоначально имели одинаковые празднично-карнавальные дохристианские языческие корни и восходили к ритуалам проводов Зимы и встречи Весны.

Таким образом, материалы украинских этнографических, лексикографических и литературных источников свидетельствуют о том, что в украинском языке слово *понеділкувати*, ныне устаревшее, поначалу имело значение ‘соблюдать обычай среди женщин не работать в понедельник’, а затем – ‘соблюдать пост в понедельник’, который по народной, а не церковной, традиции предписывался как женщинам, так и мужчинам. В одном месте „Энеиды” И. Котляревского (первое издание поэмы 1798 г.) имеется краткое упоминание о понедельничании, которое уже касается мужчин: *Иди, небого, не журися, Попонеділкуй, помолися* (Котляревський 2011, с. 57). Любил понедельничать и соблюдать посты герой повести И. Нечуя-Левицкого „Кайдашева семья” старый Омелько.

Древний обычай не работать по понедельникам осуждался в народном славянском фольклоре, ср. рус.: *Понедельник – бездельник, вторник – подворник* (подворник – человек, праздно шатающийся по дворам), *Лучше не понедельничать да не бездельничать* (БСРП, с. 690), пол. *Kto poniedziałek przepróżnuje, we wtorek nie będzie miał co jeść* (Adalberg 1889–1894, с. 421). Хотя был ли такой обычай у этих народов или пословицы к ним пришли из других этносов, этот вопрос требует дополнительного исследования.

Архаичный обычай синего понедельника в наше время развивает новое толкование. Синим понедельником стали называть самый депрессивный день в году. Примечательный факт, что современный синий понедельник, как и Великий пост, – не имеет фиксированной даты в календаре. Ежегодно он приходится на третий понедельник января. Эту дату вычислил в 2005 г. бри-

танский психолог Клифф Арналь с помощью математической формулы, которая содержит метеорологические данные (короткий солнечный день, низкий уровень солнечной энергии), психологические данные (низкий уровень мотивации, неоправдавшиеся надежды на начало нового года) и экономические (дисбаланс личного бюджета, разница между долгами и платежеспособностью человека). Вера в негативное воздействие этого дня на настроение людей приобрела такие масштабы, что в отдельных странах стали проводить мероприятия с целью поддержания психического здоровья соотечественников. Языковым маркером нового понятия является английское словосочетание *blue Monday*, которое в славянских языках употребляется как калька, напр. укр. *блакитний понеділок*, рус. *голубой понедельник*, блр. *сіні панядзелак*, пол. *niebieski poniedziałek*. В чешском языке, судя по периодическим изданиям, пока употребляется как английский, так и калькированный вариант, ср.: *Nejdepresivnější den v roce je tady: **Blue Monday** může být zrádné; Cliff Arnall **Modré pondělí** vypočítal na zakázku pro cestovní kancelář Sky Travel*. Несомненно, что семантическая мотивированность современного фразеологизма *modré pondělí/ blue Monday* не имеет никаких общих корней со средневековым „синим понедельником” и скорее всего заключается в суеверном представлении о понедельнике (*Понедельник – день тяжелый*, это самая распространенная пословица характеристика этого дня) и символике колоратива *синий* – самого холодного цвета, ассоциирующегося, как правило, с пустотой, холодом, уходом в вечность, созерцанием, пассивностью и т. п. М. Фасмер считал слово *синий* заимствованием из древнеиндийского *śyāmās* ‘черный, темный’ (Фасмер 1987, с. 624), отсюда англ. *blue funk/fear* ‘паническое состояние, сильный испуг, жуткий страх’ и *blue Monday* ‘в школьном жаргоне – первый день занятий после каникул’, нем. *eine Fahrt ins Blaue* ‘поездка в никуда’. Фразеологических примеров негативной коннотации цветообозначения *синий* достаточно много в разных языках.

Между тем история „синего понедельника” сыграла свою положительную роль в новое время. Традиция предоставления выходного дня в понедельник, особенно после государственных или календарных праздников (Рождества, Нового года, Пасхи), вероятно является отголоском средневековой борьбы подмастерьев за право отдыхать в понедельник.

На основании вышеизложенного можно выдвинуть осторожное предположение, что мотив не работать в понедельник – общеевропейский мотив, возникший, по крайней мере, в раннюю средневековую эпоху. В этом случае германские и славянские языки являются равными наследниками этого мотива. В дальнейшем судьба понедельника раздваивается. С одной стороны, в средневековой западноевропейской традиции он оказывается связанным с карнавальными традициями, цеховым братством ремесленников, прежде всего портных. Германская культура послужила проводником „синего понедельника” на чешскую почву. С другой стороны, в народной культуре украинцев этот день первоначально связывался с женским „братством”, правом отдыха в понедельник только для замужних женщин, причем это право оговаривалось в брачном договоре. Перед нами, как представляется, любопытный лингвокультурный феномен: общий для германцев и восточных славян мотив свободного от работы понедельника, раздельно усвоенный культурными традициями и языками этих народов, впоследствии дважды развивается германской и славянской культурами: в одном случае как фрагмент средневековой традиции, а в другом – как элемент современного маркетингового приема с учетом символики синего цвета и суеверного представления о понедельнике как тяжелом дне недели.

Сокращения

ČNK	Český Národní Korpus. URL: http://ucnk.ff.cuni.cz . Дата доступа: 28.04.2020.
DWG	Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. URL: http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=

- DWB&mode=Vernetzung&lemid=GM06990#XGM06990. Дата доступа: 28.04.2020.
- PSJČ *Příruční slovník jazyka českého*. URL: <https://psjc.ujc.cas.cz>. Дата доступа: 25.04.2020.
- SČFI 1994 *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Sv. 3, *Výrazy slovesné*, 1. vyd., část 1.: A–P, Praha: Academia.
- SNČ 2006 *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*, hl. ed. J. Hugo. Praha: Maxdorf.
- БСПП 2010 Мокиенко В. М., Никитина Т. Г., Николаева Е. К. *Большой словарь русских пословиц*. Москва: ЗАО „ОЛМА Медиа Групп”.
- УНПП 1955 *Українські народні прислів'я та приказки*, відп. ред. М.Т. Рильський, Київ: Видавництво АН УРСР.
- Литература**
- Adalberg S., 1889–1894, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*. Warszawa: z zapomogi Kasy Pomocy dla Osób Pracujących na Polu Naukowym im. d-ra J. Mianowskiego.
- Bolech V., 1913, *Dialektologické paběrky z okolí Netolic*. „Český lid” XXII, s. 307–308.
- Čelakovský F. L., 1949, *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad.
- „Duch času” XXIX, 1899, 16.04.
- Flajšhans V., 2013, *Česká přísloví: sbírka přísloví a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku: přísloví staročeská*, vybral a uspořádal Václav Flajšhans; editoři Valerij Mokienko, Ludmila Stěpanova, 2 sv.; 2., rozš. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Holub J., Lye S., 1968, *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Jungmann J., 1837, *Slownjik česko-německý*. D. III. W Praze: Pomocj Českého Museum.
- Karłowicz J., 1906, *Slownik gwar polskich*. Kraków: Akademia Umiejętności, t. 4.
- Kubín J., 1913, *Lidomluva Čechů Kladských. Příspěvek k české dialektologii*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- „Obnova” XLIV, 1903, 30.10.
- Otto J., 1903, *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. D. 20. V Praze: J. Otto.
- Tyl J. K., 1880, *Sebrané spisy*, sv. 12, Národní kněhtiskárna I. L. Kober.

- Winter Z., 1906, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Zaorálek J., 2000, *Lidová rčení*. 4. vydání. Praha: Academia.
- Zíbrt Č., 1889, *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk: Příspěvek ke kulturním dějinám českým*. Praha: Josef R. Vilímek.
- Бахтин М. М., 1990, *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*, Москва: Художественная литература.
- Бинович Л. Э., 1995, *Немецко-русский фразеологический словарь*, Москва: Аквариум.
- Василенко В., 1887, *Празднование понедельника в Малороссии*. Киевская старина. Год шестой. Т. XVII. Январь–Апрель 1887 г., с. 180–182.
- Воропай О., 1991, *Звичай нашого народу. Етнографічний нарис*. Т.1. Київ: Оберіг.
- Грінченко Б., 1958, *Словарь української мови*, т. 3. Київ: Видавництво АН УРСР.
- Даниленко Л. І., 2000, *Національно-культурна семантика чеської фразеології*. Київ: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.
- Жайворонок В., 2018, *Антологія знаків української етнокультури. Словник-довідник*. Київ: Наукова думка.
- Котляревський І., 2011, *Енеїда*. Харків: Фоліо.
- Лаптева Л. П., 1999, *Особенности устава и функционирования немецкого ремесленного цеха XVI века в Северной Чехии*. [В:] *Славяне и их соседи*. Вып. 9. Славяне и немцы. Москва: Наука, с. 227–237.
- Мокиенко В. М., 1990, *Черные дни и голубые понедельники*. [В:] Загадки русской фразеологии. Москва: Высшая школа, с. 44–46.
- Парфенова А. А., 2015, *Синий понедельник – пьяный или ленивый?* [В:] *Этнолингвистика. Ономастика. Этимология: Материалы III Международной научной конференции Екатеринбург, 7–11 сентября 2015 г.* Екатеринбург: Издательство Уральского университета, с. 208–210.
- Стоклицкая-Терешкович В. В., 1933, *Немецкий подмастерье XIV–XV веков*. Ленинград: Издательство Академии наук СССР.
- Сумцов Н., 1905, *Бытовая старина в «Энеиде» И. П. Котляревского*. [В:] Н. Сумцов, *Из украинской старины*. Харьков: Типография „Печатное дело” кн. К. Н. Гагарина, с. 14–35.
- Чернышев Н., 1887, *Опыт истолкования обычая «понедилкування»*. Киевская старина. Год шестой, т. XVII. Январь–Апрель 1887 г., с. 763–771.
- Фасмер М., 1987, *Этимологический словарь русского языка*. Изд. 2-е, стереотип., т. 3. Москва: „Прогресс”.

Имя собственное в составе современных белорусских пословиц на фоне чешских паремий*

Keywords: Belorussian language, Czech language, proper name, paremiological minimum, proverb

Ключевые слова: белорусский язык, чешский язык, имя собственное, паремиологический минимум, пословица

Abstract

The proper name is an important object of analysis when comparing proverbs on the material of different languages and cultures. The object of this research is Czech-Belorussian proverbial parallels with a proper name component.

Some studies have been devoted to the question of proper names in the composition of Czech and Belorussian paremias and their role in the formation of stereotypes, but this work examines this issue in a new aspect.

The aim of the research is to compare proper names in modern Czech and Belorussian proverbs; identification of cultural connotations of proper names in paremias, as well as identification of lacunae in the Belorussian paremiological fund of modern active proverbs.

Имя собственное – важный объект анализа при сравнении пословиц на материале разных языков и культур. Объектом исследования являются чешско-белорусские пословичные параллели с компонентом-именем собственным.

Некоторые исследования посвящены вопросу об именах собственных в составе чешских и белорусских паремий и их роли в формировании стереотипов, но в данной работе этот вопрос рассматривается в новом аспекте.

Цель исследования – сравнить имена собственные в современных чешских и белорусских пословицах; выявить культурные коннотации имен соб-

* Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ в рамках научного проекта № 20-012-00105. Acknowledgments: The research was funded by RFBR, project number 20-012-00105.

ственных в паремиях, а также выявить лакуны в белорусском Паремиологическом фонде современных активных пословиц.

1. Оним как предмет изучения в разных аспектах языка и культуры

Паремии с ономастическим компонентом представляют особый интерес, поскольку «имя собственное в паремиях и идиомах преодолевает своё назначение в языке и приобретает функцию знака «языка» культуры – символа, эталона, стереотипа и т.д.» (Ковшова 2019а, с. 147). Имя собственное находится в центре внимания исследователей языка и культуры. Наибольшее внимание уделяется изучению онимов в художественном тексте, анализируются особенности их употребления в поэтическом и прозаических текстах, в заглавиях художественных произведений. В своей статье «Онім-этнонім Іван у творах мастацкай літаратуры і фальклору» [Оним-этноним Иван в произведениях художественной литературы и фольклора] В. В. Шур даёт подробный историко-этимологический анализ имени собственному *Иван*, приводит яркие примеры использования этого имени в русской, белорусской и украинской художественной литературе.

В лексикологии, фразеологии и паремиологии имя собственное исследуется, главным образом, в историко-этимологическом, структурно-семантическом и сопоставительном аспекте, причем особое внимание уделяется проблематике библейских имён. Так в кратком словаре-справочнике «Библеизмы в современной русской речи» В. М. Мокиенко описываются наиболее употребительные библеизмы с «точно паспортизированным источником» (Мокиенко 2017, с. 7). В 2009 году польский исследователь T. Szutkowski в статье *Jednostki paremiologiczne z komponentem onomastycznym w praktyce leksykograficznej* даёт лексикографическое описание паремий, содержащих ономастический компонент. Автор считает, что необходимо составить специальный двуязычный словарь, который параллельно с объяснением

значений паремии будет содержать исчерпывающую лингвистическую и культурологическую характеристику ономастических компонентов (Szutkowski 2009, с. 33). Значительным вкладом в изучение имени собственного в аспекте лексикологии является *Словарь собственных имён в русских загадках, пословицах и идиомах* М. Л. Ковшовой. Словарь представляет собой

[...] новаторский лексикографический продукт, в основу которого положен лингвокультурологический принцип описания паремий и идиом, как знаков, способных хранить и передавать из поколения в поколение культурную информацию, в том числе с помощью такого показательного компонента, как имя собственное» (Ковшова 2019b, с. 2).

Имя собственное является важным объектом анализа при сравнении фразеологических и паремиологических единиц на материале разных языков и культур. По мнению белорусского исследователя А. Яршэвича,

[...] у лексічным фоне ўласнага імені ўтрымліваецца багаты кразнаўчы матэрыял. Гэта падводзіць да высновы, што ўласнае імя, называючы людзей, з'яўляецца адным з важнейшых сродкаў для выяўлення тых нацыянальна-культурных асаблівасцей, што дазваляюць змадэляваць партрэт нацыі, паказаць спецыфіку функцыянавання чалавека ў грамадстве, яго непарыўную сувязь з соцыумам, а таксама ўплыў грамадства на жыццё чалавека. Своеасаблівасць ўласнага імені як кампанента мовы і культуры дыктуе неабходнасць дасканалага вывучэння асаблівасцей яго функцыянавання ў складзе фразеалагічных адзінак і дае падставы для вывучэння ўстойлівых моўных зваротаў з кампанентам-антрапонімам у асобную групу» [в лексическом фоне имени собственного содержится богатый страноведческий материал. Из этого следует, что имя собственное, называя людей, является одним из важнейших средств для выявления национально-культурных особенностей, которые позволяют смоделировать портрет нации, показать специфику функционирования человека в обществе, его непрерывную связь с социумом, а также влияние общества на жизнь человека. Особенность имени собственного как компонента языка и культуры диктует необходимость досконального изучения особенностей его функционирования в составе фразеологических единиц и даёт основания для выделения устойчивых языковых словосочетаний с компонентом-антропонимом в особую группу] (Яршэвіч 2007, с. 252).

Важным вкладом в изучение паремиологических единиц на материале восточнославянских языков является «Электронный словарь современных активных восточнославянских пословиц», создаваемый в Санкт-Петербургском университете на кафедре славянской филологии под руководством профессора М. Ю. Котовой (Kotova, Mushchinskaya, Sergienko 2020).

2. Цель исследования

Основной целью данного исследования является сопоставительный анализ современных, активно используемых чешских и белорусских пословиц, в составе которых имеется имя собственное. Выделенные пословицы позволят выявить эквивалентность в паремийном ономастике двух языков, а также позволят исследовать некоторые стереотипы, существующие в белорусском языке, и их восприятие чехами.

3. Задачи исследования

Для достижения поставленной цели необходимо: 1) вычленив пословицы с именами собственными в белорусском и чешском языках; 2) зафиксировать онимы, которые характерны для обеих лингвокультур.

4. Вопросы исследования

В этом исследовании планируется ответить на следующие вопросы: 1) Какие имена собственные используются в современных пословицах чешского и белорусского языков? 2) Существуют ли чешские и белорусские пословицы с компонентом-онимом, имеющие полную эквивалентность?

5. Методы исследования

В исследовании использованы следующие методы: метод сопоставительного паремиологического анализа; метод лингвокультурологического анализа; метод социолингвистического паремиологического эксперимента.

6. Имя собственное в чешско-белорусских параллелях

Предметом нашего внимания являются паремии с именем собственным на материале белорусского и чешского языков. Чтобы достичь поставленной цели, необходимо исследовать стереотипы, которые существуют в белорусском языке. Под стереотипом, вслед за В. А. Масловой, понимается «такое явление языка и речи, такой стабилизирующий фактор, который позволяет, с одной стороны, хранить и транспонировать некоторые доминантные составляющие данной культуры, а с другой – проявить себя среди «своих» и одновременно опознать «своего» (Маслова 2010, с. 110). В качестве источника материала был использован словарь *Úchodoslovanská přísloví a pořekadla v pohledu od češtiny* Э. Мргачовой и ее соавторов (Mrhačová 2010). Данный словарь представляет наиболее употребительные чешские пословицы и поговорки, а также их русский, белорусский и украинский эквивалент. Всего словарь насчитывает 752 пословицы и поговорки. В словаре 8 чешских пословиц имеет в своем составе имя собственное, из них два топонима *Praha* и *Řím*, остальные – антропонимы: *Anna*, *Jeniček*, *Katka*, *Mařenka*, *Mohamed*. Белорусских эквивалентов с онимом – 9 пословиц. Из них топонимы: *Вільня*, *Кіеў*, *Масква*, *Рым* и антропонимы: *Фама*, *Кузьма*, *Хомка*, *Ярома* / *Яромка*, *Магамед*, *Варвара*, *Ганна*, *Грышка*.

Проведенный анализ выявил две пары пословичных параллелей, которые имеют полную эквивалентность в белорусском и чешском языках: чеш. *Když nejde hora k Mohamedovi, musí jít Mohamed k hoře* – бел. *Калі гара не ідзе да Магамета, то Магамет ідзе да гары* (Mrhačová 2017, № 315) и чеш. *Všechny cesty vedou do Říma* – бел. *Усе дарогі вядуць у Рым* (Mrhačová 2017, № 711).

Следующие две пословицы не являются полными эквивалентами по форме, но имеют одинаковое значение: чеш. *Svatá Anna – chladno zrána* – бел. *Прызапашвае да Ганны зіма халодныя ранішнікі* (Mrhačová 2017, № 644). Здесь мы видим характерное

для паремий использование народных названий праздников. Церковные праздники имели большое значение в жизни крестьянина. Названия этих дней входили в пословицы, поговорки, обозначая определенное время в году.

В состав следующих паремий входят топонимы *Масква/Praha*: чеш. *Ani Praha nebyla vystavěna za rok* – бел. *Маскву не адразу пастроілі* (Mrhačová 2017, № 2)

По словам В. М. Чарапко,

[...] тапонімы з’яўляюцца носьбітамі звестак пра традыцыі, звычаі, светапогляд народа, пра гістарычныя і сацыяльныя асаблівасці краіны» [топонимы являются носителями информации о традициях, привычках, мировоззрении народа, о его исторических и социальных особенностях] (Чарапко 2008, с. 72).

Следующие белорусские пословицы с омонимом не имеют чешского эквивалента, в состав которого входит имя собственное. Использование имён собственных *Варвара*, *Вільня*, *Грышка*, *Кузьма*, *Фама*, *Хомка*, *Ярома* / *Яромка*, в белорусских пословицах обусловлено разными причинами. В одном случае имя собственное в паремиях служит для создания рифмы, придания мелодичности, например: чеш. *Trp, kozáče, budeš atamanem* – бел. *Цярпі, Грышка, карчма блізка* (Mrhačová 2017, № 669); чеш. *Trpělivost přináší růže* – бел. *Круці жорны пільна, то ў будзе Вільня* (Mrhačová 2017, № 670).

Говоря о роли антропонима в пословице, О.Е. Фролова вводит понятие типового антропонима. Типовой антропоним –

[...] наиболее распространенный и известный антропоним, который ассоциируется у носителей языка и культуры с классом объектов, или же эталонным представителем класса» (Фролова 2007, с. 246).

Нельзя не отметить, что в паремийном ономастиконе функционируют имена, имеющие дополнительное оценочное значение и обладающие ассоциативным полем. Так имя Варвара в белорусском ономастиконе ассоциируется с чрезмерным любопытством, что нашло отражение в паремии: бел. *Цікаўнай Варвары нос на кірмашы адарвалі* – чеш. *Ne bud’ zvědavý budeš brzo*

stary (Mrhačová 2017, № 417). В другом случае имя собственное имеет обобщающее значение, его легко можно заменить на другое имя, не потеряв при этом значение пословицы. В этом легко убедиться на следующем примере: бел. *Я яму пра Фаму/Кўзьму/Хомку, а ён мне пра Ярому/Яромку*; чеш. *Já o voze, ty o koze* (Mrhačová 2017, № 160). Следующие чешские паремии с омонимом не имеют белорусского эквивалента с именем собственным: чеш. *Jaká matka, taková dcerka/Katka* – бел. *Якая клёпка, такая бочка, якая маці, такая дочка* (Mrhačová 2017, № 216); чеш. *Jednoti se líbí matka, druhému zas Katka* – бел. *Кожнаму сваё дзіця міла/Дзіцятка хоць і крыва, ды бацьку з маткаю міла* (Mrhačová 2017, № 216); чеш. *Každá Mařenka chce mít svého Jeníčka* – бел. *Кожная пачвара мае сваю пару* (Mrhačová 2017, № 199).

7. Имя собственное в чешской паремииграфии

Безусловно, ни белорусский, ни чешский паремийный ономастикон не ограничивается только упомянутыми в данной работе паремиями. Количество пословиц с именем собственным гораздо больше. Обратимся к словарю Д. Биттнеровой и Ф. Шиндлера *Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století*.

Словарь был опубликован в 1997 году и стал первым крупномасштабным паремиологическим трудом со времен Ф. Л. Челаковского. Основным источником сборника послужил словарь Ф.Л. Челаковского *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, который дополнили два ранее неопубликованных собрания пословиц XX в. – собрание Й. Спилки (50–70-е гг. XX в.) и собрание Д. Биттнеровой (сер. 80-х гг. XX в.). Также в словарь вошли чешские пословицы, зафиксированные Ф. Шиндлером в конце 80-х – начале 90-х годов XX в., ранее публиковавшиеся в его диссертации. Словарь Д. Биттнеровой и Ф. Шиндлера стал первой попыткой выявления паремиологического минимума современного чешского языка (Сергиенко 2015, Sergienko 2019).

В словаре насчитывается около 20 пословиц с онимами: *Adam, Anička/Aninka, Bara, Dalibor, Eva, Franta/Francek, Jan/Ja-*

nek/Jeníček, Jano/Janko, Katka, Kuba/Kubiček, Marie/Marija/Mařena/Mařka, Mohamed, Pavel, Pepíček, Petr, Šavel, Tomáš.

К нашему исследованию были подключены еще два источника: *Русско-славянский словарь пословиц* М. Ю. Котовой и *Тетради паремииографа. Выпуск 2. Чешские пословичные параллели русских пословиц паремиологического минимума* М. Ю. Котовой и О. С. Сергиенко. *Русско-славянский словарь пословиц* М. Ю. Котовой (далее – Котова 2000) был опубликован в 2000 году в Санкт-Петербурге. Основу словаря составляют 500 русских пословиц из паремиологического минимума Г.Л. Пермякова. К этим пословицам автором были подобраны соответствия из семи славянских языков и английского языка. Таким образом в состав вошли 652 белорусские пословицы, 628 болгарских, 465 польских, 670 сербских, 568 словацких, 826 украинских, 508 чешских и 472 английские пословицы (Котова 2010, с. 87). Следует подчеркнуть, что словарь является первым опытом подбора соответствий на основе предварительного исследования употребительности пословиц в соответствующих языках, т.е. на основе нормативности использования пословиц. *Тетради паремииографа. Выпуск 2. Чешские пословичные параллели русских пословиц паремиологического минимума* (далее – *Тетради паремииографа №2*) М. Ю. Котовой и О. С. Сергиенко являются результатом второй части исследования профессора М. Ю. Котовой. В пособии даны чешско-русские пословичные параллели и чешские текстовые иллюстрации к ним, выбранные из разных источников, включая интернет. Следует уточнить, что в *Тетрадах паремииографа 2* представлены не все современные употребительные чешские пословицы, а только те, которые являются параллелями употребительных русских пословиц, т.е. паремиологического минимума Г. Л. Пермякова (Котова, Сергиенко 2013, с. 3). В пособии представлены результаты паремиологического социолингвистического эксперимента, который был проведен в 2003–2004 гг. Несколько слов о паремиологическом социолингвистическом эксперименте: в основе эксперимента лежит

100 анкет с пословицами, пословицы даны не полностью, дана лишь первая часть пословицы, информанты (носители языка) должны закончить пословицу, написать свой вариант. Далее была проведена компьютерная обработка заполненных анкет, найдены иллюстрации к пословицам и выявлены наиболее употребительные пословицы. Эксперимент был проведен на семи славянских языках, в том числе на чешском и белорусском языках, о белорусском языке речь пойдет ниже.

В этих двух источниках методом сплошной выборки были выявлены следующие пословицы с именами собственными:

Byl v Římě, a papeže neviděl – бел. /букв. У Рыме быў, а папы не бачыў./

Jaká matka, taká Katka – бел. Якая матка, такое і дзіцятка.

Když nejde hora k Mohamedovi, musí Mohamed k hoře – бел. Калі гара не ідзе да Магамета, Магамет ідзе да гары.

Petr na Pavla, a Pavel na Petra/ Petr na Pavla, a Pavel na Havla/ Petr na Pavla, a bratr na bratra / Petr na Pavla, a Pavel na bránu – бел. Я яму пра абразы, ён мне пра гарбузы.

Таким образом, исследовав четыре паремиологических источника (общее количество 6960 паремийных единиц): *Východoslovanská přísloví a pořekadla v pohledu od češtiny* (752 паремий), *Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století* (около 5700 паремий), *Русско-славянский словарь пословиц* (508 чешских паремий), *Тетради паремиографа. Выпуск 2. Чешские пословичные параллели русских пословиц паремиологического минимума*, методом сплошной выборки было выделено около 30 пословиц с именем собственным, в которых: 1) наиболее активными являются они-мы: Adam, Anna/ Anička/Aninka, Bara, Dalibor, Eva, Franta/Franček, Jan/Janek/Jeniček, Jano/Janko, Katka, Kuba/Kubiček, Marie/ Marija/Mařena/ Mařenka /Mařka, Mohamed, Pavel, Pepíček, Petr, Praha, Řím, Šavel, Tomáš; 2) две пословицы отражены во всех рассматриваемых нами источниках *Když nejde hora k Mohamedovi, musí Mohamed k hoře* и *Jaká matka, taková/ taká dcerka/Katka*.

8. Имя собственное в белорусской паремиографии

Белорусская паремиография и паремиология имеет богатую историю. Ее создавала целая плеяда выдающихся славистов-языковедов, фольклористов, этнографов, паремиологов. У ее истоков стоит выдающийся лингвист, автор первых сборников белорусских пословиц Иван Иванович Носович (1788–1877), его книга *Белорусские пословицы и поговорки* впервые была напечатана в 1852 году в Санкт-Петербурге, а затем вышел двухтомник *Сборник белорусских пословиц* (1867; 1869). Для белорусского языкознания важное значение имеют фундаментальные лингвистические труды выдающегося ученого, академика Евфимия Федоровича Карского (1861–1931). Они имеют огромное научное и практическое значение для каждого, кто занимается исследованием и изучением белорусского языка. Особенно большое значение для белорусского языкознания имеет многотомный труд «Белорусы». Третий том «Белорусов» (1916) посвящен белорусской литературе и содержит *Очерки словесности белорусского племени*. В первом выпуске, посвященном народной поэзии, автор отдельное внимание уделяет пословицам и поговоркам. Академик Карский говорит, что пословицы являются одним из древнейших видов народной словесности,

[...] пословицами старики научают молодежь доброй нравственности, пословицами они преследуют пороки и слабости, к ним они обращаются при утешении в несчастьи и печали, есть ряд пословиц насмешливо-шутливых, которыми они развлекают себя в своей однообразно-монотонной жизни (Карский, 1916, с. 388).

К нашему исследованию были подключены современные словари белорусских пословиц. *Слоўнік беларускіх прыказак* И. Я. Лепешева и М. А. Яколцевич (2002) описывает 1500 наиболее употребительных пословиц и насчитывает около 60 паремий с именем собственным-антропонимами и топонимами, например: *Базыль, Барыс, Варвара, Гаўрыла, Гірша, Грыгор, Грышка, Зміцер, Зося, Иван, Ілля, Іспас, Кузьма, Магамет, Маг-*

далена, Макавей, Макар, Маруся, Мікіта, Мікола, Насця, Пакроў, Паланея, Панцялей, Пётр, Платон, Пятро/Пятрок, Пятроўна, Пятрусь, Саўка, Сенька, Сідар, Сцяпан, Фама, Халімон, Хомка, Хоўра, Юрый, Ямеля, Янка, Ярома, Яўмень, Беларусь, Кіеў, Масква, Нёман, Полацк.

Русско-славянский словарь пословиц М. Ю. Котовой и Тетради паремнографа. Выпуск 5. Белорусские пословичные параллели русских пословиц паремнологического минимума М. Ю. Котовой и Н. Е. Боевой насчитывают 652 белорусские пословицы и включают около 7 пословиц с именем собственным, например:

А Васька слухае ды есць – *чеш. ср.* Jedním uchem tam, druhým ven.

Калі гара не ідзе да Магамета, Магамет ідзе да гары – *чеш.* Když nejde hora k Mohamedovi, musí jít Mohamed k hoře.

Масква слязам не верыць – *чеш. ср.* Plakat nad cibílí (nad rozlitým mlékem).

Не адразу Вільню будавалі – *чеш.* Ani Praha nebyla vystavěna za rok.

Не за дзень Вільня будавалася (ставілася) – *чеш.* Ani Praha nebyla vystavěna za rok.

Не на Юрку шапка – *чеш. ср.* Za málo peněz málo muziky.

Па Саўку (Хомку, Юрку)шапка – *чеш. ср.* Za málo peněz málo muzik.

Цяпі, Грышка, карчма блізка – *чеш.* Trp, kozače, budeš atamanem.

Язык да Вільні давядзе – *чеш. ср.* Líná huba(ruka) holé(hotové) nešťestí.

Язык да Кіева давядзе – *чеш. ср.* Líná huba(ruka) holé(hotové) nešťestí.

Таким образом, было проанализировано около 2900 белорусских пословиц из четырех источников, методом сплошной выборки было выделено около 80 паремнологических единиц, в состав которых входит имя собственное и были сделаны следующие выводы:

- 1) наиболее активными онимами в современных белорусских паремиях являются следующие: *Базыль, Барыс, Беларусь, Варвара, Вільня, Ганна, Гаўрыла, Гірша, Грыгор, Грышка, Зміцер, Зося, Иван, Ілля, Іспас, Кіеў, Кузьма, Магамет, Магдалена, Макавей, Макар, Маруся, Масква, Мікіта, Мікола, Насця, Нёман, Пакроў, Паланея, Панцялей, Пётр, Платон, Полацк,*

Пятро/Пятрок, Пятроўна, Пятрусь, Рым, Саўка, Сенька, Сідар, Сцяпан, Фама, Халімон, Хомка, Хоўра, Юрый, Ямеля, Янка, Ярома/Яромка, Яўмень;

- 2) две паремии присутствуют во всех рассматриваемых нами источниках белорусской паремнологии: *Калі гара не ідзе да Магамета, Магамет ідзе да гары* и *Маскву не адразу пастроілі / Не адразу Вільню будавалі / Не за дзень Вільня будавалася (ставілася).*

При сопоставлении результатов, полученных в результате исследования пословичных единиц с именем собственным в чешской и белорусской паремнологии, было обнаружено, что в чешском паремийном фонде паремии с ономастическим компонентом составляют менее 1%, в белорусском около 2,6 %. Из 30 чешских пословиц с онимом следующие имеют пословичную параллель с онимом в белорусском языке:

чеш. Když nejde hora k Mohamedovi, musí jít Mohamed k hoře – *бел.* Калі гара не ідзе да Магамета, то Магамет ідзе да гары.

чеш. Všechny cesty vedou do Říma – *бел.* Усе дарогі вядуць у Рым.

чеш. Svatá Anna – chladno zrána – *бел.* Прызапашвае да Ганны зіма халодныя ранішнікі.

чеш. Ani Praha nebyla vystavěna za rok – *бел.* Маскву не адразу пастроілі.

В остальных случаях наблюдается отсутствие онима в пословице, например:

чеш. Jaká matka, taká Katka – *бел.* Якая матка, такое і дзіцятка.

чеш. Petr na Pavla, a Pavel na Havla – *бел.* Я яму пра абразы, ён мне пра гарбузы и др.

Обратимся к белорусским паремиям с компонентом-онимом. Из 80 белорусских паремий оним в чешской паремии имеют следующие:

бел. Калі гара не ідзе да Магамета, Магамет ідзе да гары – *чеш.* Když nejde hora k Mohamedovi, musí jít Mohamed k hoře.

бел. Не адразу Вільню будавалі – чеш. *Ani Praha nebyla vystavěna za rok.*

В остальных случаях не обнаружены онимы в пословице, например:

бел. А Васька слухае ды есць – чеш. *cp. Jedním uchem tam, druhým ven.*

бел. Па Саўку (Хомку, Юрку)шапка – чеш. *cp. Za málo peněz málo muzik.*

бел. Цярпі, Грышка, карчма блізка – чеш. *Trp, kozače, budeš atamanem* и др.

Вслед за В. А. Масловой мы считаем:

[...] важную роль в формировании стереотипов играет частота встречаемости определенных объектов, явлений в жизни людей, нередко выражающаяся в более продолжительных человеческих контактах именно с данными объектами по сравнению с другими, что и приводит к стереотипизации подобных объектов (Маслова 2010, с. 111).

Чешской пословице *Ani Praha nebyla vystavěna za rok* в белорусской паремиологии соответствует несколько вариантов:

Маскву не адразу пастроілі (Mrhačová 2017, № 2; Лепешаў, Якалцэвіч 2002, с. 260)

Не адразу Вільню будавалі / Не за дзень Вільня будавалася (ставілася) (Котова 2000, № 247; Котова, Боева 2019, с. 154, 163; Санько 1991, № 0203; Янкоўскі 1992, с. 223).

Не адразу Кіеў будован (Аксамітаў 2002, с. 154).

Как видно из приведённых примеров, в составе пословицы участвуют три топонима (*Масква, Вільня, Кіеў*). Эти топонимы входят в состав и других паремий:

Язык да Вільні/Кіева давядзе (Котова 2000, № 493; Котова, Боева 2019, с. 294)

Рабі пільна, то і будзе Вільня (Янкоўскі 1992, с. 95)

Крупі жорны пільна, то й будзе Вільня (Mrhačová 2017, № 670).

Таким образом *Масква, Вільня, Кіеў* являются типичными именами собственными в паремиологическом фонде белорусского языка.

9. Выводы

Итак, в результате нашего исследования было проанализировано 9864 пословиц в чешской (около 6960) и белорусской паремиологии (около 2900); были вычленены имена собственные, характерные для каждого языка; зафиксированы онимы, которые характерны для обеих лингвокультур. На основе этого можно сделать следующие выводы:

- полную эквивалентность имеет одна пословица: *Když nejde hora k Mohamedovi, musí jít Mohamed k hoře* – бел. *Калі гара не ідзе да Магамета, то Магамет ідзе да гары*;
- следующие пословицы имеют одинаковое значение: *Ani Praha nebyla vystavěna za rok* – бел. *Маскву не адразу пастроілі / Не адразу Вільню будавалі / Не за дзень Вільня будавалася (ставілася)*; *Svatá Anna – chladno zrána* – бел. *Прызанаівае да Ганны зіма халодныя раннянікі*; *Všechny cesty vedou do Říma* – бел. *Усе дарогі вядуць у Рым* (в рассматриваемых нами источниках последние две пословицы зафиксированы только в словаре Э. Мргачовой);
- типичными топонимами в белорусской паремиологии являются Масква, Вільня, Кіеў;
- в чешском паремийном фонде пословицы с ономастическим компонентом составляют менее 1% от общего количества рассмотренных пословиц, в белорусском – около 2,6 %.

Литература

- Bittnerová D., Schindler F., 2002, *Česká přísloví Soudobý stav konce 20. století*. Praha: Karolinum.
- Kotova M. Yu., Mushchinskaya V. V., Sergienko O. S., 2020, *East Slavonic proverbs with ethnonyms in the electronic dictionary of current proverbs*. In: *The European Proceedings of Social and Behavioral Sciences EpSBS. WUT 2020. 10th International Conference "Word, Utterance, Text: Cognitive, Pragmatic and Cultural Aspects"*, p. 748–757.
- Mrhačová E. a kol., 2017, *Východoslovanská přísloví a pořekadla v pohledu od češtiny*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- Sergienko O. S., 2019, *Main trends of the current research of Czech paremiology*. "Bohemistika", nr 1, s. 49–70.

Szutkowski T., 2009, *Jednostki paremiologiczne z komponentem onomastycznym w praktyce leksykograficznej* [в:] *Проблемы истории, филологии, культуры*, №2, Москва–Магнитогорск–Новосибирск, с. 33–37.

Аксамітаў А., 2002, *Прыказкі і прымаўкі*. Мінск: Беларуская навука.

Карский Е. Ф., 1916, *Белорусы*, т.3, Москва: Типо-литография Т-ва И. Н. Кушнеревъ и К^о.

Ковшова М. Л., 2019а, *Лингвокультурологический анализ идиом, загадок, пословиц и поговорок. Антропонимический код культуры*. Москва: Издательство ЛЕНАД.

Ковшова М. Л., 2019б, *Словарь собственных имён в русских загадках, пословицах, поговорках и идиомах*. Москва : Издательство ЛЕНАД.

Котова М. Ю., 2000, *Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями*. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета.

Котова М. Ю., 2010, *Лекции по сопоставительной славянской паремииологии. Учебное пособие для магистрантов*. Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского университета.

Котова М. Ю., Боева Н. Е., 2019, *Тетради паремнографа. Вып. 5. Белорусские пословичные параллели русских пословиц паремнологического минимума: учебное пособие для студентов*. Санкт-Петербург: Издательство ВВМ.

Котова М. Ю., Сергиенко О. С., 2013, *Тетради паремнографа. Вып. 2. Чешские пословичные параллели русских пословиц паремнологического минимума: учебное пособие для студентов*. Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского университета.

Лепешаў І. Я., Якалцэвіч М. А., 2002, *Слоўнік беларускіх прыказак*. Мінск: Беларуская навука.

Маслова В. А., 2010, *Лингвокультурология: учебное пособие для студентов*. Москва: Издательский центр Академия.

Мокиенко В. М. 2017, *Библеизмы в современной русской речи. Как их правильно понимать и употреблять*. Москва: Центрполиграф.

Носович И. И., 1874, *Сборник белорусских пословиц*. Санкт-Петербург. Online: <https://zapadrus.su/bibli/etnolib/140-q-q-1874.html>.

Санько З., 1991, *Малы Расейска-Беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем*. Online: https://szlachta.io.ua/s427092/zmicer_sanko_maly_raseyska-belaruski_slonik_prykazak_prymavak_i_frazem.

Сергиенко О. С., 2015, *Нормативность и вариантность чешских и словацких пословиц* [монография]. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет.

Фролова О. Е., 2007, *Мир, стоящий за текстом: Референциальные механизмы пословицы, анекдота, волшебной сказки и авторского повествовательного художественного текста*. Москва: Издательство ЛКИ.

Чарапко В. М., 2008, *Тапонімы ў «Сборнике белорусских пословиц» І. І. Насовіча і «Пословицах русского народа» У. І. Даля* [в:] *Спадчына Івана Насовіча і беларускае мовазнаўства* [Текст]. *Матэрыялы навуковых чытанняў, прысвечаных 220-годдзю з дня нараджэння Івана Іванавіча Насовіча*, 18.02.2008 г., Мінск.

Шур В. В., 2010, *Онім-этнонім Іван у творах мастацкай літаратуры і фальклору*, „Полымя” [Мінск] №12, с. 123–131.

Янкоўскі Ф., 1992, *Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы*. Мінск: Навука і тэхніка.

Яршэвіч А. Л., 2007, *Функцыянаванне ўласных імёнаў у складзе беларускіх фразеалагічных адзінак* [в:] *Мова – Літаратура – Культура* [Текст]. *Міжнародная V навук. канф.*, Мінск, 16–17 лістап. 2006 г., Мінск: Издательство Права і эканоміка, с. 251–253.

Axiologie koronavirových antipříslaví*

Keywords: Keywords: axiology, proverb, saying, Slavic paremiology, antiproverbs, anti-coronavirus proverbs

Klíčová slova: axiologie, přísloví, rčení, slovanská paremiologie, antipříslaví, anti-koronavirová přísloví

Abstract

The paper analyzes modern Czech proverbs that characterize the latest dramatic phenomenon of human life – the coronavirus pandemic and quarantine. Czech people speak reacts to this phenomenon with jokingly ironic antiproverbs, which become a kind of paremiological vaccine against Covid-19. For all the originality of such transformations, most of them are created on the basis of the Slavic and European paremiological fund. The article identifies the sources of coronavirus paremias, suggests their frequency, areal and axiological classification.

Studie analyzuje současná česká přísloví, která charakterizují nejnovější dramatický fenomén lidského života – pandemii a koronavirovou karanténu. Česká lidová mluva na tento fenomén reaguje vtipně ironickými antifrázemi, které se stávají jakousi paremiologickou vakcínou proti Covid-19. Přes veškerou originalitu těchto transformací je většina z nich vytvořena na základě slovanského a celoevropského paremiologického fondu. Článek identifikuje zdroje koronavirových parémií, navrhuje jejich frekvenci, plošnou a axiologickou klasifikaci.

Koronavirus, který náhle dopadl na lidstvo, se okamžitě projevil ve všech jazycích světa. A samozřejmě ani český jazyk nenechal tento

* Исследование выполнено за счет гранта Russian Science Foundation (проект №20-18-00091, реализуемый в Санкт-Петербургском государственном университете).

proces stranou. Již 4. května 2020 Ústav pro jazyk český Akademie věd v sekci Novinky nabídl čtenářům následující informaci:

Koronavirová hesla v *Akademickém slovníku současné češtiny*

Bez přehánění lze konstatovat, že pandemie Covid-19 změnila náš svět. Tým vznikajícího *Akademického slovníku současné češtiny* mimo abecedního pořadí lexikograficky zpracoval slova, se kterými se v důsledku nastalé situace setkáváme častěji než dříve, např. *izolace, koronavirus, pandemie, rouška, smrtelnost* (<http://ujc.cas.cz/sd/novinky/hlavni-stranka/200504-koronavirova-hesla.html>; dostupné: 4. 5. 2020).

A reakce lexikografů Ústavu pro jazyk český je pochopitelná: použitelnost jmenovaných termínů, z nichž některé byly zcela neznámé, se v okamžiku dramaticky zvýšila. A pro některá slova, která jsou v této „akademické“ sérii již dlouho známa, došlo k sémantické „reaktualizaci“. Slovo *rouška* je tedy ‘závoj’, podobně jako zastaralé, církevní *roucho* ‘oděv, roucha’, ‘závoj’ a používané hlavně jako součást ustálených výrazů *smuteční rouška* „smuteční fleur“, *být zahalen rouškou tajemství* „být neznámý, nepoznaný a (napínavě) záhadný“, *poodhrnout/poodhalit roušku něčeho* „zčásti poznatků, odhalit záhadu nebo tajemství něčeho a trochu to vysvětlit“ (SČF 1994, d. 3, s. 27). A nyní, když se stalo označení antivirové reality, která byla požadována během pandemie – protivirové masky, toto slovo se z výšek knižně poetického a frazeologického použití stalo frekvenčním symbolem epidemie, která zasáhla Českou republiku. A česká lidová řeč, známá svým někdy hrubším humorem, který ale stvrzuje život, reagovala na toto globální nebezpečí typicky českým způsobem. Slovo *rouška* přibilo Covid-19 k pranýři výsměchu v lidovém projevu ještě o týden dříve, než bylo zařazeno do seznamu slov aktivovaných akademickou lexikografií „v blízkosti nastalé situace“ – 29. dubna. Právě v tento den začal na Facebooku vítězný pochod antipříslaví, jejichž jádrem se toto slovo stalo. Stačí napsat heslo Lemurák.cz Facebook: *Česká lidová rčení, verze pro rok 2020 – 29. března*, aby každý uživatel internetu získal sbírku jádrného českého humoru, který smíchem uzdravuje hroznou chorobu, která letos zasáhla lidstvo.

Antipříslloví jako jeden z typů paremiologické variability svědčí o tom, že jsou tvořena hlavně na základě známých frekventovaných paremií. Proto každý rodilý mluvčí snadno rozpoznává takové prototypy obecně známé lidové moudrosti a dodává jim novou, aktualizovanou sémantiku a styl. A řada koronavirových přísloví a rčení je „nabroušená“ přesně na takových zaběhlé paremiie, které se běžně používají.

Ve zde nabízené analýze je proveden pokus o systematizaci charakteristických rysů těchto jednotek, postavených na jazykové hře s pandemickou realitou – *rouškou*.

1. Kvantitativní poměr antipříslloví a antirčení

1. Antipříslloví (17 z 21):

Tak dlouho se chodí s rouškou, až se tkanička utne.

S rouškou nejdál dojdeš.

Vlk se nažral a rouška zůstala celá.

Každý své roušky strýjcem.

Host do domu, roušku na hubu.

Rouška kvapná, málo platná.

Nechval roušky před večerem.

Kolik roušek máš, tolikrát jsi člověkem.

Rouška – půl zdraví.

Na každou roušku se někdy vaří voda.

Šité roušky nelétají na hubu.

Lepší rouška v hrsti, než respirátor na střeše.

Kdo chce roušku šít, nit si vždycky najde.

Koho chleba jíš, tomu roušku ušij.

Březen – za roušku vlezem, duben – ještě tam budem.

2. Antirčení (4 z 21):

Moje rouška sere mě, tvoje rouška sere tebe.

Co na roušce, to na jazyku.

Kouká, jak by mu ulítly roušky.

Pozdě roušku honiti.

Jak vidíme, antipříslloví kvantitativně pětkrát převládají nad antirčeními. To odpovídá funkčnímu zatížení dvou paremiologických

jednotek malého folklóru. Protože přísloví jsou úplné věty – maxima s didaktickým obsahem, pak samozřejmě sémantika antipříslloví je zaměřena právě na tento tradiční patriarchální didaktismus, což je snadno vidět při porovnání antipříslloví s jejich původním prototypem. Antirčení mají charakterologickou, hodnotící a expresivní funkci, která dává méně příležitostí k vytvoření „antikoronavirového účinku“ než přísloví.

První věta samozřejmě může šokovat osobu, která není zvyklá na hrubší rys lidového humoru. Ale za prvé, jak se říká, *Co je psáno, to je dáno*. A za druhé, tady nakonec bylo vulgární sloveso užito jako u J. Haška – ne v přímém, ale v přeneseném smyslu, což, jak se zdá, velmi přesně vyjadřuje postoj Čechů (stejně jako příslušníků dalších národů) k nutnosti a nevyhnutelnosti používání antivirové masky. Za třetí, tato věta dokonale kopíruje dialektiku přístupu lidí k nebezpečným a nepříjemným situacím – v nichž oba účastníci stejně trpí. A nejen trpí, ale také navzájem soucítí.

Tato první věta vyjádřena obecnou češtinou ve skutečnosti předchází celé paremiologické kaskádě zdravého humoru. Jeho lingvistická analýza je, jak se zdá, i přes poměrně malou sbírku materiálu, velmi příznačná, protože malý koronavirový folklór odráží jako zrcadlo hlavní trendy moderních českých přísloví a rčení: jejich frekvenci, jejich sémantické dominanty, intenzitu jejich variability a dokonce i jejich jazykovou genealogii. Ve skutečnosti všechna tato přísloví představují aktuální paremiologický žánr ve všech evropských jazycích – žánr tzv. *antipříslloví* (resp. *antirčení* – něm. *Antispruchwörter, verdrehte Weisheiten*, angl. *antiproverbs, twisted wisdom*), tj. transformy tradičních přísloví a rčení: za účelem smíchového efektu (Mieder 1998; Вальтер, Мокиенко 2005).

2. Identifikace zdroje antipříslloví – normativní (resp. „správné“) varianty

Většinu výše uvedených antipříslloví lze snadno dešifrovat pomocí identifikace jejich zdroje:

Moje rouška sere mě, tvoje rouška sere tebe
No comment. No identification

Tak dlouho se chodí s rouškou, až se tkanička utrhne
Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne

S rouškou nejdál dojdeš
S poctivostí nejdál dojdeš

Vlk se nažral a rouška zůstala celá
Aby se vlk nažral a koza zůstala celá

Každý své roušky strůjcem
Každý svého štěstí strůjcem

Host do domu, roušku na hubu
Host do domu, Bůh do domu

Rouška kvapná, málo platná
Dílo kvapné, málo platné; Práce kvapná, málo platná

Nechval roušky před večerem
Nechval dne před večerem

Co na roušce, to na jazyku
Co na srdci, to na jazyku

Kouká, jakby mu ulítly roušky
Kouká, jakby mu uletěly/ulítly včely

Kolik roušek máš, tolikrát jsi člověkem
Kolik jazyků znáš, tolikrát jsi člověkem

Škoda každé roušky, která padne vedle
Škoda každé rány, která padne vedle

Bez roušky do obchodu nelez
Bez peněz do obchodu nelez! Bez peněz do hospody nelez!

Pozdě roušku honit
Pozdě bycha honit

Rouška – půl zdraví
Čistota – půl zdraví

Na každou roušku se někdy vaří voda
Na každou svini se někdy (někde) vaří voda

Šité roušky nelétají na hubu
Pečení holubi nelétají samy do huby

Lepší rouška v hrsti, než respirátor na střeše
Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše

Kdo chce roušku šít, nit si vždycky najde
Kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde

Koho chleba jíš, tomu roušku ušij
Čí chleba jíš, toho píseň zpívej

Březen – za roušku vlezem, duben – ještě tam budem
Březen – za kamna vlezem, duben – ještě tam budem

Schopnost rozeznávat všechny tyto paremie v současné české řeči je nepopíratelná. Právě ona zabezpečuje humoristický účinek, který vyvolávají koronavirová antipříslloví a antirčení. V tom je vlastně jejich axiologická účinnost.

3. Charakteristika frekvence koronavirových paremií (resp. jejich paremiologických prototypů)

Nejdůležitějším ukazatelem použití paremií je jejich frekvence, tj. vstup do tzv. paremiologického minima nebo paremiologického optima (Čermák 2003, Мокиенко 2011, Ďurčo 2014, Meterc 2017). Významný výzkum v tomto směru provedli F. Schindler (1993), D. Bittnerová a F. Schindler (1997) a badatelská paremiologická skupina prof. M. Yu. Kotovové, která vydala několik *čísel Sešitů paremiografu* (*Tempadu napemiozpađa*), včetně českého materiálu (Котова, Сергиенко 2013). Tomuto problému věnovala odbornou monografii také O. S. Sergienko (Сергиенко 2015).

Podívejme se, jak koronavirové paremie a jejich prototypy vypadají z hlediska takových parametrických měření. Citujme pouze ta přísloví a rčení, která byla podle badatelů z Petrohradu zahrnuta mezi ty nejznámější (resp. nejfrekventovanější). Jak uvidíme, právě tyto jednotky tvoří „jádro“ koronavirové paremiologie.

Tak dlouho se chodí s rouškou, až se tkanička utrhne. < Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

Toto přísloví bylo poznáno většinou českých respondentů, přitom z 75 z 95 lidí to označilo jako aktuální variantu přísloví *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne*. Ostatní doplnili jeho první část *Tak dlouho se chodí ...* různými způsoby: ... *až se ucho utrhne* (7 resp.), ... *až se do řeky spadne* (1 resp.), ... *se džbánem do lesa, až se ucho utrhne* (1 resp.) aj. (Сергиенко 2015, s. 232).

S rouškou nejdál dojdeš. < S poctivostí nejdál dojdeš.

Toto přísloví bylo pouznáno většinou respondentů, přitom 96 v normativní formě a dvěma ve variantě *S poctivostí nejdál* a *S poctivostí nejdále dojdeš* (Сергиенко 2015, s. 229; Котова, Сергиенко 2013, s. 217).

Vlk se nažral a rouška zůstala celá. < Aby se vlk nažral a koza zůstala celá.

Toto přísloví bylo také zařazeno do seznamu nejznámějších českých přísloví: z 94 respondentů je poznalo ve variantě *Aby se vlk nažral a koza zůstala celá* – 84 resp. Další varianty ukazují tuto statistiku: ... *a koza byla celá* (2 resp.), ... *a koza musí zůstat celá* (1 resp.), *koza zůstala celá* (3 resp.), ... *musí sežrat kozu* (1 resp.) (Сергиенко 2015, s. 180)

Každý své roušky strůjcem. < Každý svého štěstí strůjcem.

Kvantitativně byla „palma vítězství“ použitelnosti tohoto přísloví rozdělena mezi dvě prakticky normativní možnosti: *Každý svého štěstí strůjce* (41 resp.) a *Každý svého štěstí strůjcem* (43 resp.). Další varianty byly distribuovány následovně: ... *času pán* (2 resp.), ... *času panem* (1 resp.), ... *osudu strůjce* (1 resp.), ... *osudu strůjcem* (5 resp.), ... *štěstí pánem* (1 resp.) (Сергиенко 2015, s. 199–201).

Rouška kvapná, málo platná. < Dilo kvapné, málo platné; Práce kvapná, málo platná.

Toto přísloví prokazuje výraznou invariabilitu, pokud jde o rozeznávání: 91 respondentů ho reprodukovalo ve formě *Dilo kvapné, málo platné* a jen jeden – ve variantě *Dilo kvapné, nic platné* (Сергиенко 2015, s. 190).

Nechval roušky před večerem < Nechval dne před večerem

Normativní variantu *Nechval dne před večerem* reprodukovalo 89 respondentů a po jedné originální variantě navrhli další 2 respondenti: *Nechval dne, kterého nedožiješ; Nechval dne před večerí* (Котова, Сергиенко 2013, s. 153). Očividně je už lze zařadit mezi antipřísloví.

Co na roušce, to na jazyku. < Co na srdci, to na jazyku.

Toto rčení je rekordmanem, pokud jde o rozpoznatelnost a frekvenci v normativní podobě: všech 98 respondentů to označilo jako variantu *Co na srdci, to na jazyku* (Сергиенко 2015, s. 184).

Pozdě roušku honiti. < Pozdě bycha honiti.

Téměř stejně vypadá gradace variantní identifikovatelnosti starého přísloví *Pozdě bycha honit* – 13 respondentů a *Pozdě bycha honiti* – 7 z celkového počtu 20 respondentů (Котова, Сергиенко 2013, s. 193–194).

Lepší rouška v hrsti, než respirátor na střeše. < Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše.

Toto přísloví vyvolalo v úzu množství variant. Kvantitativní převahu (z 98 respondentů) odhalili dva z nich, oba varianty jsou normativní: *Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše* (59 resp.) a *Lepší vrabec v hrsti, nežli holub na střeše* (21 resp.). Jiné varianty nejsou frekventované: *Lepší vrabec v...: ... hrsti než deset na střeše* (2 resp.), ... *hrsti než holub* (2 resp.), ... *hrsti než na střeše* (4 resp.), ... *hrsti než vrána na střeše* (1 resp.), ... *hrsti nežli orel na střeše* (1 resp.), ... *hrsti nežli vrabec na střeše* (2 resp.), ... *kapse než na střeše* (1 resp.), ... *kleci* (1 resp.), ... *kleci, nežli holub na střeše* (1 resp.) (Сергиенко 2015, s. 210–211). O. S. Sergienko nabízí komentáře k výsledkům svého

průzkumu a uvádí příklady transformace tohoto populárního přísloví, které se v českých médiích používá jako přísloví s politickou aktualizací, srov.: *Lepší Brabec v hrsti, než Zeman na stopě, Lepší Brabec v hrsti, než Mácha na střeše, Lepší Brabec v hrsti, než Pelta na střeše*. Tyto varianty již mají stejnou expresivní energii jako antipřísloví, které teď analyzujeme – *Lepší rouška v hrsti, než respirátor na střeše*.

Kdo chce roušku šít, nit si vždycky najde. < Kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde.

Zde je počet zcela běžných variant rozložen rovnoměrně: *Kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde* (23 resp.); *Kdo chce psa bít, hůl si najde* (19 resp.); *Kdo chce psa bít, hůl si vždy najde* (15 resp.); *Kdo chce psa bít, ten si hůl najde* (5 resp.); *Kdo chce psa bít, vždycky si hůl najde* (5 resp.); *Kdo chce psa bít, vždycky najde si hůl* (4 resp.); *Kdo chce psa bít, vždy si hůl najde* (2 resp.); *Kdo chce psa bít, vždycky si najde hůl* (2 resp.). Další varianty jsou po jedné: *Kdo chce psa bít, hůl vždycky najde* (1 resp.); ... *musí najít hůl* (1 resp.); ... *musí naň hůl vzít* (1 resp.); ... *ten si vždycky hůl najde* (1 resp.); ... *ten vždy hůl najde* (1 resp.) (Котова, Сергиенко 2013, s. 97–99).

Koho chleba jíš, tomu roušku ušij. < Čí chleba jíš, toho píseň zpívej.

Normativní varianta *Čí chleba jíš, toho píseň zpívej* reprodukovalo 42 respondentů. Další jsou periferní: *Čí chleba jíš, ten je tvým pánem* (1 resp.); ... *toho krajíc ukrajuj* (1 resp.); ... *toho píseň pěj* (1 resp.); ... *toho zpívej píseň* (1 resp.); *Čí chleba jíš, tou píseň zpívej* (1 resp.) (Котова, Сергиенко 2013, s. 37).

Jak vidíme, jedním z důležitých ukazatelů frekvence použití přísloví je jeho aktivní variabilita. Navíc normativní (nebo skoro normativní) verze téměř vždy dominuje kvantitativně. V tomto ohledu jsou uvedené koronavirová přísloví a rčení jednou z takových variantních řad se zvláště výrazným antipříslovním zatížením – zaměřují se na nálehavý problém, který znepokojuje lidstvo. Paremiologickým „jádrom“ je zde bezpochyby nejběžnější paremie, dobře známá českým mluvčím.

4. Charakteristika zdrojů koronavirových paremií

Povaha těchto zdrojů a jejich chronologické a geografické měřítko jsou odlišné a vyžadují zvláštní analýzu. Zvažme typické případy.

4.1. Přísloví obecněslovanského a obecněevropského charakteru

Tak dlouho se chodí s rouškou, až se tkanička utrhne. < Tak dlouho se chodí s džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

Přísloví v blízkých variantách je známo téměř všem slovanským jazykům:

bělor. Да пары збан ваду носіць; *pol.* Dopóty dzban wodę nosi, dopóki mu się ucho nie urwie; *rus.* Поводился кувшин по воду ходить, там ему и голову сломить; *srb.* Крчаг иде на воду док се не разбије; *sloven.* Dovtedy (Tak dlho) sa chodí s krčahom po vodu, kým sa nerozbije; *ukr.* Повадився кухоль по воду ходити, поки йому уху одламали; Доти глек воду носити, поки вухо увірветься; До часу глек (гличик, джбан) воду носити; *čes.* Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

M. Ju. Kotova uvádí tato přísloví ve svém slovníku (Котова 2000, s. 78–79) a porovnává je s angl. *The pitcher goes too often to the well*.

Toto přísloví pochází ze středověké, v českém jazyce bylo zaznamenáno již v roce 1652 (Srncova sbírka). V. Flajšhans je zaznamenává ve formě *Dotud se čbánek po vodu chodí, až mu sě ucho utrhne* a zdůrazňuje jeho obecně evropský původ: „Ze středolatského *ollula tam fertur ad aquam, quod fracta refertur*“. Uvádí přitom úctyhodný seznam jazyků, v nichž se užívá: angličtina, dánština, švédština, holandština, španělština, portugalština, italština, maďarština atd. Samozřejmě taky – ruština, ukrajinština (maloruština), chorvatština a polština (Flajšhans 1, s. 86).

Obecněevropské rozšíření má také antipřísloví *Lepší rouška v hrsti, než respirátor na střeše* < *Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše*. Různé jazyky se přitom liší názvy ptáků na jedné straně „vrabec“, „holub“, „straka“, a na straně druhé – „jeřáb“, „sokol“, „černý tetřev“,

„bažant“ a dokonce „zajíc“ (Котова 2000, s. 140–141; Мокиенко 2007):

bělor. Лепш варабей у руцэ, чым жураў у небе; *bulh.* Подобре сврака в рька, а не сокол в гора; *pol.* Lepszy wróbel w garści (ręku) niż gałąbki (sokół, ciętrzew, bażant) na sęku; *rus.* Лучше синица в руках, чем журавль в небе; *serb.* Боље врабац у руци, него голуб на грани (крову); Бољи је сврачак у руци, него соко у планини; *sloven.* Lepši vrabec v hrsti ako holub na streche; Lepši vrabec v hrsti ako zajac v chraсті; *ukr.* Лучче синиця в жмени, ніж журавель у небі; Краще сьогодні горобець, ніж завтра голубець; *čes.* Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše. Srovn. *angl.* A bird in the hand is worth two in the bush; *něm.* Lieber (besser) ein Spatz (den [ein] Sperling) in der Hand als die Taube auf dem Dach; *špan.* Más vale pájaro en mano que ciento (buitre) volando; *ital.* E meglio un fanello in gabbia che un falcone in campagna; *maďar.* Jobb ma egy veréb mint sem holnap egy tüzök; *lat.* Capta avis est melior, quam mille in gramine ruris apod.

Obecněslovanský a obecněevropský dosah má také antipříslloví *Každý své roušky strůjcem Každý svého štěstí strůjcem* (Котова 2000, s. 155):

bělor. Кожны свайго лесу каваль; *bulh.* Всеки е ковач на собственото си щастие; *pol.* Każdy jest kowalem swego losu; *rus.* Всяк своего счастья кузнец; *srb.* Свако је творац (ковач) своје среће; *sloven.* Každý je sám svojho šťastia kováč; Každý je kováčom svojho šťastia; Každý je strojcom svojho šťastia; *ukr.* Усяк свого щастя коваль; Усяк сам свою долю кує; *čes.* Každý je svého štěstí strůjcem. Srovn. *angl.* Every man is the architect of his own fortune; *něm.* Jeder ist seines Glückes Schmied; *dan.* Hver er aarsag til sin lykke; *špan.* Cada uno es forjador de su propio destino; *fr.* Chacun est l'artisan de sa fortune; *lat.* Fabrum quemque esse fortunae ajunt aj.

K této skupině také patří antipříslloví *Rouška – půl zdraví – Čistota – půl zdraví*. Je pravda, že ve variantě s komponentem *čistota* je přísloví doloženo v češtině a polštině (*Czystość to zdrowie* – NKP 1, s. 397) až od 20. století, ale její původní tvar – *Dobrá (veselá) mysl půl zdraví* byl zaznamenán už od 15. století. V Flajšhans jej definuje jako obecněevropský biblismus: „Biblického původu..., pak obecně evropské: angl., franc., něm.: *Frölich Gemüt gibt gesundes Geblüt*, slck. – *Veselá mysel' polovica zdravia*“ (Flajšhans 1, s. 1063).

Ke změně v základní variantě došlo také u jiného obecněevropského antipříslloví – *Šité roušky nelétají na hubu Nelétají pečení holubi*

zadarmo do huby. Podle názoru V. Flajšhanse, toto přísloví bylo převzato v r. 1561 ve formě *Pečené kuře v ústa neletí z něm. Es soll ihm ein gebraten Huhn ins Maul fliegen* (Flajšhans 1, s. 707) a později se užívalo ve variantách *Žádnému pečený vrabec (holub, pták) do huby (úst) nevětí*. K posledním variantám jsou V. Flajšhanssem uvedeny německá a francouzská paralela (s komponentou *vlaštovka*): něm. *Die gebratenen Tauben fliegen ihm ins Maul*; fr. *Les alouette lui tombent toutes rôies dans le bec* (Flajšhans 2, s. 813). Není obtížné najít paralely i v dalších evropských jazycích: holl. *Gebrude duiven vliegen niet door de lucht*; lat. *Non contingit ignavis praeda, nulli per ventos assa columba venit*; *Non volat in buccas assa columba tuas*; *Nulli per ventos assa columba venit*; maďar. *Senki szájában nem repül a sült galamb* apod.

K paremiologickým evropeismům (možná převzatým češtinou z němčiny) patří také antipříslloví *Koho chleba jíš, tomu roušku ušij – Či chleba jíš, toho píseň zpívej*. V. Flajšhans jej ze slovanských jazyků označuje pouze ve slovenštině a polštině, v češtině je známé od XV. stol., podle jeho názoru pochází z němčiny: *Wessen Brod ich esse, dessen Lied ich singe* (Flajšhans 2, s. 151–152). Srovn. fr. *Celui louer devons de qui le pain mangeons*; holl. *Wiens brood ik eet, wiens woord ik spreek*; špan. *Quien paga manda*; ital. *Dammi pane, e dimmi cane*; lat. *Cujus edis panes, illius et adspice nutum*; maďar. *A kinek szekere farkán ülsz, annak nótáját fűjjad*.

Je možné, že do stejné obecněevropské skupiny patří také antipříslloví. *Kolik roušek máš, tolikrát jsi člověkem – Kolik jazyků znáš, tolikrát jsi člověkem*. Přitom paralely, které známe, jsou sporadické: slov. *Kol'ko reči vieš, toľkokrát si človekom*; něm. *Wie viele Sprachen du sprichst, sooft mal bist du Mensch*; řec. *όσες γλώσσες ζέρεις, τόσες φορές άνθρωπος είσαι*.

4.2. Příslloví se slovanskými paralelami

Významné místo v české „koronavirové sbírce“ zaujímají také slovanské paralely. Takové je antipříslloví *Vlk se nažral a rouška zůstala*

celá Aby se vlk nažral a koza zůstala celá. Je známa (Котова 2000, s. 32) v bělor. *І воўк сыты, і козы цэлыя*; bulh. *І вълка сит, и агнето цяло*; pol. *I wilk syty, i owca cala*; rus. *И волки сыты, и овцы целы*; srb. *И вуци сити, и овце на броју*; sloven. *I vlk je sýty i ovca zostala celá*; ukr. *І вовки ситі, і кози цілі*; češ. *Aby se vlk nažral a koza zůstala celá; Tak sud' každého, at' jest vlk syt a koza celá.*

V češtině je přísloví zaznamenáno od XV. století v podobě *Ať jsou vlci syti a kozy celé* v různých variantách. V. Flajšhans uvádí polskou paralelu *I wilk syty, i baran cely* a zdůrazňuje, že ze slovanských zdrojů (nejspíše z češtiny – pozn. V.M., T.N.) toto rčení bylo převzato také němčinou: *Der Wolf satt wird und das Schaf verschont (ungefressen) bleibt.* (Flajšhans 2, s. 774–775).

Slovanský areál (Котова 2000, s. 159) má také antipřísloví *Co na roušce, to na jazyku – Co na srdci, to na jazyku*: bulh. *Каквото му е на сърцето, това му е и на езика; Каквото му е на устата, таквот му е и на сърцето*; pol. *Co na sercu, to i na języku*; srb. *Што на уму, то на друму*; sloven. *Čo na srdci, to na jazyku*; češ. *Co na srdci, to na jazyku*. V. Flajšhans je v češtině zachytil v r. 1410 a uvedl paralely v polštině a slovenštině.

Několik antipřísloví má pouze západoslovanský areál (Котова 2000, s. 172):

čes. Nechval roušky před večerem. < Nechval dne před večerem.

pol. Nie chwal (Nie chwalmy) dnia przed zachodem słońca.

sloven. Nechvál deň pred večerom.

čes. Kdo chce roušku šít, nit si vždycky najde. < Kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde:

pol. Kto chce psa uderzyć, ten zawsze kij znajdzie.

sloven. Kto chce psa biť, palicu si najde.

4.3. Přísloví vypůjčená z konkrétního slovanského jazyka

Paremiologické výpůjčky tohoto druhu zanechaly v české koronavirové sbírce pouze jednu stopu – *Host do domu, roušku na hubu* *Host do domu, Bůh do domu*. Fr. Lad. Čelakovský považoval toto přísloví za česko-polské, uváděl pol. *Gość w dom, Bóg w dom* a nabízel takový

komentář: *Host nese požehnání, radost* (Čelakovský 1949, s. 498). Podle názoru V. Flajšhansse však je to nepropíratelný polonismus (Flajšhans 1, s. 318). Srov. rus. *Гость в дом, а Бог в доме; Гость в доме – Бог в доме; Гость – посланец Божий.*

4.4. Česká přísloví

Jak se dalo očekávat, většina z antipřísloví (8 z celkového počtu) je vytvořeno na vlastním českém jazykovém základě. Několik přísloví z koronavirového seriálu je ryze českých:

S rouškou nejdál dojdeš. < S poctivostí nejdál dojdeš.

Přísloví *S poctivostí nejdál se dojde* registruje F. L. Čelakovský ve svém *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích* (1949, s. 34), i když přitom uvádí chorvatskou a německou paralelu *Kar je pošteno, nardalje terpi a Ehrlich währt am längsten*. Je však snadno vidět, že jejich strukturně-sémantický model je odlišný od odpovídajícího českého modelu.

Rouška kvapná, málo platná. < Dílo kvapné, málo platné; Práce kvapná, málo platná.

Jedinečnost tohoto českého přísloví je snadno odhalitelná ve srovnání s jinými slovanskými (Котова 2000, 88), jako rus. *Поспешишь – людей насмешишь*; bulh. *Бърза работа два пъти работа*; pol. *Co nagle, to po diable*; srb. *Брзо је кучо*; sloven. *Náhliová robota nebýva dobrá*; ukr. *Швидка робота, як нагла смерть* nebo angl. *Haste makes waste*.

Kde se rouška vaří, tam se dobře daří. < Kde se pivo vaří, tam se dobře daří.

Originalita tohoto českého přísloví nevyžaduje dokazování. A to nejen proto, že se spoléhá na dobře známou pověst kvalitního českého piva, ale také na folklórní píseň: snad žádný národ nemá takový chvalozpěv na pivo, jaká zní v této oblíbené lidové písničce.

Kouká, jak by mu ulitly roušky. < Kouká, jak by mu (jako když mu) uletěly ulitly včely.

Slovník, který redigoval F. Čermák a kol., charakterizuje toto originální rčení, které nemá shodné paralely v jiných jazycích, následně:

[...] v reakci na sdělení, zjištění, které nechápe, neumí si vysvětlit nebo které nečekal: tváří se velmi udiveně, zaraženě popř. nejistě a váhavě, příp. zklamaně (SČF 1983, s. 374).

Škoda každé roušky, která padne vedle. < Škoda každé rány, která padne vedle.

Toto patriarchální přísloví doporučující tělesný trest provinilým dětem je známé v Čechách a na Moravě. V moderních médiích a na internetu přirozeně vyvolává aktivní diskuse s obránci lidských práv a příznivci humánních forem vzdělávání.

Bez roušky do obchodu nelez. < Bez peněz do obchodu nelez! Bez peněz do hospody nelez!

Tato paremie je svérázným doporučením drobných obchodníků zákazníkům. Jeho originalita je podporována polorytmickým souzvukem peněz – nelez, který se však v koronavirové variantě ztrácí.

Na každou roušku se někdy vaří voda. < Na každou svini se někdy (někde) vaří voda.

Obraz tohoto českého přísloví je průhledný, stejně jako jeho „varovná“ sémantika. Jeho původ je vlastně český, stejně jako u podobné lidové paremie *Na každou svini se najde řezník*.

Pozdě roušku honiti. < Pozdě bycha honiti.

Toto je jedno z nejstarších a velmi populárních ryze českých rčení vytvořených jazykovou hříčkou. V. Flajšhans jej zaznamenal v roce 1561 (Flajšhans 1, s. 59) s tím, že si ho z češtiny vypůjčili i Slováci.

Březen – za roušku vlezem, duben – ještě tam budem. < Březen – za kamna vlezem, duben – ještě tam budem.

Tuto staročeskou pranostiku reprodukuje také moderní internet: *Březen – za kamna vlezem, duben – ještě tam budem* (<http://kalendar.najdise.cz/pranostika-915/brezen-za-kamna-vlezem;-duben-jeste-tam-budem>).

5. Jazykový obraz světa v koronavirových paremiích

Rekonstrukce jazykového obrazu světa za posledních třicet let se stala jednou z nejoblíbenějších oblastí lingvistiky díky teoretickému impulsu A. Wierzbické (Wierzbicka 1992; Вержбицкая 1996) a dílům mnoha frazeologů, zejména následovníků V. N. Teliové (Телия 1996). Je známo, že praotcem koncepce obrazu světa byl J. A. Komenský, který svou knihu v polovině 17. století pojmenoval *Orbis Sensualium Pictus* (Comenius 1657). Navíc se tato myšlenka z velké části zrodila z nadšení „Učitele národů“ českou paremiologií. Ve své sbírce *Moudrost starých Čechů, za zrcadlo vystavenou potomkům* J. A. Komenský (1901) roztřídil česká přísloví a rčení přesně podle principu „obrázků“: Přísloví od oblohy vzata. Od času. Od místa. Od povětří a větru. Od vody, studnic, řek, moře. Od země, rovin, hor. Od kamení atd. Zdá se, že pokud by se velký český a slovenský osvícenec seznámil se zde analyzovanou sbírkou české koronavirové paremiologie, zřídil by pro ně speciální tematickou skupinu: *Od roušky ...*

Jak tedy tento „rouškový *Orbis pictus*“, který se nečekaně vynořil z pandemie, vypadá před rodilým mluvčím a milovníkem českého jazyka po předloženém komplexním paremiologickém dekódování? Jaké koncepty dominují tomuto obrazu? Jaké kognitivní významy tento obraz ztělesňuje? Jaké axiologické potence v sobě akumuluje?

Zkusme je lapidárně charakterizovat.

Křehkost roušky po jejím delším (opakovaném) použití: *Tak dlouho se chodí s rouškou, až se tkanička utne*.

Spolehlivost roušky a nutnost jejího použití pro prevenci a ochranu před infekcí: *S rouškou nejdál dojdeš*.

Rouška může být trvanlivější a odolnější než osoba, která ji zapomeneme použít a nakazí se koronavirem: *Vlk se nažral a rouška zůstala celá*.

Nutnost používat nebo nepoužívat roušku určuje každá osoba sama: *Každý své roušky strůjcem.*

Režim vzdálenosti musí být přísně dodržován. I když k vám přijdou hosté – okamžitě si nasadte roušku: *Host do domu, roušku na hubu.*

Rouška by se měla nosit velmi opatrně a šetrně – jinak z ní nebude mít žádný ochranný účinek: *Rouška kvapná, málo platná.*

Nespoléhejte se zcela na antivirový účinek roušky: její pozitivní účinek lze vyhodnotit až po určité době: *Nechval roušky před večerem.*

Virus v nesprávně použité roušce se může rozšířit na ústní sliznici: *Co na roušce, to na jazyku.*

Osoba má na tváři takový výraz, jako by před koronavirem náhle cítila bez roušky naprostou nejistotu a bezbrannost: *Kouká, jakby mu ulítly roušky.*

Ti, kteří se zásobují správným množstvím roušek, mají šanci vyhnout se koronaviru: *Kolik roušek máš, tolikrát jsi člověkem.*

Je nutné nejen chránit každou roušku, ale také ji nasazovat na obličej, aby mohla vykonávat antivirovou funkci: *Škoda každé roušky, která padne vedle.*

Nejpřísnější zákaz objevovat se v obchodech a jiných veřejných místech bez roušky: *Bez roušky do obchodu nelez.*

Pokud jste již infikováni koronavirem, nepotřebujete roušku – musíte ji mít včas: *Pozdě roušku honiti.*

Používání roušek je jednou z nejdůležitějších podmínek pro zachování zdraví: *Rouška – půl zdraví.*

Dříve nebo později objeví lékaři vakcínu proti koronaviru a lidstvo se s tím vypořádá: *Na každou roušku se někdy vaří voda.*

Nikdo vám nepřinese hotové roušky – musíte se o ně sami postarat: *Šité roušky nelétají na hubu.*

Není-li k dispozici žádný respirátor, pak je dokonce jednoduchá rouška/maska je dobrou pomocí proti koronaviru: *Lepší rouška v hrsti, než respirátor na střeše.*

Pokud si opravdu chcete opatřit roušku, můžete si ji šít sami: *Kdo chce roušku šít, nit si vždycky najde.*

Poskytněte svým blízkým a těm, kteří vám zabezpečují existenci, roušky a další prostředky ochrany proti koronaviru: *Koho chleba jíš, tomu roušku ušij.*

Prognóza: pandemie nekončí ani v dubnu ani v květnu: *Březen – za roušku vlezem, duben – ještě tam budem.*

Jazykový obraz světa nakreslený analyzovanými antipřísllovími zcela odpovídá postoji rodilých mluvčích k pandemii. Budeme-li parafrázovat název slavné sbírky J. A. Komenského *Moudrost starých Čechů, za zrcadlo vystavená potomkům*, lze nazvat takovou malou sbírku paremií „Koronavirová moudrost nových Čechů, za zrcadlo vystavená potomkům”. Jazykový obraz, nakreslený analyzovanými antipřísllovími, je plně v souladu s postojem rodilých mluvčích k pandemii. Odráží dominantní koncepty hodnocení koronaviru a prostředky k jeho potírání: nebezpečí pro lidský život, podmínky ochrany proti infekci, nutnost preventivních opatření a přísné dodržování doporučených nápravných opatření, výzvu k nezávislosti a iniciativu k prevenci nemoci, přesvědčení, že lidstvo porazí nemoci, i když doba tohoto vítězství je stále ještě nejistá.

Nakonec do tohoto harmonického obrazu zapadá emocionální prohlášení vyjádřené první, byť vulgární českou frází, která nevyžaduje komentář. Ano, opravdu: *Moje rouška, tvoje rouška* a další roušky celé lidstvo *smrtelně omrzely*. Chceme ale věřit, že je to paremiologický „smích skrze slzy”, jenž se již stal vakcínou, která pomůže vyléčit nás všechny z této těžké, ale přece jenom vyléčitelné nemoci.

Literatura

- Bittnerová Dana, Schindler Franz, 1997, *Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století*. Praha: Karolinum.
- Comenius Johan Amos, 1657, *Orbis Sensualium Pictus*. Levoča.
- Čelakovský Ladislav, 1949, *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Uspořádal a vydal František Lad. Čelakovský. Praha: Vyšehrad.
- Čermák František, 2003, *Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence, Flut von Texten – Vielvalt der Kulturen. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie*, Hrsgb. H. Burger, A. Häcki Buhofer, G. Greciano, Schneider Verlag Hohengehren, s. 15–31.

- Đurčo Peter, 2014 Empirical Research and Paremiological Minimum, Hrisztova-Cotthardt, Hrisztalina, Varga, Melita Aleksa (ed.). Introduction to Paremiology. A Comprehensive Guide to Proverb Studies. Warszawa: Versita, s. 183–305.
- Flajšhans Václav, 1911–1913, *Česká přísloví. Sbirka přísloví, přípovědek a pořekadel lidu Českého v Cechách, na Moravě a v Slezsku*. Díl I. *Prísloví staročeská*. Díl I (A–N), díl II (O–Ru). Praha.
- Flajšhans Václav, 2013, *Česká přísloví. Sbirka přísloví, přípovědek a pořekadel lidu Českého v Cechách, na Moravě a v Slezsku*. Díl I. *Prísloví staročeská*. Díl I (A–N), díl II (O–Ru). 2., rozšířené vydání. Předmluva V. Mokienko, komentáře V. Mokienko, L. Stěpanova. Editors V. Mokienko, L. Stěpanova. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Komenský Jan Amos, 1901, *Moudrost starých Čechů, za zrcadlo vystavěna potomkům*. Z rukopisu Lesenského, [in:] *Spisy Jana Amosa Komenského*. Vydal Jan Novák. Číslo 2. Praha.
- Meterc Matej, 2017, *Paremiološki optimum : najboli poznani in pogosti pregovori ter sorodni paremije v slovenščini* (= Sbirka Lingua Slovenica, ISSN 1855–9425; 10). – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mieder Wolfgang, 1998, *Verdrehte Weisheiten: Antisprichwörter aus Literatur und Medien*. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, 1969–1978, red. J. Krzyżanowski, t. 1–4. Warszawa.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. 1983, red. Fr. Čermák, J. Hronek, J. Machač. Praha: Academia.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*. 1994, red. F. Čermák, J. Hronek, J. Machač. Praha: Academia.
- Schindler Franz, 1993, *Sprichwort im heutigen Tschechischen. Empirische Untersuchungen und semantische Beschreibung*. (= Specimina Philologiae Slavicae. Hsrg. von Olexa Gorbatsch, Gerd Freidhof und Peter Kosta. – Supplementband 35). München: Verlag Otto Sagner.
- Wierzbicka Anna. 1992, *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford University Press.
- Вальтер Х., Мокиенко В. М. 2005, *Антипословицы русского народа*. СПб.: Издательский Дом «Нева».
- Вержицкая Анна, 1996, *Язык, культура, познание*. Отв. редактор и составитель М.А. Кронгауз. Вступительная статья Е. В. Падучевой. М.: «Русские словари».
- Котова М. Ю., 2000, *Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями* / Под ред. П. А. Дмитриева. СПб.: изд-во СПбГУ.

- Котова М. Ю., Сергиенко О.С. 2013, *Тетради паремнографа. Выпуск 2. Чешские пословичные параллели русских пословиц паремнологического минимума*. Учебное пособие для студентов / Под ред. М. Ю. Котовой. СПб.: Филологический факультет СПбГУ.
- Мокиенко В. М., 2007, *Синица в руках или журавль в небе? (К проблеме оппозиции «Имплицитность – эксплицитность») // Frazeologické štúdie V. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii*. Editori Dana Baláková, Peter Ďurčo. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, filozofická fakulta, s. 161–170.
- Мокиенко В. М., 2011, *Паремнологический минимум и паремнологические максимы современной русской жизни // Слова. Концепты. Мифы. К 60-летию Анатолия Фёдоровича Журавлёва* / Отв. ред. Г.К. Венедиктов. М.: «Индрик», с. 218–231.
- Сергиенко О.С., 2015, *Нормативность и вариантность чешских и словацких пословиц*: [монография] / О.С. Сергиенко. СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т.
- Телия В. Н., 1996, *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. – М.: Школа «Языки русской культуры».

ZE ZJAWISK WSPÓLCZESNEGO JĘZYKA CZESKIEGO

Milan HRDLIČKA

DOI: 10.14746/bo.2021.1.7

Západočeská univerzita v Plzni

Spočítal ty peníze jen od oka

Keywords: adverb, adverbial phrase, meaning, linguodidactics, Czech for foreigners, preposition

Klíčová slova: příslovce, příslovečná spřežka, význam, lingvodidaktika, čeština pro cizince, předložka

Abstract

Adverbial phrases are an intermediate category between grammar and vocabulary; they are phraseological. They are a collocation formed by a synsemantic word (a preposition) and a semantic word. Such collocation has usually a new meaning, which very often fully differs from the original meaning and its isolated components. Classes for intermediate and advanced foreign students of Czech shall focus on adverbial phrases in greater details.

Príslovečné spřežky se vyznačují jednak pozicí na pomezí mluvnické a slovní zásoby, jednak frazeologizovanou povahou. Jejich základem bývá spojení slova neplnovýznamového (předložky) s plnovýznamovým. Nově vzniklé spojení nabývá zpravidla jiného významu, mnohdy zcela odlišného od původního významu jeho jednotlivých izolovaných komponentů. Ve výuce pokročilejších zahraničních bohemistů by měla být věnována příslovečným spřežkám větší pozornost.

Z perspektivy akvizice češtiny pro cizince se příslovečné spřežky jeví jako kapitola doposud opomíjená. Přestože jejich znalost, byť jen pasivní, řadí nerodilého mluvčího češtiny v rámci úrovně komunikační kompetence již mezi pokročilejší jinojazyčné uživatele češtiny, nedomníváme se, že k jejich přehlížení a nedostatečnému lingvodidaktickému zpracování dochází právem. Uslyší-li zahraniční bohemista bez předchozího bližšího výkladu výpověď obsahující příslovečnou spřežku, např. *Spočítal ty peníze jen od oka* (což znamená „spočítal ty peníze jen přibližně“), nebude ji s největší pravděpodobností náležitým způsobem interpretovat, patrně jí správně neporozumí.

Príslovečné spřežky vystupující v komunikaci v roli příslovce se vyznačují jednak situovaností na pomezí mluvnické a lexikální, jednak frazeologizovanou podstatou. Jejich základem obvykle (nikoliv však vždy a zákonitě) bývá spojení slova synsemantického (prepozice) s autosémantickým, často se substantivem, někdy i rozvitým: *pohřchu, svrchu, nadosmrti* apod. Situace ovšem může být ještě pestřejší, neboť se může rovněž jednat o ustrnulé tvary jmen v prostých pádech – *rázem, dilem, bokem*, blíže M. Čechová a kol. (2011, s. 98). Nově vzniklé spojení pak mnohdy nabývá jiného významu, často diametrálně odlišného od primárního významu jednotlivých izolovaných komponentů, což se může snadno stát zdrojem nedorozumění, resp. neporozumění.

Jakým způsobem bývají příslovečné spřežky vymezovány? Lze konstatovat, že je současná lingvistická bohemistika chápe velmi široce, v zásadě jako jakýkoliv výraz, který ve výpovědi plní funkci příslovečného určení. Za příslovečnou spřežku se proto dnes zpravidla považují:

1. Ustrnulé (proste i předložkové) tvary různých slovních druhů, a sice substantiv (*kvapem, naoko, z paměti, zbrusu, vcelku, mimochodem, nadmíru, nadobro*), jmenových tvarů adjektiv (*doleva, nalevo, vlevo, nalačno, naplno*), zájmen (*přítom, potom, zatím, vtom; tentam*; *pro co – proč, za co – zač, na co – nač, o co – oč*), číslovek (*ostošest, najednou, pojednou, dvakrát* – ve významu „moc“: *Není dvakrát chytrý; Nebyl zrovna dvakrát rád, že nás tam potkal*), příslovce (*nakrásně, načerno*) i sloves, a to přechodníků (*leže, kleče*), popř. jejich spojení s prepozicí (*vleže, vsedě*).
- Některé se nadto mohou skládat z více různorodých komponentů (*namouduši, napřesrok, zbůhdarma, zčistajasna, zničehonic, odnepaměti, nabíledni, nadosmrti, nanečisto, naneštětí* aj.);
2. Frazémy: *zuby nehty, hlava nehlava, den co den, křížem krážem, horem dolem, rukama nohama, volky nevolky*;
3. Ustrnulé podoby vět: *jak se patří, buhvíjak, co nevidět, jakbysmet, děj se co děj, stůj co stůj, chtě nechtě, cobydup* (Karlík, Nekula, Rusínová a kol. 1995, s. 438 aj.).

Z pohledu rodilého mluvčího češtiny se v současných mluvnicích českého jazyka vesměs pojednává pouze o otázkách pravopisných, tedy o náležité ortografii těchto ustálených, resp. ustrnulých spojení: *na horu x nahoru, ku příkladu x kupříkladu, za prvé x zaprvé, k večeru x kvečeru, na vrch x navrch* aj. Bližšího komentáře není většinou třeba: jejich význam ve výpovědi je mu totiž dostatečně znám.

Docela jinak však mohou danou situaci vnímat mluvčí nerodilí, a to i s dosti pokročilou úrovní komunikační kompetence v češtině. Význam podobných spojení jim v řečové praxi může unikat. Podotýkáme však, že náležitá interpretace řečového významu příslovečné spřežky nemusí být nutně problémová za všech okolností, srov. následující výpovědi: *Neopatrný turista byl zabit bleskem* (substantivum) x *Všechny ty požadované podklady dodali skutečně bleskem* (= bleskově, pohotově, mimořádně

rychle). Ustrnulý obrazný příměr (spřežka) v tomto případě uchovává sémantiku původního výrazu, jeho komunikační vyznění je zřejmé, snadno interpretovatelné, srov. také analogické *Z ticha se ozvalo nějaké zapraskání* x *Bud' už konečně chvíli zti-cha!* (= mlč).

V důsledku výše naznačeného širokého pojmání příslovečných spřežek jich v současné češtině nacházíme velké množství. Uvedeme pro ilustraci několik vybraných případů, které poukazují na zmiňované rozdíly a na větší či menší posuny významu.

Do slova „slezký“ doplnil chybějící s. x Byla to *doslova* hrůza. (= jedním slovem, prostě), Ten text nesmíš překládat *doslova*. (= otrocky, mechanicky);

Vlak dnes naštěstí přijel *na čas*. x To je celý on, už zase si dává *načas!* (= jde pozdě, nechává na sebe čekat);

Na oko si přiložila studený obklad. x Celou situaci řešili jen tak *naoko*. (= v podstatě ji neřešili, chtěli vzbudit falešné zdání jejího řešení);

Chtěl už všechno nářadí uklidit, ohlížel se tedy logicky i *po lopatě*. x Pokusili se mu to vyložit *polopatě*. (= „polopaticky“, jasně, srozumitelně, elementárním způsobem);

Za své kolegy ručím. x Všechny jeho plány vzaly bohužel *zasvé*. (= nerealizovaly se);

Bůh ví (Bůhví), jak se mu to podařilo. x Nebyl *bůhvíjak* zábavný. (= moc, příliš);

Co se asi *za tím* jejich návrhem skrývá? x Jděte na nákup a já tu *zatím* uklidím. (= během vaší nepřítomnosti);

Špinavou podlahu vydrhli opravdu *do čista*. x On se snad *dočista* zbláznil! (= úplně);

Závěrem konstatujeme následující: užívání příslovečných spřežek je – jak se zdá – především záležitostí jinojazyčných mluvčích s pokročilejší znalostí češtiny (od úrovně B2 včetně podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky). Z lingvodidaktické perspektivy češtiny pro cizince se jako důležitá jeví náležitá prezentace reprezentativních příkladů s vysokou četností výskytu, jejich srozumitelný výklad a dostatečné procvičení. Přestože se v případě spřežek nejedná o oblast klíčovou, nemáme rozhodně co do činění s kapitolou zcela marginální.

Literatura

- Blatná R., 1990, *Binominály typu „techtle mechtle“ v češtině, ruštině a angličtině*, „Slavia“ 59, s. 169–182.
Čechová M. a kol., 2011, *Čeština – řeč a jazyk*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
Hrdlička M., 2015, *Vo vobecný češtině a jiné příběhy*, Praha: Karolinum.
Karlík P., Nekula M., Rusínová Z. a kol., 1995, *Příruční mluvnice češtiny*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Jiří ZEMAN

Univerzita Hradec Králové

DOI: 10.14746/bo.2021.1.8

Ty jo, to seš dobrá!

Kladné hodnocení lidských vlastností, znalostí, dovedností a schopností a jejich výsledku patří k častým strategiím ve veřejné i soukromé komunikaci. Jejich fungování však česká lingvistika zatím větší pozornost nevěnovala. Dosavadní výzkumy se opíraly hlavně o dotazníky a soustředily se na verbální vyjádření tohoto specifického typu komunikační strategie. Také jeho pojmenování je různé: setkáváme se s výrazy pochvala, chvála, lichotka, poklona, ocenění, projev obdivu, projev uznání apod.

Recenzovaná publikace¹ preferuje termín *kompliment*. Slovníky současné češtiny označují tento výraz jako slovo zastaralé a expresivní a význam vymezují synonymy poklona, lichotka, popř. dalšími výrazy. Vzniká však otázka, zda uvedená pojmenování nejsou jen částečná synonyma a zda způsoby ocenění komunikačního partnera a jejich různá vyjádření neoznačují odlišné komunikační strategie. Autorka užívá výraz *kompliment* jako zastřešující termín pro vyjádření úcty komunikačnímu partnerovi.

Publikace má 11 různě obsáhlých kapitol. Teoretická část (kapitoly 1–4) uvádí čtenáře do problematiky studia komplimentů. V úvodu definuje – v návaznosti na některé zahraniční práce² – kompliment jako vyjádření pozitivního hodnocení určeného komunikačnímu partnerovi, který je přítomen v dané komunikační situaci a podle mluvčího si zaslouhuje být kladně ohodnocen. Předmětem/jevem komplimentu může být tedy cokoli, co naplňuje podmínku pozitivního hodnocení.

Jak ukazují některé zahraniční publikace (Hickey, Stewart 2005), kompliment je považován za jednu ze zdvořilostních strategií, jejímž cílem je ohodnotit komunikačního partnera poukázáním na jeho kvality. Proto autorka začleňuje komplimenty do širšího kontextu zdvořilosti na základě Leechových zdvořilostních maxim a teorie zachování „tváře“.³ Kompliment považuje za jeden ze zdvořilostních typů.

¹ Klára Dvořáková: *Ty jo, to seš dobrá! Jak se skládají komplimenty v češtině*. Praha: Academia, 2017, 280 s. ISBN: 978-80-200-2704-7.

² Připomeňme alespoň monografii o komplimentech v němčině A. Glatové 2005.

³ Viz blíže heslo zdvořilost in Karlík, Nekula, Pleskalová 2016, s. 2108–2112.

Součástí teoretické části je dále stručný přehled metodologických přístupů, které byly v minulosti aplikovány při výzkumu komplimentů u nás i v zahraničí. Vedle dotazníků autorka poukazuje na etnografický přístup či korpusový výzkum. Rozhodla se pro využití konverzační analýzy, což jí umožňuje popsat komplimenty a reakce na ně v autentické interakci. V centru její pozornosti jsou sekvenční a situační kontext komplimentů a jejich komunikační funkce. Tento metodologický přístup zatím v české lingvistice uplatněn nebyl.

Recenzovaná publikace vychází z rozsáhlého audiovizuálního materiálu získaného v přátelských a rodinných návštěvách,⁴ tedy v soukromé komunikaci (kapitoly 5 a 6). Vizualní záznamy umožňují zaznamenat také neverbální vyjádření komplimentů, popř. reakci na ně. Transkripty – detailně vypracované podle pravidel konverzační analýzy s podrobným popisem komunikační události jsou uvedeny v příloze na konci knihy – autorka předložila třem osobám a ty v nich označily komplimenty; tím se vyhnula subjektivnímu hodnocení a výběr verifikovala. Výzkum pak založila na materiálu 75 komplimentů.

Jádro publikace tvoří její druhá část, v níž je analyzován získaný materiál. Klíčová je sedmá kapitola (má přes 50 stran), v níž je prezentována klasifikace komplimentů. Autorka tak činí z hlediska jejich komunikační funkce, tj. záměru, s nímž byla výpověď vůči komunikačnímu partnerovi v konkrétní komunikační události produkována. Za základní komunikační funkci komplimentu považuje vyjadřování solidarity (shodu názorů na předmět, jev apod.). Při dělení komplimentů vychází z toho, zda komplimenty plní jen tuto základní funkci, nebo ještě jiné funkce.

První skupinu tvoří komplimenty s primární komunikační funkcí – utvoření či posílení solidarity; autorka je nazývá komplimenty při povšimnutí. Bývají umístěny po tematizaci předmětu/jevu. Jejich podstatou je reakce na situativní jev vyskytující se v aktuální komunikační události. Pokud jej mluvčí tematizuje přímo, jde o spontánní komplimenty při povšimnutí (např. *ty máš krásný šaty*). Pokud jej mluvčí produkuje na základě tematizace komunikačního partnera, jde o elicitované komplimenty při povšimnutí (A: *koupila sem si nový sexy šaty* – B: *ty ti sluší*).

Tyto komplimenty mohou mít ve výstavbě rozhovoru buď formu vedlejšího tématu (po jeho vyčerpání se komunikanti vrací k hlavnímu tématu), nebo mohou přejít do samostatného hlavního tématu, které je dále rozvíjeno. Autorka je nazývá tematický kompliment: vztahuje se nejčastěji k předmětu/jevu, který není přítomen v situačním kontextu, proto musí být uveden a vysvětlen obšírněji.

Komplimenty se sekundární komunikační funkcí plní vedle primárního ještě další komunikační funkce, např. souhlas, udržování kontaktu apod. V návaznosti na metodologii konverzační analýzy autorka sleduje jejich funkci v preferenční organizaci

rozhovoru. Ke komplimentům doprovázejícím či nahrazujícím preferované akce řadí souhlasné a děkovné komplimenty.⁵ Děje se tak nejčastěji formou přímého komplimentu (je zaměřen na komunikačního partnera), méně často formou nepřímého komplimentu zaměřeného na jinou osobu než adresáta komplimentu (*tvaje manželka výborně vaří*). Tyto sekundární funkce kompliment zesilují. Komplimenty mohou také doprovázet nepreferované akce, např. odmítnutí nabídky (A: *ber si eště* – B: *je to výborný, ale už nemůžu*), zde sílu komplimentu zeslabují. Je však třeba připomenout, že některé typy sekundárních funkcí jsou v publikaci vymezeny vágně. Intenzifikační komplimenty zesilují pozitivní hodnocení, není však jasné, co je kritériem zesílení. Kontaktové komplimenty slouží k udržení kontaktu komunikantů, ale to je – už na základě definice – cílem všech komplimentů. Pro popis sekundárních funkcí bude potřebné vymezit objektivnější a srovnatelnější kritéria.

Jak ukazuje podkapitola 7.3, jednotlivé funkce se mohou v rozhovoru překrývat; značnou roli zde hraje situační kontext, který může stejné výpovědi přisoudit různé významy.

Zvláštní podkapitolu autorka věnuje ironickým komplimentům. Posoudit oprávněnost tohoto typu znesnadňuje jejich řídký výskyt (v knize jsou jen dva příklady). Ty naznačují, že jde o specifický typ exkluzivního humoru, který může komunikanty rozdělovat – tedy o opak toho, jak autorka vymezuje kompliment. Jeho základ tvoří disproporce mezi významem sekvenčním a interakčním, tedy význam toho, co je řečeno, je zasazen do významu toho, jak je to řečeno. V soukromé komunikaci bývají oba významy někdy oddělovány a rozhodující roli má interakční význam – komunikant sice vytváří kladné verbální hodnocení (např. *šikula*), ale nevyjadřuje pozitivní hodnocení.⁶

Osmá kapitola je věnována verbálnímu vyjádření komplimentů. Uplatňují se v nich podle očekávání především hodnotící přídavná jména (zejména *dobrý*) a příslovce (*skvěle, dobře*). Větší pozornost bude potřebná v dalším výzkumu věnovat intenzifikátorům, které zvyšují míru hodnocení. Nejde jen o umístění před hodnotícími výrazy (*moc pěkný*) a před výrazy, které primárně hodnocení neunesou (*takový auto bych fakt chtěl*), ale také o jejich výběr. Ten může být ovlivněn sociálními faktory komunikantů: v analyzovaném materiálu byl častý intenzifikátor *moc*, ale např. v komunikaci mládeže jsou frekventovanější výrazy *děsně, šíleně* aj.

Za pozornost stojí i to, že v analyzovaném materiálu se vůbec nevyskytla při hodnocení deminutiva. Výzkumy opírající se o dotazníky je uvádějí jako výrazný znak hodnocení.

⁵ K tomu viz též Chejnová 2005, s. 191–197.

⁶ Blíže viz Zeman 2013, s. 75.

⁴ K tomu viz Hoffmannová, Müllerová, Zeman 1999.

Zajímavé výsledky přinesl také výzkum strukturní výstavby komplimentů. I když pozitivní hodnocení lze provést mnoha způsoby, v analyzovaných rozhovorech se vyskytlo podle autorky jen deset struktur. Nejčastější jsou syntaktické struktury s verbonominálním přísudkem *zájmeno + být + (intenzifikátor) + adjektivum* (např. *to je moc dobrý*), frekventované bývají také samostatné hodnotící výrazy (*perfektní*). Zvláštní pozornost autorka věnuje komplexním komplimentům, tj. zdvojeným komplimentům (*moc ti to sluší, seš v tom perfektní*). Tento typ může kombinovat různé struktury, mezi nimiž lze vysledovat také jisté vztahy, např. gradaci.

Přínosem publikace je, že si všímá také neverbální složky komplimentů (9. kapitola). Jde hlavně o prostředky sloužící k identifikaci jevu (deiktická gesta, pohledy, dotyky), neverbální prostředky podporující kladné hodnocení (např. mimika), autorka do této kapitoly řadí také specifické užití suprasegmentálních prostředků (včetně důraz, příznaková intonace aj.). Pozornosti by neměla uniknout poznámka o funkci výrazu *hmm* (s. 115): poukazuje na důležitost zvukové formy fonací při určování jejich komunikačních funkcí.

10. kapitola je věnována reakci na komplimenty. Autorka ji zkoumá – opět v návaznosti na metodologii konverzační analýzy – z hlediska párových sekvencí. Materiál ukazuje, že nejčastější je reakce adresáta komplimentu. Mívá formu (ne)souhlasu s hodnocením, poděkování, komentáře, neverbální reakce, méně přesvědčivé jsou v publikaci vymezeny reakce minimalizace pozitivního hodnocení a vyjádření spokojenosti s hodnocením. Málo častá je reakce dalšího účastníka komunikační události, nepreferovaná je nulová reakce. Výzkum naznačuje, že některé funkce komplimentů přímo vyžadují konkrétní reakci na ně, např. na kontaktní komplimenty je nulová reakce.

V závěrečné 11. kapitole autorka hodnotí svůj výzkum. Jeho největším přínosem je uplatnění možnosti konverzační analýzy při výzkumu komplimentů, a přes výše uvedené připomínky také vypracování klasifikace komunikačních funkcí komplimentů. Přesvědčivost některých závěrů oslabuje příliš široké vymezení komplimentů, v některých případech není zcela jasná hranice mezi komplimentem a zdvořilostí.

Publikace se vyznačuje přehledným výkladem, přispívá k němu výstižný příkladový materiál a podrobný popis a interpretace průběhu jednotlivých rozhovorů a tím začlenění komplimentu do jeho sekvenčního kontextu. Je tedy přístupná i čtenářům z řad širší veřejnosti. Ti v ní najdou řadu příkladů, jak mohou komplimenty posilovat mezilidské vztahy. Ne náhodou dedikuje autorka knihu svému manželovi, „*jehož komplimenty jsou mi nejdražší*“.

Literatura

Golatová A., *Compliments and compliment responses: Grammatical structure and sequential organization*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005.

Hickey L., Stewart M. (eds.), *Politeness in Europe*. Clevedon–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters Ltd., 2005.

Hoffmannová J., Müllerová O., Zeman J., *Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách*. Praha: Trizonia, 1999.

Chejnová P., *Děkování a přijímání diků*, „Naše řeč“ 81, 2005, s. 191–197.

Karlík P., Nekula M., Pleskalová J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016.

Zeman J., *Verbální a neverbální prostředky v komunikaci mládeže*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013.

Mieczysław BALOWSKI

DOI: 10.14746/bo.2021.1.9

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Kolejna publikacja słownikowa o czeskich kulturomach

Omawiana praca¹ składa się dwóch podstawowych części: teoretycznego wstępu z wykazem skrótów (*Úvod*, s. 3–12) i słownika (*Abecední slovník slov, rčení, přísloví a pořekadel*, s. 13–186), uzupełnionych indeksem analizowanych form (*Obsahový rejstřík*, s. 187–199), wykazem publikacji, z których zaczerpnięto materiał do słownika (*Použitá literatura*, s. 200–206), oraz dodatkiem, w którym znajdują się testy do samokontroli (*Dodatky. Praktické úkoly a testy*, s. 207–216). Całość zamyka bibliografia (*Doporučená literatura*, s. 217–220).

Publikacja Ludmily Danylenko mieści się w ramach lingwistyki kulturowej. Autorka bowiem przyjęła za cel opisanie tych form języka, których znaczenie kształtowało się w bezpośrednim związku ze zjawiskami szeroko rozumianej kultury (akt nominacji uwarunkowany zjawiskiem kultury). Jak pisze, „považujeme slovo za kulturní znak. A jako kulturní znak má slovo kulturní paměť, která je dána ať už sémantikou, etymologií nebo narážkou na nějakou historickou událost, osobu, tradici, obyčej, a tak jsou slova rovněž i úsloví nevyčerpatelnými poklady kulturní minulosti a v ní jsou zakotveny” (s. 6). Zatem punktem wyjścia dla Autorki jest twierdzenie, że język narodowy to nie tylko „uchopení a pochopení světa i jeho interpretace” (s. 3), ale przede wszystkim „jako zhuštění ducha národa” to ważny element filozofii narodowej, obecny od momentu „wskrzeszenia” go „v ideologii českého národního obrození” (s. 3). Przyjmując zatem takie założenie, należy zwrócić uwagę również na wiedzę pozajęzykową, która uzupełnia wiedzę językową jednego z podstawowych elementów języka (zasób słowny), a dokładniej poszerza kompetencję komuni-

¹ Ludmila Danylenko, *Kulturní paměť slova. Příručka české lingvokulturologie*, Kyjev: Видавничний дім Дмитра Бурого, 2017, 221 s., ISBN 978–966–489–410–1.

kacyjną, wykorzystywaną w tworzeniu aktów mowy w języku czeskim. W poszczególnych hasłach opracowanych przez Ludmiłę Danylenko ten element zawsze jest obecny, np.

bohém

✂ *Bezstarostně, nespořádaně žijící nadaný člověk, zvl. umělec. bohémský život*, kol., expr.

✂ *Bezstarostný život*.

📖 Ve 14. století se ve Francii objevili Romové. Když se je Francouzi ptali, odkud jsou, oni říkali, že z Bohemie. Francouzi začali pojmenovávat Romy slovem bohémien. Od V. Machka se poučíme, že ze francouzštiny bohème znamená cikánstvo (bohémien 'cikán', a to ze střlat. Bohemus obyvatel Bohemie = Čech). Na „bohémy” bylo přeneseno vzhledem na jejich život sice často chudobný, ale volný, význam 'bezstarostný'. Začalo se tak říkat především umělcům, lidem nadaným, ale vedoucím neukázněný život. Spořádaným Francouzům připadalo, že se chovají příliš hlučně, veselé, tedy podobně jako Romové.

📖 – Opravdový bohém nemyslí na druhý den, celé noci zvedá číše a žije dobrodružný život, ale to na něj moc neplatí.

– Veselý bohém, věčný buřič a neúnavný filmař Jan Němec vydal vzpomínkovou knihu Nepodávěj ruku číšníkovi. V jedenatřiceti historkách shrnuje svůj barvitý osud od bláznivých večírků až po návrat z Hollywoodu.

– Zdálo se, že má před sebou skvělou budoucnost. Ale zalíbil se mu bohémský život a brzy byl s dědictvím hotov. Aby se udržel, prodával za babku své práce, které ve chvatu odbýval.

📖 Machek 1957: 37; HL 1968: 100–101; Rejzek 2001: 84; Novotný 2003: 13.

Kulturowy aspekt funkcjonowania słownictwa czeskiego jest bardzo ważny również w glottodydaktyce. Jest to drugi cel wspomnianego opracowania: włączenie się w proces glottodydaktyczny języka czeskiego jako obcego, aby pomóc osobom uczącym się tego języka w zrozumieniu tej warstwy zasobu leksykalnego czeszczyzny. To było głównym kryterium doboru haseł słownikowych, które miałyby być „przede wszystkim praktycznym pomocnikiem pro studenty” (s. 7), a także miałyby ukazywać „výraznou mozaikou českého národního lexikálního a frazeologického systému jako celek” (s. 7). Z tego względu jako materiał Autorka przyjęła wyrazy, frazeologizmy, przysłowia i porzekadła, w których elementem składowym jest określone zjawisko kultury i które są współcześnie używane. Tutaj widać pewną niejednorodność materiału. Autorka pisze, że są to:

- „jednotky s vlastními jmény jednak skutečnými, jednak smyšlenými;
- jednotky, které pocházejí z lidové slovesnosti, dějin, literatury ap.;
- jednotky přejaté z jiných jazyků (především antická a německá úsloví) a zcela vžitě, zdomácnělé;
- jednotky, které obsahují názvy reálií, jevů tradičního života, zdvořilostní fráze;
- jednotky, které odrážejí lidové a náboženské zvyky a pověry, pranostiky;

- obrazná pojmenování lišící se od sebe obrazem, vnitřní formou v češtině a ukrajinštině;
- slovní hříčky;
- přísloví a pořekadla všeobecně rozšířená a užívaná v běžné komunikaci” (s. 7).

Zatem dobór haseł może wydawać się przypadkowy. Jednak jeśli weźmiemy pod uwagę doświadczenie dydaktyczne Autorki, to możemy sobie wyobrazić, dlaczego niektóre inne kulturemy nie znalazły się w omawianej pracy (np. *sametová revoluce*, *Lidice*, *španělský ptáček*, ale jest *kanadský žert* itd.; por. też artykuł Marii Čechovej 1993 czy Mieczysława Balowskiego 1998). Zatem są to te hasła, które najczęściej pojawiły się w trakcie pracy dydaktycznej Autorki i w zrozumieniu których studenci mieli problemy (czy też w odniesieniu do pierwotnego aktu nominacji).

Mimo powyżej opisanych ograniczeń omawianej publikacji *Kulturní paměť slova* będzie bardzo pomocna dla studentów, a także dla sympatyków języka i kultury czeskiej.

Literatura

B a l o w s k i M., 1998, *Kulturní kódy v české publicistice*, [w:] *Pocta 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze*, red. A. Stích, Praha: Karolinum, s. 11–20.

Č e c h o v á M., 1993, *Kulturní frazeologie v současné komunikaci*, „Naše řeč”, nr 4, s. 179–183.

Simona KHATEBOVÁ

DOI: 10.14746/bo.2021.1.10

Masarykova univerzita

K životnímu jubileu prof. Marie Krčmové*

O loňských Vánocích oslavila významné životní jubileum prof. PhDr. Marie Krčmová, CSc., přední osobnost české bohemistiky širokého odborného rozpětí. Během svého plodného vědeckého působení se věnovala především fonetice a fonologii, dialektologii, teorii národního jazyka, sociolingvistice a stylistice, zohledňující přitom kontext bohemistický, obecně jazykovědný a slavistický. V současné době je emeritní profesorkou filozofických fakult Masarykovy univerzity v Brně (od r. 2009) a Ostravské univerzity (od r. 2010).

Marie Krčmová se narodila 24. prosince 1940 v Brně jako dcera literárního vědce Josefa Hrabáka, vliv rodinného prostředí lze vytušit z jejího kladného vztahu ke kvalitní krásné literatuře či z jejího zájmu o umělecké texty v rámci stylistických zkoumání. Své odborné zaměření však orientovala na rozdíl od svého otce především lingvisticky – během studií mj. navštěvovala rozšiřující kurzy fonetiky a polštiny, a když v r. 1962 absolvovala na brněnské filozofické fakultě učitelské studium češtiny a ruštiny, nastoupila na brněnskou pobočku Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd. Během tamního působení se zabývala fonetikou a dialektologií (podílela se např. na sběru a zpracování dat pro *Český jazykový atlas*; 1992–2011). Na základě dizertační práce *Přízvukování předložek na Brněnsku* získala v r. 1966 titul PhDr., v r. 1972 obhájila kandidátskou práci *Městská mluva brněnská*, od r. 1971 již přitom působila jako odborná asistentka na katedře českého jazyka své mateřské fakulty. Právě městská mluva, do té doby dosud nepopsaná varieta českého jazyka, se stala jedním z jejích stěžejních výzkumných témat. Věnovala mu monografii *Běžně mluvený jazyk v Brně* (1981), kterou se v r. 1991 habilitovala. V r. 1998 byla jmenována profesorkou pro obor český jazyk.

Z jubilejních aktivit na brněnské filozofické fakultě je třeba vyzdvihnout především její podíl na budování nynějšího Ústavu obecné jazykovědy a baltistiky, který

* Tento příspěvek vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu Gramatika a lexikon češtiny 2020 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2021.

vedla od počátku jeho vzniku až do r. 2004, a s tím spojenou práci na vytváření oborů postgraduálního studia obecné jazykovědy a indoevropské srovnávací jazykovědy. Dodnes je členkou příslušných oborových a vědeckých komisí. Dále připomeňme její členství ve vědecké radě fakulty (1998–2000) a v akademickém senátu na úrovni fakultní (1993–1999) i univerzitní (1996–1999). Jubilejní činnost se neomezuje pouze na mateřskou univerzitu, např. od r. 2002 započala externí spolupráci se Slezskou univerzitou v Opavě a od r. 2005 také s Ostravskou univerzitou. Její mezinárodní působení charakterizuje silná vazba na slovanské země: přednášela např. v Bulharsku, opakovaně též v Polsku a na Slovensku; pravidelně se účastnila slavistických konferencí a byla také spoluřešitelkou mezinárodního výzkumného programu (koordinovaného S. Gajdou z Opolské univerzity) *Slovanské jazyky v podmínkách historických a politických změn ve střední a východní Evropě* (1945–1995), v jehož rámci vyšla série monografií věnujících se jednotlivým slovanským jazykům *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* (1998), M. Krčmová přitom významně přispěla k vytvoření svazku o češtině. Se slovanskými zeměmi udržuje kontakty i nadále, jmenujme alespoň polské kolegy, kterými jsou M. Balowski nebo již zmíněný S. Gajda.

V jubilejním multidisciplinárním zaměření můžeme sledovat logickou linii, svůj zájem orientuje postupně od zkoumání zvukové realizace (nejen českého) jazyka (pro dialektologické výzkumy velmi potřebného – počátky vědecké dráhy věnované fonetice a dialektologii jsme zmínili výše), přes poznávání celého spektra variet národního jazyka se nevyhnutelně dotýká oblasti jazykové kultury a na ni navazujících témat sociolingvistiky, pedolingvistiky, praktické stylistiky aj. Kromě základní stratifikace češtiny postihuje povahu běžné mluvy, připomeňme alespoň její kapitoly v kolektivní práci *Čeština na přelomu tisíciletí* (1997) nebo studii o stavbě mluvených komunikátů v publikaci *Tváře češtiny* (2000). Na vyšší rovině abstrakce dospívá k formulování obecných tendencí a pravidel užívání jazyka v dorozumívací praxi – to v rámci funkční stylistiky, které se věnuje od 70. let. Spolu s J. Chloupkem a E. Minářovou vytváří skriptum *Stylistické minimum* (1987), na to pak navazuje řada průběžně aktualizovaných knižních publikací, plnicích mj. funkcí vysokoškolských učebnic; na nich se již podílí také M. Čechová: *Stylistika češtiny* (1991), *Stylistika současné češtiny* (1997) a *Současná česká stylistika* (2003), po úmrtí J. Chlouпка vydala trojice autorů ještě *Současnou stylistiku* (2008). Vedle toho M. Krčmová dlouhá léta vyučovala fonetiku a fonologii, připravila za tímto účelem řadu učebních textů pro studenty bohemistiky a obecné jazykovědy, mj. i v multimediální podobě.

Spolupracovala na tvorbě významných kolektivních publikačních výstupů vázaných na grantové projekty, mezi něž patří např. *Příruční mluvnice češtiny* (kam přispěla kapitolou věnovanou fonetice a fonologii; poprvé v r. 1995), *Encyklopedický slovník češtiny* (2002), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* (kapitola o stylistice; 2007), z nejnovějších děl je zapotřebí uvést elektronicky zpřístupněný *Nový*

encyklopedický slovník češtiny (2010–2016; <https://www.czechency.org/>), na jehož vzniku se podílela jako autorka a koordinátorka desítek hesel z oblasti stylistiky a jazykové kultury, nadto zpracovala také řadu hesel z oblasti fonetiky a fonologie. Sama byla vedoucí řešitelského týmu v projektech *Komparativní studium věcných textů* (2002–2005), jehož výsledkem byla webová stránka *Stylistický web* (www.phil.muni.cz/stylistika/), a *Integrace v jazycích – jazyky v integraci* (dokončen v r. 2009).

Multidisciplinární prizma, jež je M. Krčmové vlastní, se odráží i v jejím jedinečném autorském stylu, který, ač prostorově úsporný, vyniká značnou obsahovou nasyceností, komplexností a precizní kauzální propojeností faktů. Její práce, pro ty novějšího vydání to platí obzvláště, prozrazují jubilantčinu životní zkušenost a schopnost vnímat (nejen jazykové) jevy jako součást kontinua a chápat variabilitu jazyka jako přirozenou součást lidských životů a dějinného proměňování. Souzní to s jejími osobnostními vlastnostmi, z nichž zvláště výrazná je upřímná radost z nekonečnosti poznávání a také z úspěchů, kterých pečlivou prací dosáhli její kolegové a studenti; a je to také empatie, jejímž prostřednictvím dokáže rozumět jazyku i lidským osudům. Jubilantka je vskutku výraznou vědeckou i pedagogickou osobností, jejímž odborným školením prošla řada současných akademických pracovníků, v nichž zanechala hlubokou stopu, o čemž svědčí mj. srdečná přání v jubilejních textech předešlých let. Být studentem profesorky Krčmové je výsada a jsem přesvědčena, že to tak vnímají všichni, kterým se v minulosti trpělivě a obětavě věnovala. Závěrem si dovoluji vyslovit soukromé poděkování za její dosavadní podporu a odborné vedení a zároveň bych chtěla paní profesorce popřát, aby ji v dalších letech provázelo pevné zdraví, všestranná spokojenost a samozřejmě její osobitý smysl pro humor a životní nadhled.

Jiří HASIL

DOI: 10.14746/bo.2021.1.11

Univerzita Karlova

Ivana Bozděchová jubilující

Na konci roku 2020 oslavila své významné životní jubileum bohemistka Ivana Bozděchová. Narodila se 22. prosince v chodských Domažlicích, odkud se vydala do Prahy na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy studovat češtinu a angličtinu. Absolvovala v roce 1985 a v téže roce získala i titul PhDr. Úspěšně zvládla aspiranturu a v roce 1993 jí byl udělen titul kandidáta věd. Roku 2009 se na FF UK habilitovala. Své alma mater zůstala věrná až do dnešních dnů, od roku 1985 peda-

gogicky působí na bohemistickém pracovišti FF UK (v průběhu let měnilo svůj název – z katedry českého a slovenského jazyka se stal dnešní Ústav českého jazyka a teorie komunikace). Od školního roku 2020–2021 na částečný úvazek přednáší i v Ústavu bohemistických studií téže fakulty.

Ve své badatelské i pedagogické činnosti se doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc. soustřeďuje na oblast české lexikologie včetně tvoření slov a terminologie, dále na morfologii současného českého jazyka, didaktiku češtiny jako jazyka nemateřského a na výuku praktického českého jazyka pro cizince. Má i bohaté zkušenosti z výuky češtiny pro cizince na zahraničních bohemistických pracovištích: v roce 1990–1991 působila jako hostující profesor na University of Nebraska at Omaha v USA, v letech 1991–1992 na Stanford University v USA a v letech 2010–2021 na Hankuk University of Foreign Studies v Soulu v Jižní Koreji.

Soupis publikovaných prací Ivany Bozděchové je velmi rozsáhlý. Je autorkou dvou monografií (*Tvoření slov skládáním*, Praha 1994; *Současná terminologie* (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství), Praha 2009), řady kapitol v monografiích (včetně *Češtiny na přelomu tisíciletí* a *Encyklopedického slovníku češtiny* i *Nového encyklopedického slovníku češtiny*), téměř dvaceti učebnic a skript pro rodilé i nerodilé mluvčí češtiny (středoškolských i vysokoškolských) a účtyhodné řady studií, odborných článků, zpráv, recenzí a popularizačních článků publikovaných v našich i zahraničních časopisech a sbornících. Pravidelně se účastní bohemistických, slavistických i obecně lingvistických konferencí. Přednáší i na pražské Letní škole slovanských studií. Ivana Bozděchová se veřejnosti představila i jako úspěšná překladatelka z angličtiny, publikovala více než dvacet překladů anglické a irské prózy, poezie i dramatu (28. 4. 2005 uvedla činohra pražského Národního divadla v Praze v jejím překladu hru Edny O'Brienové *Virginia* (*Hra ze života Virginie Woolfové*)).

Nedílnou součástí aktivit naší jubilantky tvoří činnost organizační. V letech 2004–2006 vzorně zastávala post proděkanky pro zahraniční styky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Kromě toho je členkou odborné rady časopisu *Naše řeč* a redakční rady časopisu *Krajiny češtiny*. Zasedá v bohemistických oborových radách na Filozofické fakultě UK i Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Je žádanou vedoucí i oponentkou kvalifikačních prací. I. Bozděchová je agilní členkou několika komisí, například Komise pro slovanskou slovo tvorbu při Mezinárodním komitétu slavistů, Komise pro slovanskou terminologii při téže komitétu, Komise pro krajanské záležitosti MŠMT, Komise pro lektoráty Programu podpory českého kulturního dědictví v zahraničí na MŠMT a členkou správního výboru Československého ústavu zahraničního, s nímž při výuce češtiny pro české krajany spolupracuje prakticky od svých studentských let. Je aktivní členkou Jazykovědného sdružení.

Jako členka ministerských komisí doc. Bozděchová často navštěvuje zahraniční bohemistická pracoviště, především v asijských zemích, v zemích bývalého Sovětského svazu, na Tchajwanu, v Číně, v USA, v Egyptě i jinde. Jako zdatná fotografka na svých cestách pořídila stovky kvalitních fotografií, jistě by z nich bylo možno uspořádat zajímavou výstavu.

Studenti, ale především kolegové a přátelé si cení přátelské povahy Ivany Bozděchové, jejího jemného vystupování, empatie i pevného charakteru a způsobu, jakým neobyčejně zdvořile dovede obhájit své názory.

Jménem kolegů a spolupracovníků doc. Bozděchové přejeme hodně elánu do další práce, pevné zdraví, osobní štěstí a spokojenost. Přejeme ti, Ivo, pilné studenty a hodně zajímavých badatelských úkolů. Můžeš se radovat ze skutečnosti, že už můžeš radit (v Rusku jsi byla a teď ten věk), ale nic si z toho nedělej, vždyť jak se zpívá v jedné české písni: Šedesátka, to není žádné stáří, je to jen několik stránek popsaných v kalendáři...

Jiří HASIL

DOI: 10.14746/bo.2021.1.12

Univerzita Karlova

Milan Hrdlička šedesátníkem

16. října 1960 se Haně a Milanu Hrdličkovým narodil syn. Dostal po otci jméno Milan. Rodilý Brňan s hlubokými moravskými kořeny ale celý svůj život spojil s Prahou. V Praze vyrůstal, maturoval a v letech 1979-1985 vystudoval francouzštinu a češtinu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V roce 1985 získal titul PhDr. a aspiranturu ukončil v roce 1990, kdy mu byl udělen titul kandidáta filologických věd. Habilitoval se v roce 2007 na univerzitě v Olomouci.

Od roku 1986 pedagogicky působí, zprvu jako asistent, později odborný asistent a docent v Ústavu slovanských (dnes bohemistických) studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Od roku 2007 přednáší i na katedře českého jazyka a literatury Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

Od počátku své pedagogické dráhy se Milan Hrdlička věnuje především výuce češtiny pro cizince (přednáší úvod do jazykovědné bohemistiky, morfologii, vede seminář čeština ve světě a i kurzy praktického českého jazyka), podílí se také na výchově budoucích učitelů češtiny pro cizince a rozvíjí teorii a lingvodidaktické principy oboru čeština jako cizí jazyk. V Plzni se soustřeďuje zejména na morfologii současného českého jazyka.

Pedagogická praxe přivedla Hrdličku k tvorbě učebních materiálů a stal se spoluautorem řady úspěšně užívaných učebnic češtiny pro cizince (mnohé z nich se dočkaly i několika reedic). Uveďme alespoň některé tituly.¹

Jubilant je i plodným autorem odborných prací. Po otci rusistovi a translologovi zdědil hluboký zájem o problematiku překladatelskou, po matce bohemistce a didaktičce zájem o didaktiku češtiny pro cizince a o normativní mluvnické češtiny, zajímá se též o stratifikaci češtiny a o problematiku obecné češtiny ve výuce češtiny pro cizince. Je autorem osmi monografií. Problematice translologické věnoval svou knihu *Překladatelské miniatury* (Praha: Karolinum, 1995), další jsou věnovány češtině jako cizímu jazyku² a současné češtině³. Milan Hrdlička pilně přispívá do bohemistických časopisů, zejména do „Českého jazyka a literatury“ a do „Bohemistyky“, kde publikuje závažné studie i úctyhodné množství drobných postřehů o současném českém jazyku a jeho užívání i o řečové praxi.

Významná je také Hrdličkova činnost editorská, připomeňme jen sborník *Psáno do oblak: Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklika* (Praha: Karolinum, 2011; spolueditor Jiří Hasil) a sborník *Čeština jako cizí jazyk na Dálném východě* (Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta; spolueditor Karel Šebesta) a jeho členství v redakčních radách časopisů „Nová čeština doma a ve světě“, „Bohemistyka“, „Studie z aplikované lingvistiky“, „Usta ad Albim BOHEMICA“ a „Lingua et Vita“.

Doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc. pravidelně působí jako lektor na pražské Letní škole slovanských studií, kde je také pověřován přednáškami a přednáší i na Letní škole slovanských studií v Brně. K přednáškám je zván i na české univerzity a na uni-

¹ *Apprenez le tchèque avec nous: manuel pour débutants avec cassette et corrigé* – spolu s Hanou Hrdličkovou; *Čeština pro středně a více pokročilé* – spolu s Janou Bischofovou, Jiřím Hasilem a Jitkou Kramářovou; *Pracovní sešit k učebnici Čeština pro středně a více pokročilé* – spolu s Janou Bischofovou, Jiřím Hasilem a Jitkou Kramářovou; *Basic Czech II.* – spolu s Anou Adamovičovou a Darinou Ivanovovou; *Basic Czech III.* – spolu s Anou Adamovičovou; *Krok za krokem: ein Lehrbuch zur tschechischen Grammatik* – spolu s Hanou Adam, Robertem Hammelem, Evou Hošnovou a Petrem Marešem; *Čeština pro cizince a azylanty B2 Učebnice* – spolu s Marií Hádkovou, Janou Bischofovou, Anou Adamovičovou a Jiřím Hasilem; *Equal. Čeština pro cizince* – spolu s Janou Bischofovou; *Sociálně-kulturní minimum* – spolu s Janou Bischofovou.

² *Předločky ve výuce češtiny jako cizího jazyka*, Praha: Karolinum, 2000; *Cizí jazyk čeština*, Praha: nakladatelství ISV, 2002; *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka: k prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince*, Praha: Karolinum, 2009; *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010; *Kapitoly o češtině jako jazyku nemateřském*, Praha: Karolinum, 2019.

³ *Bohemistické miniatury*, Praha: Karolinum, 2013; *Vo vobecný češtině a jiné příběhy*, Praha: Karolinum, 2015.

verzity zahraniční (Brusel, Gent, Berlín, Lipsko, Paříž, Santiago de Compostela, Vídeň, Košice, Bratislava, Plovdiv, Tampere, Oslo, Taipei, Soul). V letech 1997–2000 a 2006–2007 byl hostujícím profesorem na Faculté de Philosophie et de Lettres, Université libre v belgickém Bruselu a v letech 2016–2018 hostujícím profesorem na Hankuk University of Foreign Studies v jihokorejském Soulu. Dlouhodobá byla i přednášková činnost doc. Hrdličky na Berliner Bohemicu/Slovaciu, třídněním kurzu českého a slovenského jazyka a kultury pořádaném Ústavem slavistiky na Humboldtově univerzitě v Berlíně, a to za spolupráce s Ústavem bohemistických studií FF UK.

Zmínit je třeba i Hrdličkovu spolupráci s katedrou slovakistiky, slovanských filologií a komunikace Filozofické fakulty Univerzity Pavla Josefa Šafaříka v Košicích - v letech 2012–2014 zde působil jako mezinárodní expert v rámci evropského projektu nazvaného Výskum a vzdelávanie na UPJŠ – smerovanie k excelentným európskym univerzitám a v letech 2014–2015 v rámci evropského projektu Rozšírenie študijného programu slovenský jazyk a literatúra v kombinácii na KSSFaK FF UPJŠ o didaktiku slovenčiny ako cudzieho jazyka (DISaC).

A pomínout nelze ani jeho činnost organizační. V letech 2009–2016 vedl Ústav bohemistických studií jako jeho ředitel, nyní zastává funkci zástupce ředitele. Je členem oborové rady na FF UK v Praze, FPE ZČU v Plzni a PF OU v Ostravě. Je školitelem doktorandů v Praze, Plzni a Olomouci a oblíbeným i respektovaným vedoucím bakalářských a diplomových prací.

Těžiště Hrdličkovy činnosti je nutno spatřovat v jeho práci pedagogické. Je oblíbeným učitelem, studenti ho obdivují pro rozsah jeho znalostí, individuální a přátelský, ale i náročný přístup ke studentům, které respektuje jako mladé kolegy. Studenti oceňují i jeho smysl pro humor a nezištnou ochotu kdykoli pomoci. A tyto vlastnosti obdivují i jeho kolegové.

Milý Milane, dovoľ, abych ti jménem tvých spolupracovníků a přátel i jménem svým popřál do dalších let především hodně zdraví, štěstí a spokojenosti v pracovním i osobním životě. A hodně nápadů, abys i nadále glosoval vývoj českého jazyka! Často vzpomínám na naše cesty do Berlína, Lipska, Plovdivu, Košic, Bratislavy i Vídně a na večery strávené s tebou při dobrém víně nebo pivu a dobrém jídle (inu, Moravan se v tobě nezapře). A na naše debaty o češtině, o výuce, o společenských problémech i o běžných rodinných záležitostech. Těším se, že až pomine celá tato prazvláštní doba koronavirová, bude mi dopřáno osobně ti připít na další léta a na další setkávání a aby všichni tví synové jen a jen prospívali.

AD MULTOS ANNOS!

Jarmila VOJTOVÁ

Masarykova univerzita

DOI: 10.14746/bo.2021.1.13

Vzpomínka na Stanislavu Kloferovou

Dne 13. července 2020 jsme se naposledy rozloučili s PhDr. Stanislavou Kloferovou, CSc., významnou českou lingvistkou, která od nás odešla předčasně ve věku nedožitých šedesáti pěti let 5. července 2020.

S. Kloferová se narodila 3. listopadu 1955 v Přerově a většinu života prožila v Brně. Po maturitě na gymnáziu se rozhodla studovat na brněnské filozofické fakultě. Dvouobor čeština–němčina absolvovala s vyznamenáním v roce 1979. V roce 1982 nastoupila do brněnského dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český ČSAV, kde pracovala 35 let (s výjimkou let 2000–2002, kdy pobývala na lektorátu na Vídeňské univerzitě). V letech 1993–2000 oddělení vedla.

V ÚJČ nejprve prošla vědeckou výchovou – v roce 1991 dosáhla vědecké hodnosti CSc. Ve své disertační práci podala obraz specifického vývoje jazyka na dosud neprobádaném a jazykově komplikovaném území v pohraničních nově dosídlených obcích v tehdejší Severomoravském kraji. Práce díky své materiálové spolehlivosti a metodologické kvalitě získala cenu Českého literárního fondu. Její přepracovaná verze byla vydána pod názvem *Mluva v severomoravském pohraničí* (Brno: Masarykova univerzita, 2000) a v mnohém není dodnes překonána.

S. Kloferová se badatelsky od počátku zaměřila na otázky české dialektologie. Dialektologii si doslova zamilovala, a tak se práce stala její celoživotní zálibou. Významný byl její podíl na všech důležitých projektech dialektologického pracoviště. Podílela se na přípravných pracích k vydání *Českého jazykového atlasu*, zásadního díla české dialektologie. Byla členkou autorského kolektivu všech jeho šesti svazků (Praha: Academia, 1. díl 1992, 2. díl 1997, 3. díl 1999, 4. díl 2002, 5. díl 2005, Dodatky 2011; online: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja>), autorsky zpracovala celkem 100 mapových statí. Mimořádně přínosná a vysoce hodnocená je souborná kapitola *Svazky izoglos v nářečích* (s 15 mapovými listy) v 5. dílu, jíž dr. Kloferová přispěla k hlubšímu pochopení a interpretaci územní diferenciace nářečí českého jazyka. Na základě materiálu představeného na 1500 mapách celého díla zde podala syntetizující jazykovězeměpisný pohled na areálové členění našich dialektů. Mapy izoglosových svazků přinesly nový, detailnější pohled na dialekty; mj. zde ukázala souvislost průběhu svazků izoglos s dějinami nositelů jazyka i některé příčiny vzniku jazykových hranic. Vedle svazků izoglos, které potvrzují dělení na tradiční nářeční makroareály, materiál představený na svodných mapách odkryl další zřetelné, doposud neznámé

hranice. Reprezentace svazků izoglos v takovém rozsahu, v jakém ho podala v této studii S. Kloferová, nemá v nářečních atlasech slovanských národů obdoby.

Zásadní byl její podíl na koncepci a posléze i na zpracovávání a publikování hesel elektronicky realizovaného *Slovníku nářečí českého jazyka* (dostupné z: <http://snecj.ujc.cas.cz>). Projekt vedla, o koncepci slovníku i postupu prací na něm informovala odbornou veřejnost průběžně, jmenujme např. studie *Současná česká dialektologie: po Českém jazykovém atlasu Slovník nářečí českého jazyka* („Slavia” 82, 2013, 1–2, 169–174) nebo *Ke koncepci celonárodního nářečního slovníku* (In: S. Myznikov (ed.), *Slavjanskaja dialektnaja leksikografija 2*, Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija, 2016, s. 100–116).

Zapojila se rovněž do projektů Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, které vyústily ve vydání významných publikací *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* (J. Pleskalová, P. Karlík, R. Večerka, M. Krčmová (eds.), Praha: Academia, 2007; kapitola *Dialektologie* s. 336–376), *Encyklopedický slovník češtiny* (P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002) a jeho přepracovanou verzi *Nový encyklopedický slovník češtiny* (P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016 – autorka a spoluautorka 16 dialektologicky orientovaných hesel; online: <http://www.czechency.org>).

Poznání českého jazyka věnovala dr. Kloferová nemalou pozornost i mimo oblast dialektologie. Zajímaly ji zejména nářeční jazykové kontakty česko-německé, problematika běžné mluvy i tematika onomastická. Studium jazykových kontaktů přes hranice nářečí se věnovala průběžně od 90. let 20. stol. a úspěšně v něm zúročila i své znalosti germanistické, např. v článku *K německým výpůjčkám v nářečích* („Slovo a slovesnost” 55, 1994, č. 3, s. 202–207) a v mnoha dalších. Mezioborový pohled a studium jazykových kontaktů uplatnila od roku 2005 rovněž při práci na *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, jehož hesla v elektronické podobě jsou od roku 2014 postupně zveřejňována na webových stránkách Ústavu pro jazyk český AV ČR (viz: <http://spjms.ujc.cas.cz>).

Účastnila se též mezinárodních projektů Česko-rakouské jazykové kontakty a Mluva vídeňských Čechů. Výsledky posledně zmíněného projektu byly publikovány v monografii *U nás ve Vídni. Vídeňští Češi vzpomínají* (Brno: Masarykova univerzita, 1999; spolu s J. Balharem a J. Vojtovou); dr. Kloferová zde sledovala zejména mluvu nejmladší generace české menšiny ve Vídni, srov. též její články *Jak dnes mluví mladí vídeňští Češi I a II* („Naše řeč” 81, 1998, s. 61–72, 169–178).

Poznatky a zkušenosti z odborné práce na kolektivních dílech ji inspirovaly k mnoha příspěvkům, v nichž rozkrývala další pozoruhodné jazykové souvislosti, připomeňme např. studii *Nad svazky izoglos v Českém jazykovém atlasu* („Naše řeč” 86, 2005, č. 1, s. 5–18), dále stat’ o původu a významu jedné přezdívky *Vý neznáte Cajzla?*

(„Naše řeč” 89, 2006, s. 191–197) či článek o přenesených pojmenováních v nářečí *Není svatba jako svatba* („Linguistica Brunensia” 66, 2018, s. 41–48).

Studie o současné české dialektologii a areálové lingvistice publikovala také v zahraničí: v Rakousku, Německu, Polsku, Slovinsku, Bělorusku, USA, Velké Británii ad. Zmínme především kapitolu *Mapping the Slavic languages* v publikaci *International Handbook of linguistic Variation* (A. Lameli, R. Kehrein, S. Rabanus (eds.), Berlin–New York: de Gruyter, 2010), v níž popsala inovativní využití jazykovězněměpisné metody v atlasech slovanských jazyků, nebo heslo o češtině (s pracovním názvem *Czech*) v *The Oxford Guide to the Slavonic Languages* (N. Bermel, J. Fellerer (eds.), Oxford University Press, v tisku), jež zpracovala spolu s M. Krčmovou a jehož vydání se již bohužel nedočkala.

Vedle odborných statí psala se zaujetím články popularizační, které poutaly pozornost veřejnosti často už jen názvem (*Slepá bábo, kam tě vedu; Kostka, kostkový olej a kostkové boty*) a lehkostí, s níž byly formulovány. Sem se řadí její příspěvky v kolektivní publikaci *Čeština nově od A do Ž* (M. Pravdová, Praha: Academia, 2016) a dále kniha *Život ve slovech, slova v životě. Procházka labyrintem českých nářečí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018; jejíž editorkou byla spolu s M. Šipkovou), v níž se S. Kloferová podílela na úvodní stati, která zdařile uvádí čtenáře do problematiky nářečí a motivuje ho, aby v četbě pokračoval, a dále připravila 11 kapitol věnovaných nejen životu nářečních slov či frazémů, ale i tradičnímu způsobu života našich předků, s nímž jsou nářeční výrazy spojeny.

Bohatá bibliografie dr. Kloferové čítá bezmála 250 položek, jejichž témata ilustrují široké spektrum odborných zájmů autorky, které nelze v tomto příspěvku obsáhnout (úplnou bibliografii sestavila Stanislava Spinková a lze ji nalézt na stránkách časopisu „Linguistica Brunensia” 68, 2020, č. 2, s. 93–103).

Paralelně s vědeckým badáním se S. Kloferová věnovala pedagogické činnosti na brněnské filozofické fakultě. Od roku 1983 zde vedla jazykové kurzy na Letní škole slovanských studií. Na Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity externě vyučovala od roku 1990. Vedla nejdříve semináře věnující se současné české morfologii a tvoření slov, od roku 2003 pak vyučovala výlučně dialektologii. Učila s nadšením a její semináře vzbuzovaly u studentů velký zájem. Ohlasy na její zasvěcenou a poutavou výuku potvrzují, že pouze skutečný odborník umí předat své poznatky mladé generaci a nadchnout ji pro svůj obor. Tento přirozený talent dr. Kloferová měla a vychovala tak řadu zájemců o dialektologii a o češtinu obecně, z nichž mnozí se češtinou dále odborně zabývají (mezi jinými i svou dceru, která dnes působí také v dialektologickém oddělení). Vedla mnoho diplomových prací, podílela se rovněž na doktorském vzdělávání, byla členkou oborové rady pro český jazyk.

Na závěr nechme promluvit studenty, kteří u dr. Kloferové absolvovali dialektologické školení a kteří vždy o paní doktorce mluvili s nevšední sympatií a uznáním. Jejich slova by si jistě přál číst každý pedagog:

Poutavost a nadšení, s nimiž dokáže paní doktorka hovořit o dialektech, jsou úchvatné... Na paní doktorce je vidět, že je na daný obor opravdu odbornice. Velmi se mi líbil její výklad, který pronášela s velkým zájmem a ze kterého vyzařovala velká láska k dialektologii... Vášnivý a poutavý výklad... Doktorka Kloferová je vynikající přednášející, který látku umí podat zajímavou a zábavnou formou...

Velká dáma české dialektologie – jak ji výstižně nazval Stefan M. Newerkla ve své vzpomínce – odešla od pracovního stolu plného nápadů a tvůrčích plánů. Je nesmírná škoda, že se její „dobrodružství dialektologie“¹ uzavřelo tak brzy a tak nešťastně. Na Stanislavu Kloferovou budou vzpomínat její kolegové i početní žáci nejen jako na významnou lingvistku, odbornici na česká nářečí a výbornou vysokoškolskou učitelku, ale především jako na výjimečného člověka. Kdo měl štěstí s ní spolupracovat, ví, že byla moudrá a mimořádně laskavá, a nikdy na ni nezapomene.

Jiří HASIL

DOI: 10.14746/bo.2021.1.14

Univerzita Karlova

Zemřela Helena Confortiová

Počátkem října zemřela v kruhu svých nejbližších ve věku 86 let bohemistka, která celý svůj život věnovala výuce zahraničních bohemistů, paní PhDr. Helena Confortiová, CSc.

Helena Confortiová, roz. Šindlerová, vystudovala na pražské Filozofické fakultě češtinu a ruštinu a také další jazyky (angličtinu a španělštinu), po studiu zahájila svou pedagogickou dráhu učitelky češtiny pro cizince v tehdejší studijní středisku v Mariánských Lázních. Zde úzce spolupracovala s Antonínem Bytelem a Milanem Šárou a dalšími pedagogy a významně se podílela na formování celkové koncepce výuky zahraničních studentů a jejich přípravy ke studiu na českých vysokých školách. V roce 1968 získala titul PhDr. Aspiranturu absolvovala v Ústavu pro jazyk český pod vedením Marie Těšitelové a Františka Daneše. V Ústavu pro jazyk český se také věnovala matematické lingvistice a české stylistice. Dlouhá léta vyučovala v Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy a spolupracovala i s Ústavem bohemistických studií (jako vyučující, lektorka učebních materiálů, oponentka kvalifi-

kačních prací, členka zkušebních komisí), jako lektorka českého jazyka se účastnila dvaceti běhů Letní školy slovanských studií, pořádaných na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Helena Confortiová se i po odchodu do důchodu pilně účastnila odborných bohemistických konferencí a didaktických seminářů, sama přednášela, neustále si vše zapisovala do svých poznámkových bloků, ale především se jako nadšená diskutérka, často polemicky, zapojovala do odborných diskusí.

Helena Confortiová je autorkou či spoluautorkou odborných prací o češtině (např. *O češtině v číslech*) a především dlouhé řady osvědčených učebnic češtiny pro cizince (např. *Seznam nejfrekventovanějších českých sloves*, *Česká deklinace a konjugace pro cizince*, *Přehled gramatiky a tvoření slov se cvičeními*, *Il ceco per i principianti*, *Tchèque pour les étudiants parlant français*, *Český jazyk*, *Český jazyk – čeština pro ruský hovořící*, *Čeština pro pokročilejší začátečníky*, *Čeština pro mírně pokročilé*, *Čeština pro pokročilé*, *Mluvíme česky*, *Písemný a slohový výcvik v češtině*...). Její skripta byla často reeditována a mnohá jsou užívána dodnes.

Studenti a stejně tak i její kolegové vždy oceňovali její odbornou erudici, detailní znalost české gramatiky, kulturní rozhled, elán, neutuchající energii a smysl pro humor. S obrovským nasazením a pedagogickým zápalem ještě před několika málo lety odučila svých pět hodin na Letní škole slovanských studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a pospíchala na autobus, aby odpoledne stačila přednášet o české kultuře na Letní škole slovanských studií Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy, pobočky v Poděbradech! Ještě ve vysokém věku i s totální endoprotézou kyčelního kloubu cvičila jako zapálená členka Sokola na všesokolském sletu.

Přínos Heleny Confortiové k rozvoji oboru čeština jako cizí jazyk a k rozvoji jeho lingvodidaktiky spočívá především v jejích učebnicích a konferenčních příspěvcích. Patřila k čelným osobnostem druhé generace učitelů češtiny pro cizince, jejichž zásluhou byla vybudována pracoviště, která si vydobyla svými výsledky respekt i v zahraničí – na mysl máme především Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy a Ústav bohemistických studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Kolegové budou vždy na Helenku vzpomínat s úctou a s úsměvem, neboť radost a pohodu kolem sebe vždy dokázala šířit. Poděkujme jí v duchu za všechno, co pro češtinu jako cizí jazyk a pro své studenty vykonala. Ale především za to, že byla.

Velmi si vážím toho, že jsem s Helenkou mohl spolupracovat!

Čest její památce!

INFORMACJA O AUTORACH

MIECZYSLAW BALOWSKI, prof. dr hab., bohemista, językoznawca, kierownik Zakładu Języków i Literatur Zachodniosłowiańskich Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Główne zainteresowania naukowe: współczesny język czeski, rozwój języka czeskiego, onomastyka zachodniosłowiańska, frazeologia zachodniosłowiańska. E-mail: balowski@amu.edu.pl.

NATALIA BOJEWA (Наталья Е. Боева), mgr, asystentka na Wydziale Filologicznym Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego w Sankt Petersburgu. W 1991 roku ukończyła kierunek Język i literatura czeska i rosyjska na Uniwersytecie Państwowym w Sankt Petersburgu. Główne zainteresowania naukowe: paremiologia (minimum paremiologiczne), paremiografia, frazeologia, leksykologia, stylistyka, przekładoznawstwo, imagologia. E-mail: n.boeva@spbu.ru.

LUDMYLA I. DANYLENKO (Людмила И. Даниленко), dr hab., bohemistka, slawistka, językoznawczyni, docent w Katedrze Filologii Słowiańskiej w Kijowskim Uniwersytecie Narodowym Tarasa Szewczenki, docent w Instytucie Językoznawstwa im. O. Potemni Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Główne zainteresowania naukowe: paremiologia, frazeologia synchroniczna i diachroniczna, komparatystyka słowiańska, etnolingwistyka, współczesny język czeski. E-mail: dankoua@ukr.net.

JIRÍ HASIL, dr, adiunkt w Instytucie Studiów Bohemistycznych (Ústav bohemistických studií), Uniwersytetu Karola w Pradze; w latach 2009–2016 dyrektor Letniej Szkoły Studiów Słowiańskich; adiunkt w Katedrze Bohemistyki Uniwersytetu Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labą. Główne zainteresowania naukowe: morfologia języka czeskiego, rozwój języka czeskiego, teoria kultury języka, lingwodydaktyka czeszczyzny dla cudzoziemców, czeskie kultura i historia, historia kierunku języka czeskiego dla cudzoziemców. Adres e-mailowy: jiri.hasil@ff.cuni.cz.

MILAN HRDLIČKA, dr hab., bohemista, językoznawca, zastępca dyrektora Instytutu Studiów Bohemistycznych Uniwersytetu Karola w Pradze, docent w Katedrze Języka Czeskiego Uniwersytetu Zachodnioczeskiego w Pilźnie, były profesor Narodowego Uniwersytetu Seulskiego w Seulu (2016–2018). W latach 1997–2000 i 2006–2007 był profesorem na Université libre de Bruxelles. Główne zainteresowania naukowe: gramatyka współczesnego języka czeskiego, lingwodydaktyka, teoria przekładu artystycznego. E-mail: Milan.Hrdlicka@ff.cuni.cz.

SIMONA KHATEBOVÁ, mgr, bohemistka, językoznawczyni, doktorantka, Instytut Języka Czeskiego Wydział Filozoficzny, Uniwersytet Masaryka w Brnie. Główne zainteresowania naukowe: stylistyka, teoria języka narodowego, lingwistyka stosowana. E-mail: katebova@gmail.cz.

VIKTORIA S. KNAZKOVA, doc. dr hab., językoznawczyni, bohemistka, słowaczka, docent Katedry Filologii Słowiańskiej Wydziału Filologicznego Petersbur-

skiego Uniwersytetu Państwowego. Główne zainteresowania naukowe: język słowacki, literatura słowacka, teoria przekładu, komparatystyka, stylistyka. E-mail: v.knyazkova@spbu.ru.

MARINA Yu. KOTOVA, prof. dr hab., bohemistka, slawistka, językoznawczyni, profesor Katedry Filologii Słowiańskiej Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego w Sankt Petersburgu, w latach 1998–2017 kierownik tej Katedry. Główne zainteresowania naukowe: paremiologia, frazeologia, stylistyka, teoria tłumaczenia, historia slawistyki, słowiańsko-germańska i słowiańsko-angielska komparatystyka, imagologia. E-mail: m.kotova@spbu.ru.

MICHAŁ MÍSTECKÝ, dr, bohemista, adiunkt w Katedrze Języka Czeskiego, Wydział Filozoficzny, Uniwersytet Ostrawski. Główne zainteresowania naukowe: składnia języka czeskiego, stylistyka kwantytatywna, onomastyka. E-mail: michal.mistec ky@osu.cz.

VALERIJ MOKIJENKO, prof. dr hab., bohemista, slawista, językoznawca, frazeolog, profesor w Katedrze Filologii Słowiańskiej Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego. Główne zainteresowania naukowe: leksykologia i frazeologia (synchroniczna i diachroniczna), czeski jako język obcy, komparatystyka słowiańska, translologia, słowiańska dialektologia, leksykografia. E-mail: mokienko40@mail.ru.

TATIANA NIKITINA (Татьяна Геннадьевна Никитина), prof. dr hab., slawistka, językoznawczyni, frazeolog, profesor w Katedrze Teorii i Metodyki Kształcenia Humanistycznego Pskowskiego Uniwersytetu Państwowego. Główne zainteresowania naukowe: leksykologia i frazeologia, język czeski jako język obcy, komparatystyka słowiańska, węgierski jako język obcy, leksykografia. E-mail: cambala2007@yandex.ru.

LUCIE RADKOVÁ, dr, bohemistka, adiunkt w Katedrze Języka Czeskiego, Wydział Filozoficzny, Uniwersytet Ostrawski. Główne zainteresowania naukowe: leksykologia, leksykografia, socjolingwistyka, dydaktyka. E-mail: lucie.radkova@osu.cz.

PAVEL SOJKA, bohemista, językoznawca, adiunkt w Katedrze Języka Czeskiego Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Karola w Pradze. Główne zainteresowania: morfologia (dynamika systemu fleksyjnego), współczesny język literacki, socjolingwistyka. E-mail: pavel.sojka@centrum.cz.

JARMILA VOJTOVÁ, dr, bohemistka, językoznawczyni, adiunkt w Instytucie Języka Czeskiego Uniwersytetu im. T. G. Masaryka w Brnie. Główne zainteresowania naukowe: czeska i słowiańska dialektologia, kontakty językowe, kultura języka. E-mail: vojtovej@phil.muni.cz.

JIRÍ ZEMAN, dr, bohemista językoznawca, adiunkt w Katedrze Bohemistyki Uniwersytetu Hradec Králové. Główne zainteresowania naukowe: fonetyka i fonologia, socjolingwistyka, analiza aktu komunikacji, teoretyczne aspekty komunikacji. E-mail: Jiri.Zeman@uhk.cz.